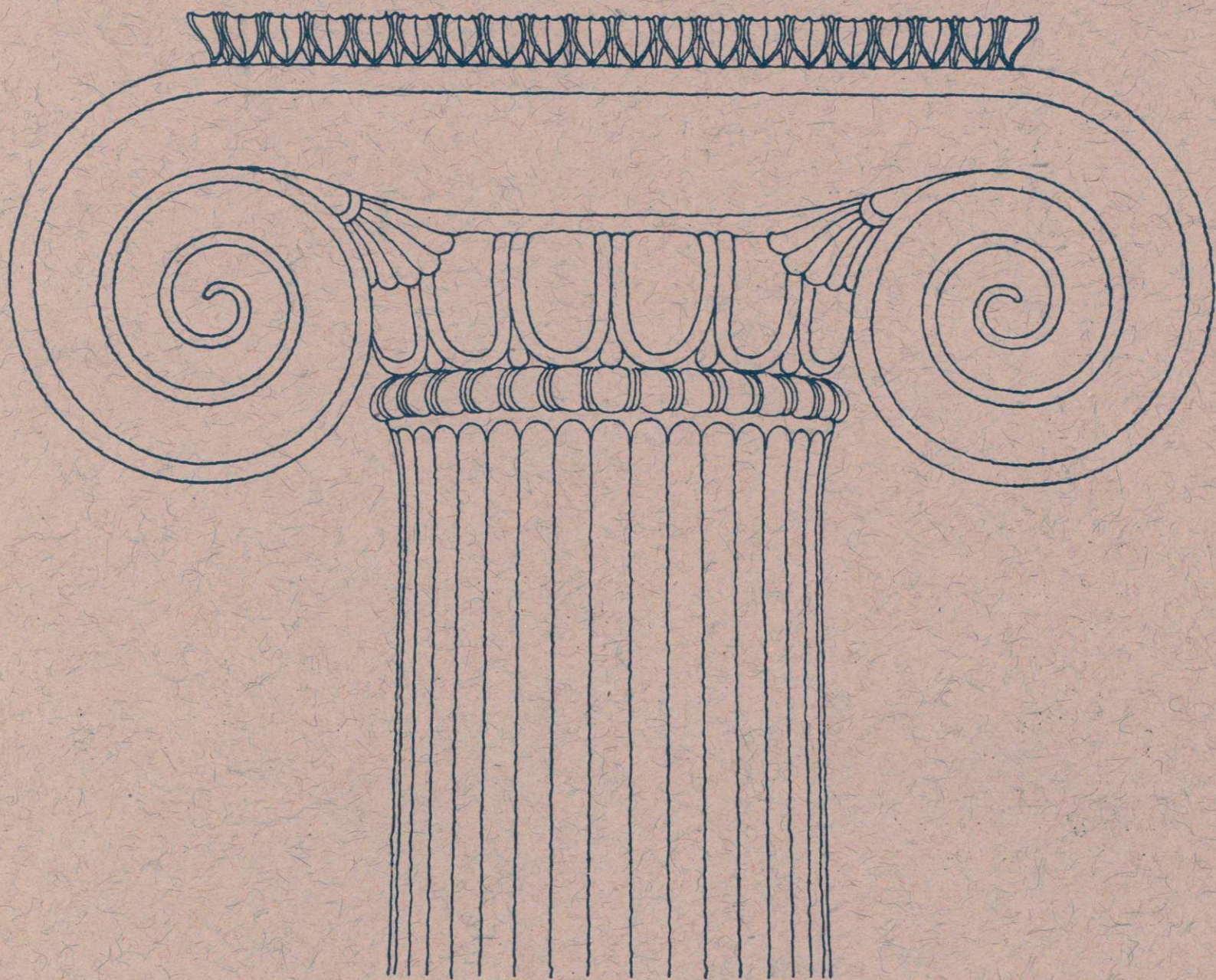

9/3/1925

DOM IN SVĚT

1925
ŠTEV.
1

VSEBINA DOMA IN SVETA ŠTEVILKA 1.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** Tine Debeljak: Predmestje. 17. — Isti: Misel. 18. — Joža Lovrenčič: Poldan. 17. — Stanko Majcen: Sosed. 17. — Jože Pogačnik: Odrešeni. 18. — Dante Alighieri: La Divina Commedia III. 25. in 26. — 35. in 37.
- II. **Drama:** France Bevk: Kajn, 1. dej., 27; 2. dej., 31.
- III. **Pripovedna proza:** F. S. Finžgar: Gospod. 1. — Ivan Pregelj: V bridkosti in tihoti od Boga. 3. — France Bevk: Muka gospé Vere. 4. — Janez Jalen: Obletenje. 12. — Ivan Pregelj: Runje. 12. — Narte Velikonja: Sirote. 19. — Bogomir Magajna: Starec Miha. 24. — Ivan Pregelj: Če bom ljubezen imel... 27. — Isti: Iz dneva v dan. 27.

PROSVETNI DEL:

- I. **Članki:** Fr. Stelè: Troje uresničenj mysticizma v umetnosti, 1. Ikona. 40; 2. Beuron. 42; 3. Tuš. 44. — B. K. Zajcev: Sodobno rusko slovstvo. 47. — Fr. Čibej: Doneski k utemeljitvi sociologije umetnosti. 54. — J. Lovrenčič: Joza Abram. 59.
- II. **Zapiski:** 1. Slovstvo: F. S. Finžgar: Prerokovana (I. Pregelj). 60. — Pripovedne narodne pesmi (Flerè). — Nar. pripovedke iz Mežiške doline (Möderndorfer), Storijske (Kotnik). 61. — A. Rapè: Iz dni trpljenja, VII (I. P.). 61. — J. Ribičič: Kokošji rod (I. P.). 61. — Jurković: Kotarke (I. P.). 61. — 2. Umetnost: Ivan Meštrović o svoji umetnosti (Fr. Stelè). 61. — 3. Pravda o Veroniki Deseniški, 1. (J. Vidmar). 63; 2. (Fr. Koblar). 64.

PLATNICE:

Iz dnevne kulture. — Prejeli smo v oeno.

ILUSTRACIJE:

Priloga I.: Pesnik Su Tung-Po (slika s tušom). — Slike v tekstu: Seson (1480—1560): Škorec. 1. — Mijamoto Niten (1582—1645): Duhoven gleda borbo petelinov. 3. — Šubun (XV. stol.): Jesenski večer. 5. — Sešu (1420—1506): Pokrajina. 7. — Beuronska umetnost: Nočni razgovor med sv. Benediktom in njegovo sestro sv. Sholastiko. 18. — P. Deziderij Lenz: Kánon. 27. — Beuronska umetnost: Angel v Montecassinu. 35. — Moskovska šola: Sv. Peter moskovski. 39. — Arhangel (ikona XIII./XIV. stol.). 40. — P. Krebs: Marija v sliki Binkošti v opatiji sv. Hildegarde. 43. — Pokrov (novgorodska ikona ok. 1500). 47. — Marijino oznanjenje, ikona. 51. — A. Rubljov: Sv. Trojica. 53.

DOM IN SVET IZIDE V L. 1925. OSEMKRAT, IN SICER: 1. III., 1. IV., 1. V., 1. VI., 1. VII., 1. X., 1. XI. IN 1. XII. :: NAROČNINA ZNAŠA LETNO 100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH SLUČAJIH TUDI ČETRLETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. :: UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. :: ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO. :: TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI. :: UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE), LJUBLJANA, JANEŽIČEVA CESTA 12 (PRULE), IN DR. FRANCE STELÈ (ZA PROSVETNI DEL IN OPREMO), LJUBLJANA, MUZEJ.

DOMIN SVET

LETNIK 38. V LJUBLJANI 1. MARCA 1925. ŠTEVILKA 1.

SESON (1480—1560), ŠKOREC.

GOSPOD.

F. S. FINŽGAR.

Deset korakov pred Sv. Krištofom sem ga zagledal. Oči je upiral v angelsko trobento nad vhodom. Bil je, kakor sem ga poznal dvajset let. Izpod zelenkastega plašča alla veneziana so gledali trdi »kanoni«, vekomaj neizpremenjeni, kot liti iz brona. Vse tesno oprsje šibkega telesa je ginilo v gubah plašča, ki mu je na tilniku segal do cilindra, ki je preživel deset in še več obličij svojih bratov.

»Pozdravljeni!« sem ga ogovoril.

»Duhovnik ljubljanske škofije« — tako se je predstavljal — je pomolil suhljat prst

izza gub in se doteknil roba cilindra. Tako je pozdravljal.

»Pokaj ste se tako zaverovali v angela?«

»Poslušam,« mi je rekel, pomežiknil z živimi očmi in še enkrat pomolil prst izza plašča, češ, psst!

»Poslušate?« sem se nasmehnil.

»Jo že slišim — trobento, blizu je. Vaša je še daleč.«

Zamižal je in se za hip potopil sam vase. Pretrgal sem molk.

»Ali greste proti Posavju?«

»Ne,« mi je odvrnil kratko in se nameril skozi vrata na pokopališče. Pa se je hipoma ustavil, se obrnil z vsem telesom in razložil: »Obiskat jih grem. Pojdite z mano. Če hočete.« Nič ni čakal ne odgovora ne mene. Z začuda lahko nogo je odšel na pokopališče. Postal sem in omahoval, kaj bi, dokler se nisem odločil za njim.

Vem, da je čul moj nagli korak, toda niti za spoznanje se ni okrenil. Kot senca sem se mu pridružil.

Ciprese so rdečkasto žarele v večernem solncu, temne proge so nama črtale pot. »Blagoslovljen, Matija,« je začel govoriti kakor sam zase in obstal pri spomeniku.

»O, seveda, trikrat si snubil ti, Krut — kakšno ime si je zdel, burkež! Krut — je lagal v pismih ta bard polabskih Slove-
nov — pa si bil samo srčna solza. Trikrat si snubil Slavino — trikrat so te kruto odbili in potem si zapisal zadnji stavek na smrtni postelji: 'Zopet je privlekel steklenico iz omare in pil iz obupnosti.' — Zakaj si se vdal in segel po oslovski koži? Da si ostal samo duhovnik ljubljanske škofije, ne bil bi zapisal tistega stavka! Have!«

Odzibal se je naprej in krenil na levo, dokler ni mimogrede blagoslovil:

»Benedictus, Žiga! Mož molka in bolečin. Kakor s pečatom si zaklenil v srce svojo bolečino in nisi odprl ust. Benedictus!«

Iz ciprese je sfrčal droben ptiček.

»Blagoslovljena tudi ti, ptica drobčkana!« je pogledal za njo in šel k zapuščenemu grobu.

»Ali še veš, Johannes, dvakratni doktor, kako si nam razlagal sv. Pavla ad Romanos, ti, živi ogenj, ti ciceronski besednik — pa so ti rekli: Ne boš! Ti nisi zapisal, kar je zapisal Matija, šel pa si po poti Kruta. Na svidenje!«

»In ti Seme« — nagnil se je k napisu, da bi se prepričal, ali se ne moti — »je že — nomen omen — kako sta se pogledala s Petrom, ki se je na Kajfeževem dvorišču grel in kockat učil — zavoljo pagata? Počakaj me pri vratih. Že prihajam.«

Nato se je mož naenkrat zamislil in me prvič pogledal. Šel je po sapo, kakor bi mi hotel nekaj povedati, pa odkimal in začel mrmraje moliti: De profundis clamavi ad te ...

Ko je prišel do vrstice: »Če boš na grehe gledal, Gospod, kdo bo obstal,« se je ustavil pred spomenikom, ki ni bil ne skromen ne umetniški, zato sredi sosedov tem bolj gospodovaven.

»O, gospod!« je povzdignil glas duhovni mož, priril z roko izza plašča in dvignil cilinder, kakor ga ni pred nikomer. »Gospod!« je še ponovil, pritisnil cilinder globlje na glavo, umolknil in odškripal po pesku.

»Kaj pa to?« sem razmišljal radoveden in šel za njim, ki se je plašno podvizal kot bi pred nekom bežal. Nisem si ga upal vprašati, dokler ni na novem oddelku pokopališča spet povzel umerjenega koraka.

»Z Vašim ,gospodom‘ pa res ne vem kam bi,« sem rahlo poskusil.

Mož ni niti žugnil in prepričan sem bil, da te skrivnosti ne zvem. Toda kar naenkrat se je ustavil pri klopici, sedel, in ne da bi povabil še mene, začel:

»Nekrščanska je moja želja, za katero prosim Boga, toda iznebiti se je ne morem. Da bi mi namreč v svojem kraljestvu ne pogrnil mize pri ,gospodih‘. Kamorkoli naj me posadi: med hrome, kruljeve, gluhe in slepe — in s katerimikoli nadlogami obtežene, samo med ,gospode‘ ne.«

Premolknil je in gledal v zarjo.

»Vi, tega ne razumete, mladenič. Če učakate, da boste samotni duhovnik ho-

dili prisluškat angelski trobenti — tedaj šele boste umeli.«

In spet je zrl v zarjo, ki je ognjena lila po nebesu.

»Vseeno. Človek v pošteni veri res ne ve, kdaj napravi dobro delo, kdaj škodo: ali z molkom ali z besedo. Jaz želim s to besedo dobro delo, če se mi izmaliči, naj mi Bog prizanese.

Ko sem kot reven dijak bival v zavodu, je bil z menoj tudi ta ,gospod‘ tamkaj. Zavod je koristna in čudna reč. Ni vsak tako urezan, da bi se prilegal v to strogo kolesje. Jaz nisem bil. Nekoč sem se vtihotapil ponoči v učno sobo, kjer je bival s součenci čez dan on. Slovensko nalogo sem šel pisat — takrat smo pisali za naloge cele romane — in ko sem ob dveh po polnoči napraskal dvanajst strani, sem bil lačen. Na mizi pa je ležala peta starega kruha, namenjena za pomije. Pogrudil sem kruhek in šel srečen spat. Ko je profesor vrnil naloge, mi je velel, naj svojo preberem vpričo razreda. To je bila zame nesreča. Ves prevzet sem se pobahal v zavodu, kdaj in kje sem koval nalogo. Tedaj pa je sedel on za mizo, razgrnil ,hišna pravila‘ in ugotovil, da sem velik grešnik: Delal sem, namesto da bi spal, pouzmal sem kosec kruha, čeprav za pomije namenjenega, torej še tat povrhu. (Kruh je namreč njemu ostal.) Da si je pomiril vest, me je pravoppravilnik zatožil — za ta prazni nič, za kar sem dobil jaz zapor, on sij pravovernika. Ker sem bil mlad in neumen, me je bolel trn, ki se mi je tedaj zapičil v srce. Takrat še nisem vedel, da so na svetu ljudje, ki tehtajo meto na stotinke unč, ki ravnaajo svoje naočnike ob okostenelih črkah, ki sodijo, da reka teče nazaj, pa je le podsolnčnik skrotovičil njeno površje, ki so brez madeža, tesno ograjeni, pa imajo vedno prav ... o, ,gospodje‘.«

Nasmehnil sem se skrivoma možu, ki se je ob zadnjih trditvah nenavadno ogrel. Mislil sem, da tega ni opazil, a sem se varal. Precej dolgo je molčal in bal sem se, da preneha.

»Vaš smeh je otrok Vaših let. Ne zamerim Vam in zato razodenem to reč do konca. Jaz si ne morem kaj, če sem bil nekoliko drugače urezan in sem v svoji mladostni prešernosti — takrat sem že v

hribih duše pasel — napoleonske kanone vrgel pod posteljo in si umeril dolge hlače. Seveda sem jih nesel kazat v mesto kot birmanec nove čizme k sosеду. Videl me je ,gospod‘ in jaz sem se selil še par sto metrov više v hribe. O, mladostna norost, ki ni umela pisem in ni vedela, da morajo biti na svetu ljudje, ki imajo vedno prav in ki so gospodje, pa sem si domišljjal, da sem mučenik. To je bila najbridkejša zmota v mojem življenju. Zapomnite si: Če jo mahnate kdaj na svoj rovaš preko pisem in dobite zaušnico, ne kremžite se, ampak zavriskajte. Jaz sem se kremžil, slekel dolge hlače, jih dal be-raču in v brezkoristni razboljenosti resnično trčil ob Mojzesovo tablo — zakaj namišljeno mučeništvo je prav posebno sposobno za greh —. Takrat pa me je obdala bolečina, da sem ležal na obrazu pred Gospodom, edinim, ki je, stopilo se mi je srce kot železo v ognju, žlindra je stopila na vrh in luč in moč — vse zaeno — me je prešinila. Sam Bog je segel pome in mi z bolečino več resnic vrezal v srce kot vse debele knjige. Tako sem imel bolečino; z njo spoznanje in resnico. Toda ,gospod‘ je tičal še vedno pri mrtvi črki hišnih pravil in jaz sem tovoril svojo edinščino na drugi konec domovine. Tedaj sem bil res mučenik, toda srce je vriskalo in še senca ni zmračila mojega lica.

Tamkaj v koticu, ki ga ni na nobenem zemljevidu, sem obtičal.

Čez dolgo let sem prišel v mesto. Res, da so bili moji kanoni rjavi, da je moj plašč dobival že tretjo barvo od ogoljenosti in da mi je čepela na glavi kučma, kakor jih niso nosili meščani, pa sem bil vendar med svojimi spodoben človek. In tak srečam ,gospoda‘. Ustrašil se me je, to sem videl. Ker pa sva tako nenadoma trčila skupaj, se me ni mogel ogniti.

,Kakšni pa ste?‘ me je vikal.

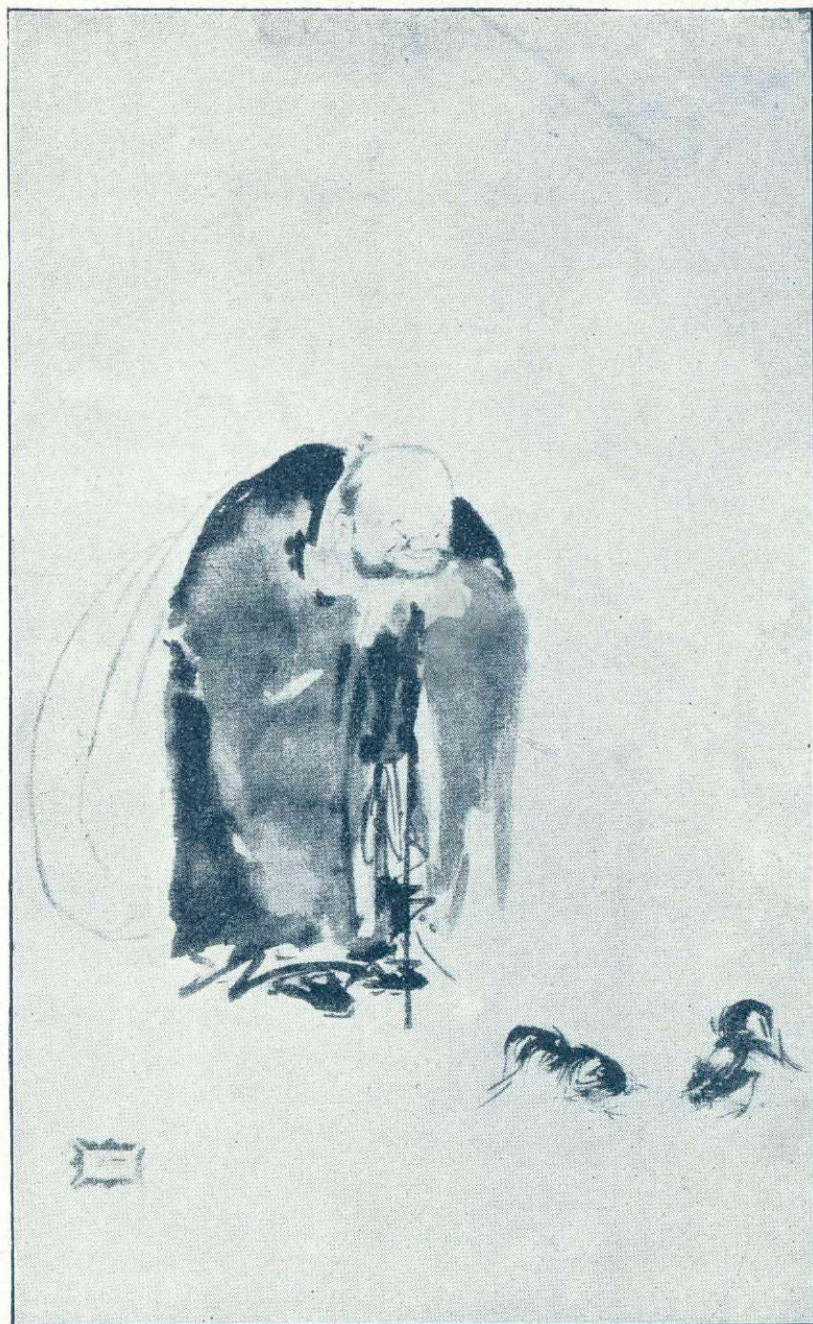
Rdečica mi je planila v lica in sramežljivo sem pogledal po sebi.

,Nisem ,gospod‘, sem ga zavrnil.

,Vidim,‘ je dejal pomilovalno in odšel. Izpod suknje se mu pa niso več svetili ,kanoni‘, ampak čisto nove dolge hlače.

Mož je utihnil. Potem se je nenadoma ozrl vame, mi hudomušno pomežiknil in rekel:

»Ali sedaj veste?«

MIJOMOTO NITEN (1582—1645), DUHOVEN
GLEDA BORBO PETELINOV.

»Vem,« sem pritrdil.

»Nič ne veste,« se mi je zasmel, vstal in drobnil s pokopališča.

Pred vrati sem se skušal posloviti. Mož se pa ni ozrl; bled prst je pogledal izza plašča in se dotaknil krajev klobuka, ki se je rahlo zibal proti mestu.

Jaz sem pa šel — po ljubljanskem polju, kjer so v žitu ugašali plameni maka in sem mislil, da vem in umem.

Pa sem se motil.

»V BRIDKOSTI IN TIHOTI OD BOGA.«

(Parabaza.)

IVAN PREGELJ.

Zlatoper... Kdo je Slataper? Slataper je bil mlad italijanski pesnik. V bojih na Krasu je prelil svojo kri. Zemlji, ki ji je pel, da živi v bridkosti in tihoti od Boga. Zdaj veste, kdo je Slataper...

Ampak mene je obudil v bolest. Ker ne morem in ne moremo v bridkost in tihoto od Boga!

Bridkost in tihota od Boga! Iščimo v bridkost in tihoto od Boga! Saj mora biti v nas! Saj so tudi nam osteklenele oči, kakor kraški zemlji prsa, ko je šel mimo Meduzin obraz. Saj so usahnile duše, kakor kraški zemlji vode! Bolest in tihota od Boga, saj mora biti v nas! Iščimo v bolest in tihoto od Boga!

Da bo naša pesem pela, ne vpila!

Da bo naša tragedija orala v duše in vesti!

Kaj ni res, da je naša pesem že imela svoj vonj? Bolest in tihoto od Boga!

Naša pesem ne vonja več. Odkar išče v širokost zemljá.

Naše pesmi ni več, odkar iščemo v širokost zemlja!

Naša pesem bo še, ko bo iz bridkosti in tihote od Boga!

Imejmo besedo za Kras! Ampak Slataper... Kdo je Slataper?

Slataper je svojo kri prelil za svoj Kras...

MUKA GOSPÉ VERE.

FRANCE BEVK.

Ne govorite o tem! Ne govorite o krivdi vpričo dveh mrličev, kojih spačena obraza pričata, da sta ogromno trpela, in da je bila njuna smrt le udarec s sekiro na ogromni voz, ki ga jima je življenje zadrnilo. O strašno, strašno, kaj je skritega pod tema dvema okrvavljenima rjuhama, na katerih se pasejo kot muhe pogledi in zgražanja sosedov! Koliko nizkotne bede je na vas, ljudje, ki obžalujete, da je mrtev morilec in ne bo sodbe ne obsodbe in se ne boste natrpali v sodno dvorano do stropa.

Morilec ni mrtev! Morilec je med vami in če ga pokažem s prstom, ne bo nihče pristopil k njemu in nihče ga ne bo tiral pred sodišče na zagovor. V postavi so vidna dejanja, nevidnih dejanj ni nikjer zapisanih in ni iztuhtane kazni zanje. Za ta dejanja so sodnik in obtoženec, postava in kazen žrtve same.

Krvave rjuhe se pišejo s krvjó, podolgem in počez, strašne črke, zgodba

neizrečene muke. Zgodbe pa ljudje ne znajo brati.

Ali naj jim berem jaz?

1.

Solnčen popoldan poletnega dne je bil. Sopara je tiščala v zalivu ležeče mesto v dremavico, ljudje so se leno pretakali po ulicah, prah in dim tovaren je motil jasno sliko žarke luči, ki se je zlivala po vrtilih in po strehah; nebesni obok je visel kakor ogromna obločnica. Še v senci so prsi jedva mogle dihati; kri je kipela v sencih.

Pod pisanim platnom na verandi svojega stanovanja je sedela gospa Vera in vezla rože v belo platno. Ko je vbadala v tkanino in nehoté prisluškovala glasovom, ki so prihajali od vseh strani, ji je naenkrat zastala roka.

Čemu je zastrmela v tkanino, zakaj so ji rdeči cekini zaplesali pred očmi? Zakaj je udarilo srce burneje in so ji pričela senca biti? Kri je zledenela v žilah, srce se je stisnilo med dva mrzla kamna, telo pa je odrevenelo, kakor da stoji do vratu v ledeni vodi.

Trideset let življenja in še niti ena kapljica tuge ni kanila vanj. To se je zgodilo prvič, to doslej neznano, da se ji tla podirajo pod nogami...

Kaj se je zgodilo? Kaj se je zgodilo?

Veranda je visela na trikotno dvorišče, ki so ga oklepale tri hiše, kakor trije visoki, v nebo strleči stebri. Vse tri hiše so bile enako dolgočasne, kakor tri vojašnice, veranda nad verando, kuhinja nad kuhinjo, vse od prvega do šestega nadstropja.

Solnce, ki je posijalo zjutraj v eno stran trikotnega stožca, se je pomikalo od okna do okna in obkrožilo dva kota in pol, na dvorišče ni posijalo nikoli. In v ta teman trikot, ki je smrdel po kisli gnilobi, se je izlivala zadnja, najodkritejša in najbolestnejša stran stoterih družin, ki so stanovale v treh hišah, tesno druga poleg druge.

Prah in kletev, smeti in pesem, odpadki in smeh, vse je padalo v to brezno, vse je požrlo. Tihi ljubavni razgovori so se v enem samem pogledu širili od okna do

okna; na iste načine so se sovražili med seboj in vršili zakonolomstva.

S te strani se je na razobešenem perilu, ki je pokrivalo na vrvicah vse strehe, očitovala beda, v molku čemernost, v petju brezskrbnost, v kletvi nesreča.

Kadarkoli se je nova družina naselila v katero teh treh hiš, je ves ogromni trikotni stožec posluhnil in zbiral doznatke, dokler ni napravil sodbe. Nato je živel svoje enolično življenje dalje.

Včasih so prišli na dvorišče trije godci, ki so igrali na dvoje gosli in kitaro po dve žalostni in eno veselo pesem. Ti prosjaki so prinesli pol življenja med mrke stene; to je bilo gledališče ubogih. Sto oken in verand je bilo na gosto natrpanih. V papir zaviti novci so padali v globino.

Le malo drugih prilik je bilo, da se je zganelo v duši mrzlega in mračnega trikota. Kadarkoli se je odigrala v kateri izmed družin glasna drama, je odmevalo dvorišče od nje. Tedaj so vse sobe prenehale dihati, roke so se ustavile. Ko je nemir podel, so ženske izrekle sodbo in trikotni stožec je objela mrtva vsakdanjost.

Ta dan se je zgodilo tole:

V tretjem nadstropju hiše, v kateri je stanovala gospa Vera, je pretepel brivec svojo ženo, ki jo je v pijanosti dolžil nezvestobe.

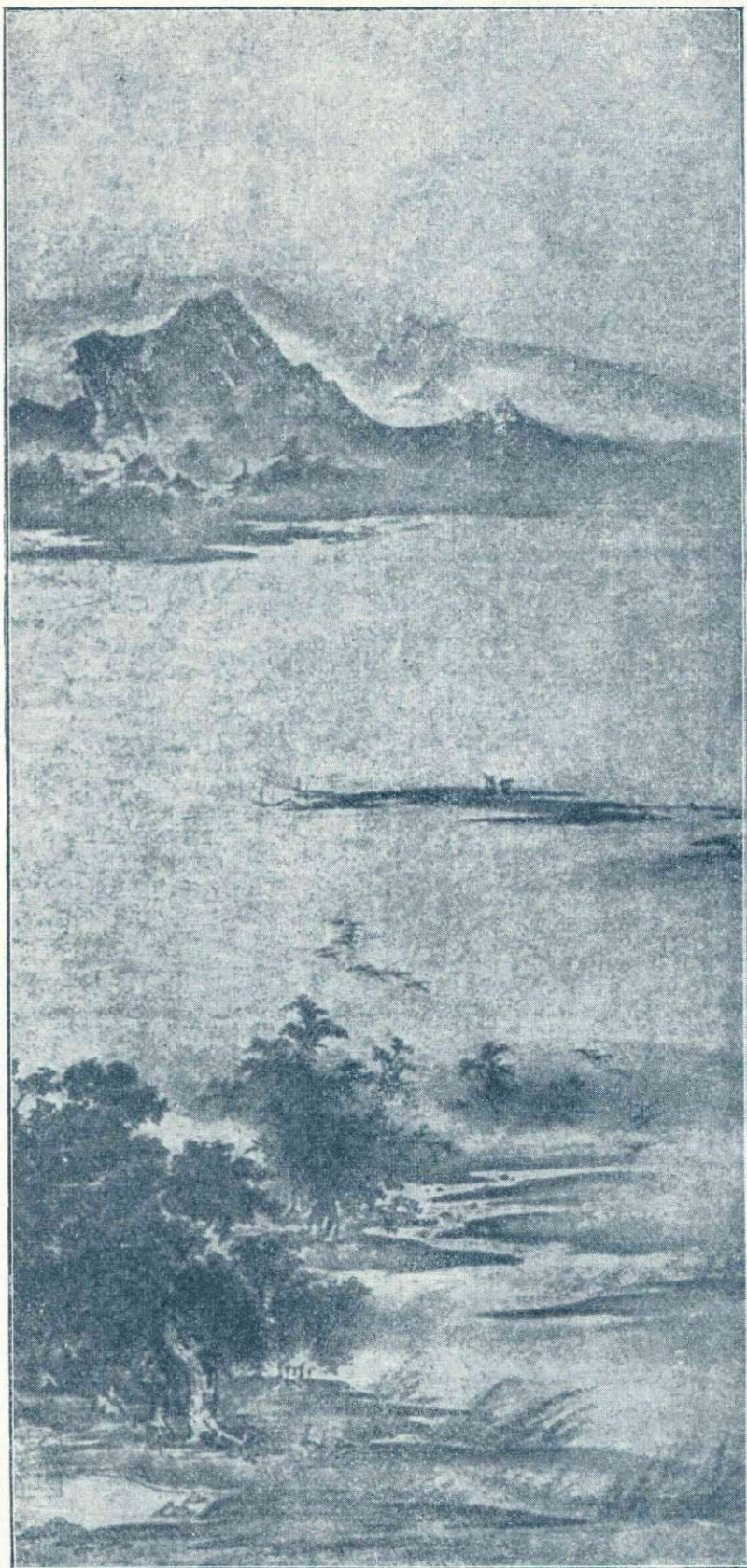
Stanovanja so se izpraznila na okna in na balkone. Ljudje so sočuvstvovali z ženo. V dramo ni posegel nihče, zakaj ponavljala se je vsak ponedeljek, teden za tednom. Čakali so, da ne pride najhujše, da posežejo vmes, ko bo prepozno. Brivec je zaspal, žena je utihnila, občinstvo se je razšlo. Tisti, ki so ostali, so izrekli sodbo.

In tedaj je slišala gospa Vera pri vbandanju s tkanino besede dveh sosed z bližnjega balkona. Po glasu jih je poznala, ne po obrazu, zakaj ta stran balkona je bila s platnom zagrnjena.

Prva je dejala in zdelo se je, da je nalašč poudarjala besede:

»Taki so moški, vsi so enaki! Še slabše, če so skriti, kot če so očiti, ti rečem.«

Druga je najbrže ugovarjala, njena beseda ni bila razumljiva; razložil pa se je glas prve od črke do črke.

ŠUBUN (XV. ST.), JESENSKI VEČER.

»Vem za družine, ki misliš o njih, da so sama sreča pa so pobeljen grob. Oni tamle — tale pisar s številke pet...«

»To je moj mož!« se je dvignilo v Veri kot slutnja pred zlom. Beseda za besedo je padala nanjo kot ostro bodalo, kot strašno spoznanje groze, dokler niso umolknile zadnje besede: »In ona niti ne sluti o tem...«

»Ona«, to sem jaz, je zatrepetala gospa Vera.

Nato ni slišala ničesar več. Do nje je prihajalo le nerazločno šepetanje. Opazili sta jo. Slutili sta jo. Prav! Saj je dosti!

Saj je preveč! Slišala je, kako sta se umaknili z balkona v kuhinjo.

Potem se je gospa Vera skoro onesvestila. Tenka igla, ki jo je prvi hip zabodla v srce, jo je še vedno pekla. Po telesu ji je bilo vroče, vročina pa je prehajala polagoma v občutek mraza. Trepetala je. Ko se je zopet polagoma zavedla, ji je šumelo v glavi. Čudno nerazložno čuvstvo se je naselilo v njo; to čuvstvo je bilo povsem tuje, dotlej neznano.

Vendar se dolgo ni mudila ž njim. Prenerazložno ji je bilo, zato mu je hotela prodreti do dna. Nagonsko je prebolela udarec in se vzravнала, kakor da je odprla oči na široko in se prebudila.

Posluhnila je ...

Bilo je vse tiho. Pesem dekle iz petega nadstropja je padala v brezno in se ubijala v globini.

Nekaj trenutkov je stala gospa Vera na mestu in položila roko na srce. Srce ji je burno bilo, prsi so se dvigale.

Sedla je zopet. Hotela se je umiriti. Pridrževala je sapo, da bi zabranila drhtenje telesa; toda drhtenje ni prihajalo iz dihanja. Začutila je glavobol, drhtenje pa se je stopnjevalo.

Šla je v spalnico. Tam se je mimogrede pogledala v zrcalo. Bila je blede. Legla je na posteljo in se oklenila blazin, da bi zadržala drget telesa. Ni bilo mogoče.

Mrzlina, ki jo je obvladala vso, je tresla njo in posteljo. Zobje so ji šklepetali. Imela je občutek, kot da se hoče iztrgati srce in drobovje iz telesa; krči so bičali telo.

Mislila je na vse, na smrt, na moža ... Tisoč predstav je šlo bliskovito in brez zveze skozi možgane, dokler se ji niso ulile solze, ki so močile lica, lase, blazine ...

Polagoma se je telo umirilo, zaspala je v strašne sanje.

2.

Ko se je Vera čez pol ure prebudila, je bila izmučena.

Srce je oklepal tesen obroč, le prsi so dihale svobodneje. Gledala je okrog sebe in zbiralala misli, ki so bile razsekane kot telo slepca.

Polagoma ji je prihajalo v zavest, kaj se je bilo zgodilo. Posamezni kosi so se

združevali v celoto. Jedva ta hip so bili njeni možgani zmožni, da so predstave približno uredili in jih znali presoati.

Poklicala si je v spomin besede, ki sta jih govorili ženski na balkonu. Premislila je možnost, da bi bile izgovorjene besede resnične, a ta misel v tem hipu ni našla opore v nji.

Ko je privabila pred svoje duševne oči podobo visokega moža, s črno brado in prijateljskim pogledom, se ji je zdela ta misel nagnusna in pregrešna.

Koliko je spletk in praznih marenj, ki jih skoti dolgočasje in samota ženskega življenja! Spomnila se je na lastne sodbe o ljudeh; pozneje jih je zavrgla in se jih je sramovala v dnu duše.

Kako naj jo vara on, ki ga ljubi in veruje vanj bolj nego v Boga? On, Tomo, ki jo je nosil na rokah in bral slednjo željo v njenih očeh?

Kadar je prišel na večer domov, jo je objel in poljubil. Zrl jo je v dno oči; teh oči se je ona spominjala, in ni mogoče, da bi bila le trohica laži v njih. Pri večerji ji je pripovedoval novice. Kadar sta bila na izprehodu, je ujel njene roke in jo je stisnil, kot stisne zaljubljeni mladenič v zanosu svoje prve ljubezni. Še prejšnji večer je to storil. Kadar je ponoči sijala luna v sobo in se mu ni ljubilo spati, ji je kramljial do polnoči; med besede je mešal poljube ...

Ta človek jo vara?

Vzdihnula je in se nasmehnila. Zdela se je smešna sama sebi, osramočena sama pred seboj.

Ko pa se je zamislila zopet, je začela vstajati iz te mirnosti druga slika.

Spomnila se je, da je njen mož lep. Njegovo telo je vzbujalo pozornost, kadar se je prikazal na ulico, med ženske. Eno nadstropje niže je stanovala mlada vdova. Ta je dejala pred mesecem in nasmeh je zaigral na njenih ustnicah: »Vaš mož je lep, zelo lep!«

Tedaj je bila ponosna na to izjavo, zdaj jo je zapekla. Spomnila se je tudi besed svojega moža, ki je pogledal za vdovo: »Čedna postava!« Ona pa mu je tedaj prikimala. Slepota, slepota!

Zdaj se je z grozo spominjala vseh potankosti, ki jih prej nikoli ni opazila. Ko je šla z možem po cesti, je čula besede:

»Lep mož!« Kaj je tedaj mislila, kaj misli sedaj? ...

Šla je po sobi. Spomin je kopal dalje. In kamorkoli se je obrnil v preteklost, se je kot s pozabljene fotografične plošče odkrila nova slika, novo doznanje.

Zasovražila je ženske, ker je čutila tekmovalke v njih; silo, ki ji je izpodkopavala tla. V svojem ženskem ponosu je bila žaljena, v kršenju svojih pravic in svoje lastnine, ki jo je smatrala do smrti za nedotakljivo. Pa je segla roka po nji. Stokrat prokleta roka!

Zmes stoterih strupenih čuvstev se ji je zarila v kri. Kot omama ji je šlo skozi telo in prehajalo v zadnji njen atom. Polna je bila tega, uničena od bolesti in vsak njen gibljaj, slednja misel je bila narekovana od neznanega demona. Vsak dvom in slednji pomislek sta bila že v svojem zaplodku umorjena in premagana od zla, ki je bilo močnejše in je od hipa do hipa rastlo.

Ko se ji je jeza zabliskala v očeh in je stisnila pesti, je bila premagana. Zlo jo je objelo kot polip in jo je preraslo s pošastnimi udi čez in čez ...

3.

Prvi sklep je bil storjen.

Toda, ko je hotela stopiti na hodnik, je obstala pred vrati. Z roko se je prijela za podboje, glavo je oprla na mrzli les. V prsih je burno vstajalo kot vihar. Čakala je, da se razburjenje poleže in se pojavi hladen preudarek.

Kam? Za nitjo tja, odkoder se je pred dobro uro prikazala resnica, in potem do konca ...

Ta korak je bil zanjo neizrečeno težak. Vedela je, da se lahko osmeši. Ponos je bil v nji ukoreninjen pregloboko, in bala se je, da ga zruši nepreviden hip.

Vendar ... vendar ... Ni se mogla premagati. Morda pa je bila sodba prenagljena, besede nikoli izgovorjene. Človek se veseli po mučnih sanjah, da niso bile resnica.

Roka ji je padla ob telesu, dvignila je glavo. Nato je stopila skozi vrata. Pri srcu ji je bilo, kot da je pričela čisto novo življenje. Toliko doživetja v eni uri, da ni mogla vsega razvrstiti in pregledati v svoji duši!

SEŠU (1420—1506), POKRAJINA.

Kakor da stopa s prvim korakom v greh, tako so se premikale noge, jezik je lepil v ustih. Ko je stala pred vrati sosednjega stanovanja, je bila naenkrat tako plaha, da se ni upala potrkati. Hotela se je vrniti.

Bilo je prepozno. Vrata so se odprla sama od sebe, na vratih sta se prikazali dve gospe. Bili sta gospe z balkona, napravljeni za odhod.

»Mislila sem k Vam,« je dejala gospa Vera in ni mogla povedati nič več.

Gospe sta se znali premagati, še spogledali sta se le mimogrede. Beseda je bila sladka, pogled sladkejši.

»Želite, gospa?«

In zajecjlala je še enkrat: »Koliko je ura — če ste tako dobri? Naša se je ustavila ...«

»Samo eno uro imamo in to ima mož s seboj.«

»Hvala, gospa! Oprostite!«

»Prosim, gospa.«

Konec smešnega pogovora se je izvršil že na stopnicah. Gospe sta izginili v veži, gospa Vera je slonela na ograji stopnic.

Ni mogoče, ni mogoče! Kako naj vpraša, kako naj konča razgovor? Saj je blazno! Ničesar ni mogoče reči!

Vrnila se je v kuhinjo in sedla na stol. Srce ji je začelo burneje biti. Razmišljala je in zavrgla slednjo misel sproti. V možganih je tiščal klopec, ki ga ni bilo mogoče razmotati.

Ko se je predramila iz razmišljanja, je pogledala na stensko uro. V enakomernih nihih je šlo nihalo od enega konca do drugega in merilo sekunde. Kazalec je kazal tričetrt na šesto uro zvečer.

Tričetrt na šesto?

Nikoli se ni vprašala tega. Ta večer se je vprašanje porodilo samo od sebe. Tričetrt na šesto? Ob štirih in pol zapirajo urade. Kod hodi njen mož?

Pa je prihajal le redkokdaj točno, včasih je nategnil prihod čez celo uro. Ni ga vpraševala po vzroku zakesnitve.

Številke so podčrtavale v možganih porojeno misel. Pet minut dolgi sta dve ulici iz pisarne domov. Moral bi biti že nad eno uro doma. Danes! In včeraj! In predvčerajšnjim! In drugokrat?

Kot bi z nožem odrezala prvo misel, je v hipu pričela misliti drugo. Eno nadstropje niže stanuje vdovica. Njena lepota je očita, njeno telo je sveže. Nekoč se je je dotaknila. Ni se več spomnila, zakaj. V tem hipu spomina je občutila njeno toplo, mehko meso... Fej, kako se ji je gnusila, kako jo je sovražila in vendar se je bala premoči taistega mesa.

Preteklo je trideset minut. Teh trideset minut pa se je neznansko čudno kobalilo pred njenimi duševnimi očmi. Teh trideset minut je vdovo razgalilo in uganjalo z njenim telesom bakhantske prizore, ki so gospe Veri povzročili nov glavobol; telo se je pričelo znova tresti.

Ura se je pomikala počasi. Minuta za minuto kot večnost za večnostjo. Ni se mogla več premagati. Bala se je, da jo popade zopet groznica. Dvignila se je in šla skozi vrata.

Čez dve minuti je pozvonila pri vdovi eno nadstropje niže. Vrata se niso takoj odprla. Tri blazne minute je čakala in

pozvonila znova. Zaslišala je hojo, izza odprtine vrat je pogledal obraz.

»Prišla sem... rada bi vedela, koliko je ura?«

»Vstopite, prosim. V kuhinjo. Šest je in en četrt, ena minuta čez...«

Gospa Vera je videla in slišala besede le na pol. Pregledala je z enim pogledom na predmete, kako so postavljeni, da bi zasledila okus svojega moža.

Vrata v spalnico so bila samo priprta. Ko je vdova zapirala okno kuhinje, je gospa Vera pogledala v sobo. Bila je prazna. Dve poročni, z rdečimi pregrinjali pogrnnjeni postelji, sta stali v nji. Zapazila je, da so na obeh posteljah pogrnnjene rjuhe. Čemu sta vdovi dve z rjuhami pogrnnjeni postelji?

Vdova se je ozrla nanjo in jo je videla okamenelo v mislih kot Lotov steber.

»Kaj vam je, gospa? Nič me ne obiščete. Kaj pa Vaš soprog?«

Gospa Vera jo je pogledala, kot da hoče izmeriti pomen zadnjega vprašanja. Ničesar ni odgovorila. Bala se je, da se ne bo mogla več premagovati. Zato se ji je v svoji preudarnosti mudilo.

Dejala je le: »Hvala lepa, gospa!« Odhajala je naglo, kot da se vali nesreča za njo.

Vdova je stopila z njo na prag.

4.

Uradnik Tomo Krševan je prišel prav tisti trenutek po stopnicah. Bil je dobre volje, tolkel je s palico in žvižgal. Oči so se mu svetile; zdrave rdeče ustnice so gorele iz črne brade.

Obe ženski sta obstali na stopnišču, on ju je s smehom pozdravil.

»Kaj pa je Vaju prineslo skupaj; ali kujeta zaroto?«

»Ura se Vam je ustavila; slabo navijate, gospod Krševan. Pa me je Vaša ženka obiskala.«

»Lepo je to,« je kimal Krševan, v šegavem razpoloženju in meril ženo.

»Seveda,« je pol zares in pol v šali podarjala vdova, »lepo pa ni, da Vi nič ne pridete k meni. Prikažite se z ženo zvečer! Ali ne, gospa?«

»Pa Vi pridite k nam,« je dejala gospa Vera; njena beseda je bila prisiljena, težka kot svinec.

»Bomo videli, gospa,« je dejal Krševan in pogledal ženo. »Saj smo si sosedje. Z Bogom, gospa!«

»Z Bogom!« Vdova je izginila in obrnila ključ v vratih.

Ko sta Krševan in njegova žena šla po stopnicah, ga je ta vprašala oprezno, s pogledom pred se:

»Ali ti ugaja?«

»Kdo?«

»Tale ženska.«

Krševan je pomolčal. Nato je dejal: »Čedna ženska je.«

Ko je gospa Vera stopila v kuhinjo, se je z vzdihom sesedla na stol. Ko jo je Krševan videl izmučeno in čudno, ga je nehote objel občutek krivde in kesa, čeprav je vedel, da ni storil ničesar.

Nagnil se je do nje in se je raznežil.

Kaj ti je?«

»Saj mi nič ni.«

»Lažeš!« je dejal iz navade. »Nekaj ti je.«

»Glava me boli. Pusti me!«

Njena kretnja je bila nervozna, odločna; Krševan jo je pustil v miru. Sedel je na drugi stol, zrl jo je zamišljen in ni vedel kaj reči, ne kaj početi.

Čez nekaj časa je dejal, bolj zato, da je nekaj spregovoril:

»Ali nimaš kave?«

»Nisem je skuhala,« je dejala in se dvignila.

»Ni treba, če si bolna...!«

»Bom že; vseeno.«

Prižgala je plin in pristavila vodo.

Krševanov pogled se je ustavil na stenski uri. »Ali nisi dejala, da se je ustavila ura?«

»Lahko, da ne gre prav.«

»Do minute. Vsako jutro, vsak večer jo naravnam.«

»Ali ne smem iti vprašat, koliko je ura?«

»Smeš... Kako razdražljiva si danes.«

Krševan je opazoval ženo, ki je stala ob ognjišču. To je ona? To, kar je v nji danes, ni bolezen, ni glavobol, biti mora vse nekaj drugega, zvezanega z živci in dušo obenem. Prvič v življenju mu je bila ženska uganka. To stanje je bilo zanj mučno. Želel je, da bi razgrnil tajno kopreno in uredil prvo neznano disonanco v

družinskem življenju. Taval je z mislijo in ni imel ničesar, za kar bi se oprijel.

Vedel pa je, da je nekaj poseglo vmes. Njegov občutek je bil podoben občutku človeka, ki je v temi zašel med prepade in ne ve naprej. Kamor se nagne, je izgubljen.

Še enkrat je poizkusil. Položil je ženi roko na ramo.

»Povej mi, kaj ti je? Ali nimaš ničesar na srcu?«

Otresla se ga je; s koncem očesa ga je pogledala.

»Ah! Nič ni! — Samotno se čutim!«

Krševana je zadela njena hladnost. Premieril je z nekaj koraki kuhinjo molče, nato je dejal s preudarkom: »To je zato, ker nimava otrok.«

Potem je molčal. Vzel je časopise in se je silil, da bi bral. Z ženo nista govorila. Ko je sedel na balkon in se je zagledal v rdečino večernega neba, mu je postalo neznano težko pri srcu. Nekaj se je zrušilo v razvaline in žal mu je bilo dneva, da je tako končal.

Ko se je ozrl v kuhinjo, je videl, da žena joče, ko pomiva posodo.

5.

Ni se še stemnilo docela, ko je žena pospravila kuhinjo in sedla na stol, da se oddahne...

Krševan se je igral z nožem in jo je gledal dolgo in nepremično. Hotel jo je izzvati, da bi pogledala vanj. Ona je uporno strmela v tla. Šele ko je začel z nožem brenkati po mizi, je razdražil njene živce v toliki meri, da je dvignila oči. Za kratek hip sta se srečala pogleda. Njene punčice so bile trudne, njih blesk je zapovedoval mir.

Mož je izpustil nož. Nekaj trenutkov je obstal miren kakor kip. Nato jo je vprašal:

»Ali si trudna?«

Ni odgovorila. Dvignila se je in šla v spalnico; na vratih je dejala, ne da bi se ozrla: »Lahko noč!«

Krševan je posedel še nekaj trenutkov, nato je stopil za njo tudi on. Molče sta legla vsak v svojo posteljo. Zrla sta v strop, na katerem se je gostil mrak večera; v napetih očesnih živcih so se vžgale fosfornate iskre, čudne podobe so se ustvar-

jale in pošastno spremljale razdražene misli.

Moževe prsi so se dvigale, žena je vzdihnila. Mož se je tedaj ozrl nanjo. Iz somraka, ki ga je razsvetljevala le obločnica s ceste, se je svetil njen blede obraz. Bila je upadla, revna.

Usmiljenje se je vzbudilo v Krševanu. Občutil je sicer, da mu dela krivico, ko gromadi nadenj nejasne težke ure, a se on ne spominja ničesar, vendar ta trenutek niti sence nevolje ni bilo v njem. Usmiljenje je porajalo v njem ljubezen, da je stegnil svojo roko, ki je poiskala na odeji njene vlažne prste in jih je stisnila.

Njen obraz se ni spremenil, le v očeh se je zganilo, a je pri priči zopet okamenelo. Njeni prsti se niso oklenili njegove roke.

Nekaj težkih minut je čakal mož, njena roka je mrtva ležala v njegovi. V Krševanu se je iz moža prebudil čut ponižanja, in iz mrzlega nemega zasmeha se je dvignil gnus.

Pomračilo se mu je čelo, umaknil je roko. Obrnil se je v steno in poizkušal zaspati. Stežka je zaklapljal oči in lovil spanec. Prevrigel se je na hrbet, dvignil roke na glavo in gledal nepremično v svetle lise na stropu. Tako je zaspal...

Žena ni zaspala. Njeno srce je bilo stisnjeno med dva kamna. V možganih se je vrstila slika za sliko brez zmisla in reda. Vse je zalivala neznana grenkoba. V to grenkost se je mešala pesem z ulice, ropot voza, krik otročajev in govor žensk, ki so stale pred hišami, slonele na oknih in se hladile po sopari poletnega dne.

Bilo je vroče; telo se je mokro prijemalo rjuh, preko čela in nosa so stale potne srage.

Motrla je spečega moža. Spal je mirno; dihal, kot da se nič ni zgodilo.

Tega tujega človeka je ona spoznala pred leti; zdaj mora deliti z njim mizo in posteljo. Ta tuj človek ji je prisegel zvestobo, nikoli ji ni storil žalega; zdaj jo vara?

Njegova črna brada je ležala na rjuhi, njegovi temni lasje so se slikali na vzglavnik kot senčna slika. Rjav obraz je bil spokojen, ustnice so se premikale narahlo. Kolikokrat so jo te ustnice poljubile? Nje-

gove prsi so v enakomernih sunkih dvigale žilasto roko, ki je ležala na odeji. Ta roka jo je prižela tisočkrat na svoje prsi. Ta roka dela in skrbi za njo, ta roka bi skrbela tudi za otroka...

Ko jo je ošinila misel na otroke, se je burno razmišljanje ustavilo, nastala je praznina...

Naenkrat pa jo je udarilo po glavi v zavest priklicano dejstvo, da je mož pred večerjo izrekel besedo o otrocih. Ona mu ni rodila otrok.

Govorila sta že o tem; previdno, z resnostjo, brez žalitve, dasi ne brez grenkobe. Gospe Veri pa se je zazdelo, da je imela ta večer ravno ta beseda velik, zločest pomen.

In ko je pomislila na slednjo podobno opazko v preteklost nazaj, jo je slednja, že stokrat pozabljena beseda, stokrat znova zbolela. Skrita ost teh besed je zabadala v hrbtenico. Nikoli ji ni dejal tolažilne besede, dasi je pričakovala tega. Pač pa se je oziral na sprehodih za živo, razposajeno deco:

»Vidiš; takegale da bi imela!«

»Tako umazanega?« je odgovorila ona.

On pa: »Nič ne dé!«

Za vsako ceno otroka! Čemu hoče možki za vsako ceno otroka? Pač. Tudi v nji se je že pojavila ta želja, ne enkrat, stokrat! Toda nikoli ni gojila blaznih, nemogočih želja.

Na moževem obrazu je videla naenkrat v vsa leta nazaj neutešno željo po otrocih. Zdaj šele je zapazila njegove poglede, ki so požirali matere, sedeče na klopih v drevoredu.

Stisnila je obe roki v pesti in se je stresla. Zavpila bi bila glasno: Nezvestnež! Podlež! — Ta hip je bila v prvo prepričana o njegovi nezvestobi. Radi otrok! Krik dece z ulice jo je žgal v srcé.

Predstavljala si je, da čuje iz gruče otrok na ulici glas, podoben glasu njenega moža. In naj je mislila karkoli in hotela udušiti ta glas, je vseeno prevpil vse ostale in ji zabijal klin v možgane.

Trpela je neznosno muko, minuto za minuto, uro za uro...

Utihnili so ulica, obločnice so ugasnile, plinove svetiljke so s svojo medlo svetlobo slikale zastore na strop. V poslikan

strop je gledala gospa Vera in misel je oblikovala glave otrok.

Polnoči . . . Prva zarja je pozlatila nebo . . . Tedaj šele je gospa Vera zaspala v mučne sanje, ki se jih pozneje ni spomnila več . . .

6.

Ko se je Vera prebudila, je bil že velik dan. Trudnost je premagala duševni nemir, nekaj ur je spala pokojno. Ta spanec je skoro zabrisal spomine. Ko je odprla oči, je njen pogled blodil nekaj hipov po sobi, nato se je ozrla po možu.

Ni ga bilo več. Oblekla se je in stopila pred zrcalo, da si popravi lasé. Zagledala je svoj blede obraz. Zamislila se je. Polagoma so se ji obnovili spomini prejšnjega dne in zapeklo jo je v duši.

Stopila je v kuhinjo. Ura je bila tričetrt na osem. Mož je sedel na verandi in bral. Bil je zamišljen. Pesem deklet iz petega nadstropja je odmevala in se odbijala od sten.

Solnce, jutranji zrak in pesem mladega grla niso vplivali nanjo. V njenih prsih je tičal voz. Možev obraz je bil čuda miren, le poteza zamišljenosti je bila na njem.

Vera je gledala njegov profil. Bil je profil lepega moža. Šla bi bila in poljubila njegovo brado, njegove lase, njegove oči. Priznala bi mu vse: Vidiš, moj dragi, tako je z menoj; hudo je, pomagaj mi, da pozabim, potrpi!

Tega ni mogla storiti. Vsaj na tak način ne. Slednjič je zavrgla vsako tako misel.

Mož se je dvignil in odložil knjigo. Truden, pol žalosten pogled je obstal na njenem obrazu.

Ona je dejala mirno; premagovala se je: »Ali naj ti skuham kavo?«

»Prepozno je. — Z Bogom, Vera!«

Poljubil jo je na čelo; ni se odmaknila, a odzdravila ni.

Sklenila je, da govori ž njim opoldne. Izmišljevala si je začetek pogovora, ni si ga mogla izmisliti.

Ko je prišel mož domov, je bil hladnejši kot zjutraj. Čudno vedenje ženino je v njegovem razmišljanju zunaj doma dobilo vsakovrstne razloge, ki so mu vznemirjali dušo.

Sedel je za mizo in molče posrebal juho. Ko je imel krožnik močne jedi pred seboj, je vprašal: »Zakaj ni sira na mizi?«

To vprašanje je bilo izgovorjeno na način, ki je bil podoben očitaniu.

»Ker ga nimam; treba je štediti.«

»Za koga? Za otroke?«

Beseda ni bila premišljena, ker je izvirala iz nevolje. Če bi bila izgovorjena dan poprej, bi bila vzbudila nekaj hipov molka, nato bi teklo življenje nemoteno dalje.

Ta dan pa je žena razprla oči, jeza je zasijala v njih. Molčala je; zrla sta se nepremično, kakor da se vprašujeta iz duše v dušo. Ona je spregovorila:

»Zakaj mi to očitaš?«

»Ne očitam,« je dejal in se je zdajci prestrašil svojih besed. »Čemu misliš, da očitam?«

»Vem, kaj hočeš reči. Kdo pa misliš, da je kriv, če nimava otrok?«

»Morda jaz, morda ti . . .«

Tedaj se je zgodilo, kot da se je v gori zdrl kamen in je plaz grušča izvabil s seboj v dolino.

»Tedaj: jaz! Če si prepričan o tem, vzeli bi si drugo!«

Te Verine besede je podčrtal srd. Stala je vzravnan in ga zrla v dno oči.

»Drugo?« je ponovil mož in nekaj čudnega mu je zaprlo besedo. Prsi so mu zastale, neznosno čuvstvo mu je spreletelo ude.

»Drugo?« je ponovil zopet, kot da dela ta beseda v njem postoterjen odmev. »Tega nisem nikoli mislil. Tega nisem nikoli želel. Če nama ni dano . . . Toda kako naj poželim drugo, saj si vendar ti tu . . .«

Z viška je padlo na ženino srce kakor na tehtnico; izbruhnili je skoro:

»Smrti mi želiš!«

Krševan je vstal in molčal. Spoznal je, da se ta hip proti ženi ne more boriti. Stopil je na balkon, da premaga razburjenje in se ne spozabi in je potegnil vase zrak iz polnih prsi. Hotel je dihati, hotel je pozabiti.

Žena pa je odtavala v spalnico; ko je mož posluhnil, je slišal, da krčevito plaka.

Tisti dan je šel Krševan prvič z doma, da ni pozdravil svoje žene. (Dalje.)

OBLETENJE.

JANEZ JALEN.

Ja z : Kako je lepo! V solncu se preлива listje iz dolin v rebri, na vrhove do nebesne modrine. Zjutraj in zvečer se zlivajo rudaste barve gozdov z zarjo, da oko več ne loči, kje se neha zemlja in kje se začne nebo. Da bi dolgo ostalo tako!

Častitljivi: Vzdrži do prve slane. Potem bo dan in noč cingljalo v steljo, en teden, komaj več; nato bo vsak lahko ločil, kje se neha zemlja in kje se začne nebo. Če pa pride slani pomagat še burja, bo vso dolino natrosila z mrlički, in listi, ki so zeleneli na Stolu, bodo prhnili v Jelovici ali Triglavu.

J a z : Stol, Jelovica, Triglav — ?

Častitljivi: — Jug pokopuje narobe. — A božje drevce bo preživelo zimo v zelenju.

J a z : Božje drevce?

Častitljivi: Ga ne poznate? *Ilex aquifolium*. Listi so podobni lavorjevim. Dokler je grmiček, jih varujejo bodice ob robu, ko doraste, se trnje pogubi. Na prejšnji fari sem ga imel prav blizu cerkve v grmičku in drevescu in sem ga moral vsako leto cvetni teden stražiti, da ga niso oškurtali za butare. Bog zna, če se skriva tudi v teh krajih? Vi, ki imate še mlado nogo, bi prav lahko to dognali. Ne iščite pa v času, ko zeleni vsa šara; tudi ne med temi slepivimi barvami. Počakajte, da požge slana in razpiha burja ničemurnost in jo zmrzlina priklene k zemlji. Takrat se Vam bo še naprej med osirotelimi vejami nasmehnilo božje drevce.

J a z : Če ga bom prepoznal.

Častitljivi: List mi prinesite, da ga potrdim, ali ovržem. Čemu bi častili kako ničvredno zel! Svet je tako dovolj gosto nasejan z malikovalci. In sam bi bil vesel, če tudi v teh krajih niso še zatrli božjega drevca.

J a z : Bom.

* * *

Iščem. Pod nogami škriplje zmrzlina, Vrhovi se solnčijo; dolinam megla zakriva nebo. Kakor iz groba lajajo psi; se pehajo glasovi ljudi, ki hite, hitee —;

ropotajo vozovi; sopiha vlak v klanec, cviliijo zavore s klanca. Zvonovi potre-sajo meglo: Že—le—zo, že—le—zo že—le—zo — — —. Trije plavajo nad drugimi: Bron, broon, brooon — — —. V meni brni troje imen: Stol, Jelovica, Triglav. Slišal sem jih skupaj še kot otrok; na nje je bila nanizana lepa misel, če ne celo modrost. Te iščem vse te dni, bolj kakor božje drevce — — —.

Hvala Bogu! Spomin se je oglasil in mi pripoveduje pozabljeno prerokovanje. Prišlo bo obletenje sveta s takimi grozami, da se bo Šembili še čevelj smilil, ki ga je pozabila na zemlji. Za tem bodo stali eden na vrhu Stola, eden na vrhu Triglava, eden v vrhu Jelovice in klicali: »Bratec, si še živ?« Ko se bodo sklicali, bodo brali iz božje knjige: Vera, upanje, ljubezen, to troje; največji med temi je ljubezen. Na to bo dobro na svetu, tako dobro, da bo Šembila zavidala lasten čevelj.

Bratec, si še živ? Braatec, si še žiiv?? Braaatec, si še žiiiv???

Stojim že dolgo na istem mestu in nisem opazil, da tik poleg mene zeleni med osirotelimi vejami grmiček božjega drevca.

* * *

J a z : — Klical sem v vrhove gora »Bratec, si še živ?«, pa sem morda sam med mrlički, ki jih burja pokopava.

Častitljivi: Fant! Še kliči, še.

J a z : — — —

Častitljivi: Obletenje. — Danes lahko vsak loči, kje se neha zemlja in kje se začne nebo.

RUNJE.

(Baročna novela.)

IVAN PREGELJ.

A ljubav in runje, o, to so hude nadloge!
(Cartoromaco, Il Ricciardetto.)

Jaz, Anton Muznik, zdravstveni svetnik Njegovega svetega cesarsko kraljevega apostolskega Veličanstva, prvi zdravnik v grofiji goriško-gradiščanski, bivši vojni lečnik visoke rimske cesarice, član c. kr. zemeljske družbe, ud goriške arkadijske kolonije, drug roveretske aka-

demije znanosti, jaz, razsodni, hladni in modri mož, sem doživel v tem svojem šestdesetem letu, kar se še ni pripetilo človeku mojih let, in bi ljudje kazali za menoj, če bi vedeli, in se smejali: glejte, senex amator, star zaljubljenec, glejte, sivi Cicisbeo! Ljubezen ga je posušila v treh tednih in mu uklonila hrbet. Tolikim je vedel leka, sebi ga ni. Prvi je cepil proti runjam v deželi, slovel in bil čaščen. Sebi ni cepil... Tako bi dejali ljudje, če bi vedeli, kako mi je. Oj za Boga! Saj me je sram sivih let in modrih učencov: Hipokrata, Galena, Sydenhama, Boerhaaveja in velikega van Swietenena...»

»Po milosti visoke rimske cesarice na Dunaju sem prišel 27. julija v Gospodnjem letu 1763. v Gorico in začel, zvest naukom učenika Hipokrata, proučevati goriško zemljo in podnebje, viharje in vetrov silo, vročino in mraz, kar vse je predvsem potrebno vedeti dobremu lečniku, in še svojstva bolezni v deželi, njihov značaj, potek in razvoj. Kakor sem našel, sem skrbno popisal v dvanajstih poglavjih svoje knjige *Clima Goritiense*. Le trinajstega nisem ne spoznal ne napisal. Nisem skusil, da so ob boleznih iz zemlje in vode, iz jedi in pijače, iz krvi in čudi, še bolezni iz srca in duše...»

»Našel sem strup iz runj, *venenum variolarum*. Našel sem strup iz kipečega mošta, *spiritum*, *quendam acidum*, *subacidulum*, *mire elasticum*, *incoercibilem*, *venenum horrendum sylvestre*, ki sod razžene in zdravega človeka v trenutku umori. Zdaj pa vem za najhujše. *Risum teneatis*! Najhujše je ljubezen! *Venenum cordis senilis*... strup starega srca...»

»Sedemnajstega septembra v Gospodnjem letu 1775. je poslal pome moder mož, plemeniti gospod Vincencij grof Strasoldo, cesarski svetnik, komornik in prisednik celovski, s privoljenjem svoje plemenite soproge Amalije, grofice Valvason. Povabil me je v svojo hišo pod Staro goro pri Šempetru, da bi prišel in cepil runje njegovima hčerkama, petletni Tereziji in šestletni Jožefi in ju tako obvaroval strašne bolezni, ki je pred leti ugrabila gospodu grofu mater in tri brate.»

»Omenjenega dne sem rano vstal, se počesal skrbno in trudno vadil pred zrea-

lom lepega vedenja, ki ga, nesrečno kmetiško dete s Tolminskega, še vedno ne znam dovolj. Stal sem pred zrcalom ravno vzravnal, dvigal ramena, stiskal mednje glavo, jo upogibal in zamahoval s pokrivalom do ustnic. Tako sem se uril kot glumač uro časa in dalj. Potem sem vzel orodje in šel na pot. Prišel sem ob desetih zjutraj.»

»Našel sem najljubeznivejše ljudi. Gospod grof se mi je priklonil in me vzel pod roko. Gospa grofica je vstopila, že ko sem sedel. Vstal sem in odgovarjal na ogovor. Ponudila sta mi zajtrk, pa sem odklonil. Ne vem, ali je bilo vljudno ali ne.»

»Tisti teden prej sem cepil kmetiškimi otrokom na vasi. Zató ni bilo težko najti potrebnega cepilnega strupa. Gospod grof mi je bil našel pet jakih kmetiških dečakov. Pregledal sem jih in izbral dva najgodnejša. Skril sem ju za špansko steno in odredil vse tako, da bi se mali kontesi ne ustrašili preveč. Starejši Jožefi sem nato cepil prvo. Vedla se je kaj mično pogumno. Težje je bilo z mlajšo Terezijo. Mirno je trpela, da jo je razgalila mati. Hitro sem narezal v desno roko. A moral sem biti nespreten. Otrok je opazil kri in začel jokati, vpiti in kujati se. Gospa grofica je hčerko trdo prijela. Tako sem cepil. Ko pa sem hotel cepiti še na levi roki, je otrok kar zdivjal, da ga mati ni vedela kako potolažiti. Gospod grof se je bil že prej umaknil. Z milostno gospo grofico nisva bila v mali zadregi, ko nama je zdajci prišla pomagat oseba, ki se je nisem nadejal. Nenadoma sem namreč zaslišal za seboj lahke ženske korake. Nekak nepojmljivo plemenit vonj mi je objel čutnice. Prečudno sladek glas je dejal mehko in svetlo: „Mala Terezija! Pomnite vendar! Vaš veliki ded je za Kristovo vero celó življenje dal“. Ozrl sem se za glasom. Pogledal sem v obličje najlepše ženske. Mislil sem, da je seraf iz neba.»

»Posle sem opravil; grofica je odvedla mali kontesi; obdarovana sta odšla kmetiška dečka. Le zmedeno sem poslušal, kako se mi je grof zahvaljeval in me vpraševal, ali sem mnenja, da je cepljenje uspelo. Grofu ob strani je stala namreč ona prekrasna deklica, ki je prej

potolažila otroka in ga kakor uspavala s svojo mehko besedo. Zdaj je gledala name nekam pomilovalno. Jaz pa sem povešal pogled in bil v sto zadregah. Vsa moja, s težavo priučena galantnost me je zapustila. Tedaj se je vrnila gospa grofica. 'Gospod zdravnik,' je rekla vedro, 'zdaj imamo samo še velikega otroka. Z malim je še šlo, z velikim bo težje.' 'Mala kontesa Jožefa,' sem skušal biti po predpisih vljuden, 'se je obnašala kot junakinja. Smem li videti velikega otroka? Žal mi je le, da sem kmetiška cepljenca že odslovil.' 'Kontesa Klementina Leiningen, sestra grofice Coroninijeve,' mi je predstavila grofica lepo gospodično. 'Tu, gospod zdravnik, ta je naš veliki otrok.' 'Kontesa,' sem se poklonil prekrasni, ki ji je rdečica pokrila lice in je bila kakor razžarjen cvet, 'kontesa, ali se gospa grofica blagovoli šaliti ali pa je res? Nimate še runj?' 'Nimam in nočem!' je odvrnila. Moral sem biti brezmejno glup na te besede, zakaj kontesa se je trenutno kaj mladostno zavrtela, kinknila kakor kinkajo igralci v Goldonijevih igrah in zasmehljivo vzkliknila: 'Klanjam se, dottore!' Odbrzela je. Čutil sem porogljivost besede 'dottore' in vedel, da ne veljam gospodični več nego mazač v igri, ki si nadevuje častito ime učenega doktorja pa se mu občinstvo smeje, ker je neveden. Nisem najskromnejši človek in nisem povsem brez ponosa, četudi sem le nizkega stanu. Tisti trenutek pa sem bil prepričan, da sem, če že ne tako glup, pa vsaj tako smešen kot resnični dottore v Goldonijevi komediji. Gospa grofica je dejala opravičevalno: 'Zdaj sami vidite! Otroek je, slabo vzgojen otrok! Domači niso kos njeni trmi in svojeglavnosti, za kazen so jo dali nam v gosti.' 'Sicer pa,' je menil grof posredovalno, 'kontesa je pravi angel. A cepiti si ne da. Rekel bi, da se boji omadeževati se s kmetiško krvjo.' Ko sem to čul, se mi je zopet vse srce ogrelo za ubogo deklico. Kaj neki so hoteli doma od nje, sem premišljeval, da je razjadila vso žlahto? Iskal sem gospodu grofu in gospé grofici v lice, pa nisem spoznal. Povedala tudi nista. Povabila sta me na obed. Gospod grof pa je še dejal: 'Verujte pa, gospod lečnik, da bi mi zares zelo ustregli, če bi kako prepričali in

pregovorili konteso Klementino, naj si vendar pusti cepiti. Vas bo morda slušala. Prej ne bom imel miru. Saj je v resnici še napol otrok. Na vasi zvoni pa še vedno vsak dan mrliču.' Pritrdil sem in obljubil. Sedli smo k obedu. Posadili so me ob konteso. Kakor sem obljubil gospodu grofu, sem po jedi začel govoriti o runjah. Povedal sem, da cepim po navodilih velikega van Swietena. Potem sem naslikal grozotnost pravih divjih runj. Tedaj je vzkliknila kontesa nevoljno: 'Ali pa veste, dottore, da se mi gabi? Fej, kako gnusno!' Videl sem, da so se grofu naježile obrvi; grofica je od jeze zbledela. Jaz pa sem našel pogum in besedo, da sam ne vem, kako. 'Mi lečniki, kontesa,' sem dejal, 'ne vemo, kaj je gnus. Vemo le, kaj je trpljenje in kaj usmiljenje z bolniki. Ne daj Vam nikoli ljubi Bog, da bi se sama sebi morala gnusiti!' Umela me je. Njene svetle, sinje oči so me pogledale plaho. Potem je povabila pogled in ni več dvignila glave, dokler nismo vstali od mize. Ko sem odhajal, je stegnila roko kakor za pozdrav in rekla: 'Na svidenje, gospod lečnik!' 'Dottore' ni rekla več. Grof in grofica sta se spogledala.«

»Zvečer sem se vrnil, da bi pregledal rane svojima cepljenkama. Našel sem kakor je prav. Rane so izločale sokrve, mali kontesi pa ste bili vedri in ste imeli slast do jedi. Dal sem jima prašek A. Gospod grof z grofico me je pridržal tudi za večerjo. Kontesa Klementina je bila vsa druga nego pri obedu. Vsiljiva skoraj se mi je zdela, ko me je začela izpraševati po domu in vsem, kar sem doživel. Odgovoril sem vljudno, da sem hribovec, Tolminec, in da se zavedam, kako malo znam biti olikan. 'Tega,' sem dejal, 'se nisem nikjer učil, le bede in pa ran, ki sem jih lečil, žgal in izpiral sedem let.' Poslušala je pozorno. Še grof in grofica sta se zanimala. Pripovedoval sem, kako se mi je godilo v vojski. Potem smo dvignili čaše na slavo veliki cesarici Tereziji. Odhajal sem. Tedaj me je kontesa ustavila in je rekla: 'Morda mislite, da sem le plaha tako, pa se cepljenja bojim!' 'Ne mislim,' sem odvrnil. Molčala je; potem je rekla: 'Nikar ne mislite, da ste neolikani.' 'Kontesa,' sem vzkliknil hvaležno. Nasmehnila se je, pokimala z glavo in že je

nisem več videl. Vso pot do Gorice sem mislil nanjo in ko sem legel in zaspal, je bilo njeno sladko obličje v mojih sanjah.«

»Zjutraj ob devetih sem bil spet pri grofu. Otroka sem našel zdrava, le sokrvca je bila obilnejša in obrobki ran so počenjali rdeti. Tretji dan nisem našel nikake posebne spremembe, četrti dan pa so se začele rane trditi in gnojiti. Kontese Klementine nisem videl ne drugi ne tretji ne četrti dan.«

»Peti dan: Otroka, ki sem jima cepil, sta mrzlična in tožita, da ju bole roke. Starejšo Jožefo boli glava. Tudi bruhnila je. Konteso Klementino sem mimogrede videl. Zdela se mi je bleda in upadla. Pa premišljam, čemu. Gospa grofica mi je povedala, da ji je devetnajst let. Jaz sem mislil, da je mlajša.«

»Šesti dan: Kontesica Terezija je ves dan polegala, cepljene runje so se začele gnojiti. Kontesica Jožefa še vedno toži, da jo močno boli glava. Vročino ima in zdaj pa zdaj blede. Iz ust ji diši zoprno. Nima slasti. Gospod grof je v skrbeh. Gospe grofice nisem videl. Kontesa Klementina je otožna. Kontesa Klementina! Kaj Vas boli? Zdravniki smemo vedeti vse in videti vse. Zaupajte se!«

»Sedmi dan: Bolnicama so se pokazali na koži rdeči izpuščaji. Kontesa Jožefa je očitno huje bolna. Noče jesti. Terezija je vedra.«

»Osmi dan: Kontesi Tereziji so pege zatemnele, a runje se še niso pokazale. Otrok toži, da jo bole roke pod pazduho. Pri kontesi Jožefi sem opazil okoli poldne močno vročino. Proti večeru je še narastla. Okoli devetih je vročina popustila. Očistil sem bolnico. Po vsem telesu se ji izpuščajo runje.«

»Deveti dan: Mlajša ima le pet runj, starejši pa so se razvile po vsem telesu. Štiriindevetdeset sem jih naštel. Otrok je slab. Kontesa Klementina mi je zaupala, da je slonel otrok pri odprtem oknu. Preiskal sem vodo. Našel sem belo usednino. Kontesa Klementina mi je bila v pomoč, ko sem pregledoval otroka. Kar nič se ji ne gabi, pa nežno zna z otroki, da nobena mati tako. Ko sem odhajal, mi je voščila lahko noč. Poljubil sem ji roko. V vse ude se mi je prelilo, kakor da sem srknil čudovitega vina.«

»Deseti dan: Mlajši kontesi se razvija cepitev ugodno, starejša je slabša. A spala je dobro. Žila ji bije pravilno. Iz ust ji ne diši več tako zoprno. Potolažil sem gospoda grofa in gospo grofico, da ni nič nenavadnega.«

»Enajsti dan: Runje v ranah so se izgnojile in se suše. Bolezen se je razvila pravilno. Slučajno sem bil ostal nekaj trenutij sam pri otrocih. Segel sem po knjigi, ki je ležala na mizi. Bila je Parinijeva pesem »Jutro«. Bral sem kaj zabavne besede o modnem plemiču, kako se zbudi in zdeha, kako zauživa šokolado, kako ga obišče posetnik z dnevnimi novicami in modnimi novostmi. Plemič ga odslovi z naročilom, naj gre k njegovi izvoljeni. Smejati sem se moral srečno-nesrečnemu lenuhu in mehkužcu. Zares, pravi Cicisbeo! Tedaj je prišla kontesa Klementina. Skoraj bi bil zardel, ko me je presenetila z njeno knjigo v roci. Nasmehnila se je. Vprašala me je nato, ali sem oženjen. Odgovoril sem, da sem samec. Hotela je vedeti, čemu. Kaj naj bi ji bil rekel? Da je Bog takó hotel, sem dejal. Vem, da je bilo glupo. A spričo nje ne morem drugače govoriti nego glupo.«

»Dvanajsti dan: Mala kontesa je že skoraj popolnoma zdrava. Tudi starejši je bolezen dozorela. Runje po telesu se razpuščajo in se celé. Govoril sem s konteso Klementino. Prečudno zaupljivo me je izpraševala po tem in onem. Potem sva govorila o trpljenju v vojski in o bedi med ubogimi ljudmi. Videl sem, da sem jo ganil. Silno dobrega srca mora biti. Ko me je tako osvojila, sem se drznil in jo vprašal, da li ni morda bolna. Nasmehnila se je in rekla, da za njeno bolezen ni zdravil. Rotil sem jo, naj se zaupa, pa četudi ne meni, pa drugim imenitnejšim lečnikom. Ne vem, kako sem govoril. Zdi se mi, da sem ji slikal srečo zdravega življenja. Gledala me je s svojimi velikimi in sinjimi očmi. Potem mi je stisnila roko in rekla: »Ali veste, komu sličite, gospod Anton? Mojemu rajnemu dedu. O kako me je rad imel!« Stisnila mi je roko in ko sem odhajal, me je spremila skozi vrt do vrat in mi nagajivo zaklicala: »Striček, lahko noč!«

»Ponorel sem! Nimam slasti, še vino mi ne tekne. Jesen gre v deželo, meni pa je, kakor da sem bil včeraj dvajset let. Protomedice Antoni! Čuvaj se! Zastrupil si se. Tvoji bolezní je ime: Amentia senilis.«

»Moja stara služkinja Meta je vsa iz sebe. Poslušal sem jo, da se posvetuje s sosedami. Mlekarico sem slišal, kako ji je rekla: 'Meta, kaj pa, če se gospod misli ženiti?' Meta me zdaj oprezuje in mi sitnari. Kako zoprne so stare kuharice!«

»Štirinajsti dan: Mali kontesi ste zdravi. Bolan pa je njiju lečnik. Ne veseli me zahvala, s katero me je počastil gospod grof, ne ljubeznivost, katero sem našel pri gospe grofici. Malima kontesama sem se pa tudi prikupil. In to mi je mala uteha. Rad sem, da me imajo otroci radi. Le kontesa Klementina naj bi mi ne bila rekla: striček! Kontesa Klementina! Dottore, mi recite, smešni dottore sem iz Goldonijeve komedije!«

»Otroka sta me vprašala, če so na vasi še runje. Potrdil sem in deklici ste menili, da se jih ne bojite in da pojdete zdaj v nedeljo na vas k maši. Potem ste podražile konteso Klementino, da ne bo smela z njima. Pritrditi sem moral. Kontesi se je obličje bolno nasmehnilo in je rekla: 'Ne verujem, da so runje najhujša bolezen.' 'Strašne so,' sem odvrnil. V trenutku sem si predstavil v duhu, kako grozno bi bilo, če bi zdajci gnusne, gnojne rane pokrile dehtečo kontesino polt, posule ji milo obličje, raztrgale ji vedro čelo, sladko lice in skrmežljavile svetle oči. Moral sem biti kaj vidno prevzet od strašne misli, zakaj kontesa me je pogledala sočutno in dejala: 'Kaj Vam je? Ves ste zbledeli.' Povedal sem po pravici in dejal: 'Kontesa, predočil sem si, kako strašno bi splahnela Vaša angelska lepota, če bi zboleli na runjah.' Nasmehnila se je in dejala: 'Prav res, hočete po sili, da bi zbolela!' 'Kontesa!' sem vzdignil proseče svoje roke. Bila je ginjena. 'Zelo dobri ste,' je rekla in me pustila samega. Ostal sem na mestu ves prevzet od sladkega vonja po njej. Reseda ne diši slaje, vino ne plemeniteje. Tedaj sem občutil iz dna duše in se mi je razodelo: 'Resnično je! Tako čista je in sramežljiva! Niti rok ne bo razgalila pred moškim.'«

»Odhajal sem in se sestal z gospo grofico. Povprašal sem po kontesinih odnošajih. 'Trma', je dejala grofica, 'ženina so ji izbrali, pa noče nič o ženitvi slišati.' Šel sem. Večerna zarja je krvavela na zapadu kot ognjena glorijska. V glorijsko odeto sem videl vzhajati podobo kontese Klementine. Zdi se mi, da sem jo molil.«

»Petnajsti dan. Moji zdravniški sposobnosti in negi izročeni kontesici ste zdravi. Oče in mati sta meni na čast priredila slavnostno večerjo. Vabila sta odličnih gostov. Posedli so me na častno mesto. Otroka so mi dali na desno in levo. Nasproti so mi postavili sedež kontese Klementine. Bilo je lepo in le zaradi enega me je bolelo srce. Vedel sem, da je to moj zadnji obisk pri gospodu grofu. Zadnjič vidim konteso Klementino. Z Bogom, kontesa! Bog Vas čuvaj vsega hudega!«

»Tedaj je vstal gospod grof Vincencij in se mi v vzneseni besedi zahvalil za zdravniško pomoč. Nato smo napili. V brušeno beneško steklo so bili nalili plemenitega vina, da je vonj objel takoj ves prostor. Stali smo. Tedaj so me po vrsti obdarovali vsi domači. Kontesa Terezija mi je dala žepno uro, kontesa Jožefa zlat pečatni prstan, gospod grof s srebrom okovano palico, gospa grofica dragoceno tobáčnico. Ginjeno sem se zahvaljeval in v svoji neolikanosti gledal le v eno smer, kontesi Klementini v obraz. Videl sem, da je nemirna in si grize lepe ustnice. Ko sem zdajci dogovoril in so mi gostje še enkrat napili, je stopila kontesa Klementina pred me in dejala: 'Gospod lečnik! Vsi so Vas obdarili, le jaz sem pozabila. Oprostite mi! Zelo sem neolikana!' 'Kontesa, za božjo voljo, kaj govorite,' sem vzkliknil. Bila je vsa rdeča in ozrla se je naglo po gostih. Potem se je nasmehnila in rekla toplo in svetlo: 'Hočem popraviti, gospod lečnik! Zadnjič sem Vam povedala, da sličite mojemu dedu. O, zelo sem ga ljubila! A Vi mi niste manj drag!' Bilo mi je, kakor da sem srknil življenjskega eliksirja, obenem pa so se mi od sreče noge pošibile. Kontesa Klementina mi je položila roke na rame, se vzpela na prste in me poljubila...«

* * *

Venenum sylvestre Helmontii. Kadar
vino vre, se kuha iz njega skrivnostni
vzduh, ki je silen strup in grozna moč
Sode razganja ...

Anton Muznik, prvi lečnik v grofiji
goriško-gradiščanski, pa je zabeležil o sebi
še eno, še zadnje:

»Cicisbeo, joči! Kontesa Klementina
ima runje. Cicisbeo, zdaj veš, kaj je
lepota tega sveta! Vanitas vanitatum ...
Cicisbeo! — — —

PREDMESTJE.

TINE DEBELJAK.

Na stotine oken,
za njimi luč:
petrolejka
s črnim cilindrom.

V zakajenem siju
spačeni obrazi,
roke kot bati;
odpeta bluza:
trhla mati
devetega dojenca
doji ...
najstarejša hči
se vlačí,
troje jih berači,
enega krije grob.

Vik in jok.
Kletev skozi zobe.
Čez cesto zbeži otrok —
mati ga kolne.

Beži. Ne upa v hiše — okna šteje.
V krogih luči družine prebira:
večerjajo ... iz špranj po žganju smrdi ...
iz kota temnega se ženska smeje
in bas moža kot da tempelj razdira ...
iz krčem harmonika svira ...
ples ... in smrad gorečih polti ...

Otrok beži.
Vidi v revno luč:
mati otroke poljublja za noč,
odgrinja odeje in v platno rjuh
jih varno polaga,
ročice sklaplje, križati pomaga
in moli z njimi:
angelček varuh ...

Otrok je sedel na prag
pod luč,
ki vso noč ni ugasnila ...

POLDAN.

JOŽA LOVRENCIČ.

Sam v sebi sem brez sence
in vseokrog mene svetloba
in mir,
kot da prehaja v me iz svetniškega groba.

Nemim.

Roké so dvignjene in čakajo najslajših ran,
oči so hvalna pesem —
Tako živim na zemljo prikovan
in še se za večnost tresem.

SOSED.

STANKO MAJCEN.

»Sosed moj, kam brez obraza?
Otlook strmiš v praznino.
Ščip visi, ne boj se mraza,
netopir odpira lino.

Sosed moj ... « On gre. In vem:
Dal, prodal je, izneveril ...
Dolg tiščal ga dolgo nem,
zdaj se je poneizmeril.

Breg moj, zbogom! Brez obraza!
Moj obraz, to zdaj si ti,
vse od leščja pa do laza
čelo, senci, nos, oči.

Brazdo sem za brazdo rezal,
dolbel in poglabljal lik,
krčil, grebel, plel in vezal —
preoral sem se v ta lik!

Guba tista, saj je moja,
rosa rdeča, moj je sok.
Praviš: svet, pa je podoba
vseh skrbi in vseh nadlog.

Breg moj, ti si moj obraz,
strašno znan strmiš v oči mi.
Ti — obraz, brez njega jaz
grem po svetu v tali zimi.

BEURONSKA UMETNOST: NOČNI RAZGOVOR MED SV. BENEDIKTOM IN NJEGOVO SESTRO SV. SHOLASTIKO (BEURON).

ODREŠENI.

JOŽE POGAČNIK.

Sneži iz mehkega neba,
meglà zakrila gôre je do dna —
kot da odslej mi ni nič več navkreber iti.

Jaz hodim, hodim v nov svet.

Kot da vse bridkotežko bi prestalo biti:
ne slišim več koraka svojega,
ne čutim več v sebi srca črnega —

Jaz hodim v beli zrak planin.

Le semintja pod noge svoje se ozrem:
iz vsake je stopinje zrasla bela, bela sled —
od vsega le sladak spomin ...

MISEL.

TINE DEBELJAK.

V večere
se mi v lobanjo
misel zareže:
zagrebe se vanjo,
gloda in škrtá,
vrta, vrta
kot črv-lubadar
v živ les.

O misel-črv
pod živo skorjo!
Poti si v nji teše:
žaga in reže,
v izgrizene mreže
sebe zapreda,
išče izhoda,
gloda, gloda,
bega in pleše
po vroči lobanji,
moji lobanji.

Begam za njo,
za mislijo z mislijo,
da ji ugledam v obraz:
in je obraz stoter
in ni obraza nikjer
in sem povsod le jaz,
ki rastem v blazen izraz,
v življenja strahoten privid —

O, zaletel bi se v zid
in misel ubil ... ubil ...
in bi rastel živ v nebo
kot raste ovčarček:
iz skal in mahu zgradi oltarček,
nasloni nanj glavó,
pomoli in — zaspi ...

SIROTE.

NARTE VELIKONJA.

1.

Kakor da se megla prijemlje zidov. Hiše so se zdele vsajene v mlečnato tekočino; njihovi vogali in strehe so bili čisto zabrisani ter se zlivali z vlažno sivino. Če si se bližal vasi po cesti ob jasnem poldnevu, je bilo, kakor da ti vas kinka in priskakuje nasproti. Zvedavo, vsiljivo, radovedno, neprijazno in negostoljubno. Kolesnice so bile nasute z debelim gramozom, da so vozovi odletavali kakor na peresih.

Tisto jutro je ležala na vasi težka megla in po cesti odskakoval lojtrnik, kot da hoče iztresti dušo vsem, ki sede na njem. Na vozu je sedela suha žena, vsa blede in rumenkasta v lice, ki je spominjalo na smrt. K sebi je tiščala desetmesečno dete, vekajoče od jutranjega mraza in gladu. Žena mu je drobila kos stare krušne skorje, dete pa je otepalo okoli sebe ter kričalo, da se je voznik Matijec nemirno premikal na kozlu.

»Pa mu dajte tole!« je izvlekel kos kruha ter odkrhnul sredico. »Lačen je fantek. In če ga zebe, še tole vrečo nanj. Saj bomo kmalu tam!«

In je pokazal z bičem v meglo pred seboj.

Visoke smreke so stale kakor temen zid ob cesti, voz se je zaganjal preko odtočnikov, da je vsem jekalo v prsih. Matijcu se je mudilo, žena je vzdihovala ter pokaljujoč lovila sapo s polodprtimi usti. »Če jo pripeljete« — je zmignil z rameni vratar v mestu Matijcu. Dete je vekalo, dva dečka, najstarejši, Branko, star dvanajst let, Dolfek, star osem let, sta glodala zelene lesnike, ki jih je bil natrgal Dolfek ob cesti, ko je šel voz v klanec. Petletna Dorica je dremala na vreči moke in glavica ji je odletavala po vreči, da so se ji prašili lasje in lice. Dekletca ni motil ne vrišč bratca ne materin kašelj in ne ropot voza; spala je in okoli usten ji je krožil rahel smehljaj.

»Ali bomo kmalu?« je čez čas med kašljem s slabotnim glasom vprašala žena.

Branka, najstarejšega sina, je vprašanje speklo v srce; z žareče obupnim izrazom

je gledal mater, ki se je borila s sapo, in tistikrat mu je šinila bridka misel v glavo: »Kakor da stoji pod križem!« In obraz se mu je vtisnil v dušo kakor v goreč vosek.

»Še dva ovinka, pa smo na polju in potem gre cesta naravnost in potem še četrť ure!« je razlagal Matijec.

»O, da bi bili kmalu!« je vzdihnila in oči so se ji orosile. »Kaj pravite, kako nas bodo sprejeli?«

»Kako? Zvonili ne bodo, je dejal župan. Kar k meni jih pripelji, drugo bo že, je dejal!«

»Kaj bo potem?« je težko vprašala žena ter tešila dete, ki je imelo ročice vse modre od jutranjega hlada, rosečega iz megle.

»V Laznikovo bajto Vas bodo postavili, so dejali.«

»Ali je v vasi?« je naglo vprašal Branko.

»Za vasjo, precej daleč za vasjo, pod hosto.«

»Za vasjo? Ali so tam jabolka?« je vprašal drugi.

»Pri bajti jih ni!«

»Toda v vasi?«

»So seveda. Toda to ti povem, fant, da boš vsako plačal z ušesom. Najbolje je, če pustiš te stvari pri miru.«

»Bom že!« je odvrnil Branko.

»Prav je, ti Branko, si najstarejši,« je s težavo govorila mati. »Pazi nanje, tudi takrat, ko...« Solze so jo polile. »Tudi takrat, ko umrjem...« je stisnila z bolestjo čez ustne.

»Zmerom!« je samozavestno in sveto obljubil Branko.

»Pfej,« je dejal voznik, »kdo bi govoril o smrti!«

»Naša mama zmerom pravi, da bo umrla!« je modro dejal Dolfek.

»Saj boš tudi ti!« se je razhudil Matijec.

»Ne, mama bo prej!« je trdil Dolfek. »Še stara Nana je to dejala. Ker ji tako kreha v grlu!«

»Nemara bo to res!« je s čudno vdanostjo dejala žena na vozu ter s strašno bolestjo na obrazu pogladila s svojo koščeno roko zaspano lice deklice, ki se je zbudila.

»Kakor smrt!« je pomislil voznik in pri srcu ga je zazeblo. »Še nikoli nisem vozil smrti, ki bi imela živo dete v rokah. Pfej!«

je pljunil in udaril po konjih. Tisti hip je dete zavekalo in se ob sunku nerodnega voza izmuznilo materi iz rok. Žena je naglo segla za njim, tedaj jo je v prsih zbodlo, omahnile so ji roke in v hipni omotici ji je glava kakor brez življenja klecnila naprej. Branko se je naglo dvignil, dekletce je zajokalo, kažoč na bratca, ki je ležal z obrazom na kupu cunj in vokal na vse grlo. Le Dolfek ni izgubil zavesti in pristavil vsevedno:

»No, glej, zdaj pa je mama umrla!«

Izza ovinka se je prikazal zvonik v motnih obrisih. Voz je zavil okoli vogla prve hiše in obstal.

Ženska na vozu pa je brez znamenja življenja zdrknila na vreče, pokrite s plahto; pred nogami ji je ležal najmlajši otrok, zavit v raztrgano vrečo, ter obupno dvigal glavo, da se ne zaduši.

Branku se je meglil pogled od solz, ki so mu tiščale v oči. Objemala ga je strašna groza in bridkost, bilo mu je, kakor da se svet vrti pred njegovimi očmi.

2.

Voz je obstal pred županovo hišo.

»Lepo družčino si pripeljal, Matijec,« je dejal župan Velkavrh.

»Poglejte rajši, če je vse živo!«

»Pa ne da bi mrtvo vozil!«

»Da, mama je umrla!« je odvrnil Dolfek ozrši se v Dorico, ki je strmela v gručo ljudi, zbirajočo se okoli voza. Branko se je sklanjal, da dvigne bratca k sebi.

»Tak to je tista Jelnikarjeva glorijska!« je dejala debela ženska v gruči.

»Uh, pa kakšen se je bil pripeljal pred dvema letoma na obisk. Zlato verižico, uro in čevlje na škripec!«

»Verižico smo prodali, ko je ata umrl!« je blebetalo dekletce.

»In uro tudi!« je potrdil Dolfek.

»Nikar se ne drenjajte, ženske!« je vpil Matijec.

»No, ona pa spi!«

»Kakopak spi! pogledajte rajši, če je še živa, ne pa da stegate jezike in vratove, radovednost babja!« se je razjezil Matijec.

»Kakor polži se stegajo slinasto!«

»Ali še diha?« je vprašal župan.

»Mislim, da še!« je povlekel podžupan Grabnar.

»Skoči do gospoda! Samo v napotje ste ženske!« se je razjezil župan.

»Če ni več živa, ji tudi gospod ne pomaga. In če je živa, ga ne bo dočakala. Vode ji dajte, da pride k sebi.«

»In tudi dojenec je. Kdo naj pa hrani otroka?«

»Ti že ne, devica zarjavela,« se je okrenil Matijec ves iz sebe. »Primito vendar, saj ženska še diha. In po gospoda stopite! Ali ni človek, stvar po božji podobi?«

Ljudje so se odmaknili od voza, na katerem je ženska ležala na obrazu; iz ust se ji je vil droben curek krvi.

Matijec je dvignil žensko ter ji položil glavo na odejo.

»Branko, semkaj položi otroka in skoči po mrzle vode!«

Kakor bi mignil, je deček planil z voza. Dojenec se je drl na ves glas, da je šlo skozi ušesa.

»Tiho, tiho!« ga je gugala Dorica z nogo. »Tiho, Lojzek, mamica spi.«

»Če pa je umrla!« je dodal Dolfek in nemoteno glodal lesnike.

»Saj ni!« je ugovarjala Dorica ter nabirala obrazek na jok.

»Ni ne!« je dejal Matijec. »Daj, dvignimo jo. Saj bi jo k meni zanesli, pa je predaleč!« je govoril bolj samemu sebi. »Barba, kar pripravi posteljo!« je dejal ženski, ki je stala ob njem.

»Da bo v hiši mrlič in Bog ve za kakšno boleznijo. Tam je župan in tja jo zanesi, tudi ni nič dalj.«

»Nikar je ne prenašajte, da ne umre. Naj si opomore. In kar tu naj počaka gospoda!« je dejala županja.

»Zeblo jo bo!«

»Pokrijte jo!«

Matijec je izvlekel iz vreče staro plahto ter jo vrgel na bolnico, ki je počasi prihajala k sebi.

»Vode!« je šepnila s slabim glasom.

»Branko!«

In Branko je prav v hipu prinesel kozarec vode. Mati je malo srknila in na to omahnila nazaj.

»Še po gospoda, Branko!«

»Saj so že šli!« je godrnjal podžupan Grabnar.

Župnija je bila brez dušnega pastirja in morali so iti po sosednjega župnika. Čez dobro uro se je zamajal zvon v zvoniku

ter udaril z zamolklim glasom. Ko je bolnica, ki je medtem težko hropela in grabila z uvelo roko po Doričinih laseh, zaslišala cingljanje zvončka, se ji je zjasnilo lice.

»Zakaj je niste položili v hišo?« je pokarajoče pogledal duhovnik županjo, ki je klečala na pragu.

»Da ne umre med prenašanjem!« je dejala in zardela do ušes. Župnik jo je ostro pogledal od nog do glave in kri mu je udarila v lica.

»Molite otroci, za mamó!« je dejal Matijec ter snel Dolfeku čepico z glave.

In Dorica je pokleknila ob vozu ter dvignila ročice:

»Sveta Marija, prosi za nas!«

Bolnica je hropela in lovila sapo. Lojzek je vreščal ves zaripel v obraz ter lačen in premražen tiščal umazan konec vrvi v usta.

Toliko da je duhovnik opravil sveto opravilo, je bolnici zagrgalo v prsih, pogledala je s steklenimi očmi po otrocih, zakrilila z rokami, kakor da pada ter jih položila najstarejšemu na glavo:

»Branko!«

Roka ji je omahnila, beseda zamrla na jeziku, njen umirajoči pogled je fantu segel v dno srca.

Matijec je stopil za županjo v hišo in dejal: »Luč prižgite, da vas ne bo hodila strašit!«

Županja je dala svečo, toda v srcu jo je obšel neizrečen stud in sram, da je, izognivši se duhovniku zavila okoli vogla na njive.

»Nà, tu otroke, Branko, varuj jih!« je dejal Matijec, videč, da se ljudje razhajajo.

In Branko sirota je prevzel v varstvo tri sirote.

3.

Župan Velkavrh je razmišljal sam v svoji sobi. Notranjščina sobe ni bila bogvekakó bogata; gospodar ni bil izvoljen radi imovitosti, temveč radi svoje gospodarnosti in preudarnosti. Tisti dan je hodil po sobi gorindol in razmišljal.

»Lepa reč!«

Mrtva Jelnikarica je ležala v mrtvašnici, kamor so jo bili zapeljali; županja je dala svoje rjuhe, da so pregrnili oder, a v lice se mrliču ni upala pogledati. Odšla

je takoj od doma, češ, da mora k materi v sosednjo vas.

Otroke so spravili v županovo kuhinjo na ognjišče; Branko je pestoval malega in solze kakor lešniki so mu drseli po licu. Dorica se je plaho stiskala k bratu, Dolfek pa je hlastno mrvil kruh, ki mu ga je bil kupil Matijec.

»Kaj pa je malemu, da se tako dere?« je vprašala dekla Marta, ki je prišla iz hleva z golido.

»Lačen je!«

»Kar z menoj ga nesi!«

In vlekla je vse štiri v hlev.

»Tja v jasli ga položi in jaz mu bom dala mleka!«

Dete je vreščalo, da se je težka cikasta krava radovedno ozrla za njim. Ko je Marta pomolzla, je zajela iz golide svežega penečega se mleka. Položila si je dete na kolena, ki je pilo v hlastnih požirkih.

»Lepa reč!« se je oglasil gospodar na vratih. »Kajpak, kar ne debelo z mlekom. Kdo pa to plača? Ali naj bom župan res oskrbnik, varuh in reditelj občinskih sirot, kakopak!«

»Gospodar, ne bodite vendar! Lačno je!«

»Lepa reč! Živ krst ni vedel zanje v vasi, pa se obesi na občino. Ali je občina kdaj kaj imela od Jelnikarja? Občinski odbor bo to vprašal in dejal, da se nisem znal otresti teh novih stroškov.

»Saj mama je težko prišla sem; ona ni hotela!« je dejal Branko.

»Gotovo bi bilo bolje, da bi vas ne bilo. Toda to rečem, Marta, da otrok ne boš razvajala!«

»Ne bom, gospodar, toda božji dar so!«

»Hvala lepa za tak božji dar! Močnik jim skuhaj! Še danes bomo imeli sejo, kam ž njimi!«

In je požugal Dolfeku, ki je vlekel telčka v kotu za uho, ter odšel.

Dekla Marta je skrivaj nalila še lonček mleka ter ga ponudila dekletcu.

»Bog mi odpusti, kakor si sv. Krišpinu, ki je za reveže kradel. Koliko si stara in kako ti je ime?«

»Pet let in Dorica sem.«

»Tudi jaz sem imela Dorico, pa je umrla. In če bi bila umrla jaz pred njo, bi bila prav takšna sirotica kakor ti, ubožica!«

»Naša mama je tudi umrla!« je dejal počasi Dolfek.

»Umrta. Zdaj pa je zares umrla!« je ponovil čez čas.

Dorica ga je hlastno prijela za roko.

»Pojdiva spet k nji!«

»Kar tu ostanita! Gospodar je ukazal skuhati močnik! Saj ste lačni!«

»Smo!«

Vlekla jih je nazaj v kuhinjo ter posadila za ognjišče.

»Sedite, otroci! Če pomislim, ako bi bila jaz umrla pred Dorico, bi bila tudi ona takšna ubožica!«

In solze so ji začele drseti po licu.

»Strašno, strašno! — Branko, malega kar položi na klop, naj spi!«

»Spi!« je potrdila Dorica. »Mama tudi spi!«

»Mamica je umrla!« je trdo popravil Dolfek.

»Nehajte, nehajte otroci!« se je grabila Marta za glavo. »Če tako blebetate, me boli srce. O, groze!«

»Lepa reč!« je prišel gospodar iz sobe, ki so mu otroci očividno prizadejali mnogo skrbi. »Saj je samo vas polno ognjišče.« Njegov glas ni bil osoren in Marta je čutila usmiljenje iz njega. »Ali se ti spominjaš, Marta, stare Jelnikarice. Še dekle je baje šla v Trst in imela otroka.«

»Sina, očeta tehle!« je pokazala s kuhalnico nanje.

»Prav! Ali ni umrla pri sinu?«

»Rekli so!«

»Lepa reč tak sin! Ali veš ti, Branko, kako je oče umrl?«

»Padel je pod vlak!«

»Padel? Prav!« se je nasmehnil župan. »Kakopak, padel!«

»Da, mama je rekla, da je padel!«

»Glej ga, kako odgovarjaš!«

»Če pa je padel!« je iznova dvignil glas.

»In je bil krvav in Dorica se ga je bala!« je pripovedoval Dolfek. »Jaz pa ne. Kri sem mu obrisal s čela!«

»In mama je jokala in smo vsi šli na grob!« je pristavila Dorica.

»Potem je mama obolela od žalosti!« je počasi in resno pristavil Branko.

»In vas pustila. Kaj naj zdaj z vami? Ali znaš kaj?«

»Znam!« je odvrnil Branko. »V drugo gimnazijo sem hodil!«

»Jaz pa v drugi razred,« je pristavil Dolfek.

»In jaz h gospodični!«

»Kakšni?«

»V vrtec!« je razlagal Branko, ki se mu je ogenj lesketal v vlažnih očeh.

»Ali znaš kaj pisati?«

»Znam!« je dejal Branko.

»Potem boš meni pisal v občinski pisarni. Napiši tu: Slavna oblast!«

Branko je vzel svinčnik in napisal.

»Glej ga, učenjaka. Kako pišeš!«

»Za gospoda naj ga da občina!« je dejala Marta.

»Na čigave stroške? Saj še svojih ne dado.«

In je nejevoljno odšel.

V tistem času pa je šla županja mimo pokopališča. Čudna sila jo je gnala v mrtvašnico. Na mrtvaškem odru je ležala Jelnikarca, voščeno blede, polodprte ustne so bile z robcem privezane. Izpod priprtih vek je strmel steklen pogled. Županjo je streslo v dušo od neznane groze, ki jo je obšla. Kot pridušen daljen jok je prhotal veter skozi line bednega prostora.

4.

Občinska seja je bila burna. Nasprotna stranka je gospoda župana vprašala, kako je on, gospod župan, mogel dopustiti, da se nekdo, živ nič ne oglasi od rojstva v občini in da tak še živ ne poskrbi za domovinsko pravico tam, kjer živi, in da ohrani domovinstvo tam, kjer se mu je rodila mati pred pol stoletjem in še čez. Da pa mrtev pošlje mrtvo ženo in štiri še za pastirja negodne otroke v občino na rejo in oskrbo. »Izračunajte, gospod župan, koliko bo to občino veljalo. Še svojih otrok ne moremo rediti, pa naj tuje, Bog ve odkod!« je rohnal občinski odbornik Zima, bivši župan, ki je propadel pri zadnjih volitvah.

»Kaj bi občina, če bi vsi poslali svoje otroke občini na vrat?« se je opogumil debel možiček štacunar Žele ob njem.

Župan je od srda in gneva ves zaripel v obraz odgovarjal, da je pač krivda prejšnjega občinskega odbora, da se ni pobrigal in poizvedel, kje so še občani, ki utegnejo kdaj poslati občini otroke v rejo.

»Toda prosim Vas, ali ste videli očeta tega dečka?« je nazadnje vprašal.

»Predlagam, naj se deček odstrani, če govorimo o njem!« se je razburjal Zima.

»Občinski red govori samo o odbor-
nikih!« je odgovarjal župan. »In govorite,
kar mislite, fantu v obraz. Toda jaz še
enkrat vprašam, ali ste videli očeta tega
dečka pred dvema letoma? Ali ni imel
zlate ure? In ali ni bil trgovski potnik?
Ti Žele, in ti Zima, sta se mu odkrila pri
cerkvi!«

»In je kradel in šel pod vlak! Saj vsi
vemo!«

»Moj oče ni kradel!« je planil Branko
na noge, tresoč se po vsem telesu.

»No, da, rekli so! Gospoda župana
prosim, naj vodi sejo v redu. Ali ima
tale fante besedo v občinskem odboru?«

Branko je sedel bled in prepaden, po
licu so mu zdrknile debele solze. »Moj
oče ni kradel!« je odločno šepetal predse.

»Kdo je vedel od vas, da bodo otroci
tega moža padli na našo glavo? Nesreča
nikoli ne počiva!«

»Nesreča! Toda te nesreče bi bili lahko
občino obvarovali. Če stari odbor ni na-
pisal, zakaj pa nimate vi napisanega, kdo
od občanov je izven občine? Ali nimate
takega seznama? In temu se pravi občin-
sko gospodarstvo.

Občinsko gospodarstvo, da! Stranka
reda in dela, da! Gospodarska stranka!
Pa ste gnali pri volitvah, da mora biti
red! Pravi red in dobiček, če imaš kar
štiri otroke, ki niso za nobeno rabo; kradli
bodo, potepali se bodo, naše otroke bodo
pohujševali ti mestni oblizanci in žrli
bodo od naših žuljev. To je gospodarstvo!«
je vedno bolj rasel oštr Kolenc.

»Predlagam konec debate!« se je oglašil
Žele.

»Saj še ni predloga! Otroke moraš ne-
kam spraviti. Branka obdržim jaz, da
bo pomagal v občinski pisarni.«

»Jaz bi se rad učil v mestu!« se je
ojunačil fant.

»Ali slišiš objestnost? Učil, da bo jedel
gosposki kruh!« se je zagnal Zima. »Da
bo zaničeval naše otroke, ki bodo garali?
In občina ne bo imela ničesar od njega!«

»Vrnili bi!«

»Vprašam gospoda župana, ali imam
jaz besedo ali takle fante?!«

»Besedo imam jaz sam! Dolfek gre pa
lahko za pastirja!«

»Da še enega postavim njemu!« je za-
godrnjal Kolenc.

»Seveda, najstarejšega kar župan. Od
tega bo največ koristi,« se je oglašil
bajtar Vrezec, ki je imel šest otrok.

»No, ti ga menda ne potrebuješ!« je
jezno odvrnil župan.

»Bravo, bravo!« je ploskala županova
stranka, ki je sedela kakor na trnju, dobro
vedoč, da bodo nasprotniki izrabili vse to
pri novih volitvah.

»Ti ga pa, ker ga sam pridelati ne
moreš!« je siknil Kolenc.

»Predlog je, da gre Dolfe za pastirja!
Kdo je proti? Samo šest!« je ugotovil
župan, kakor da se ne meni za Kolenčev
zbodljaj.

»Naši glasovi vsi! Naj se to zapiše v
zapisnik, da bomo vedeli za pozneje. Mi
ugovarjamo, da si je vzel župan najboljši
kos!« je udaril po mizi Zima.

»Dolfeka vzamem jaz!« se je oglašil
stari Žonta. »Za ovce bo že dober!«

Zdaj imamo še dva!« je povzdignil župan
besedo. »Petletno dekletce in desetmeseč-
nega fantka.«

»Naj gresta po številkah!« je dejal
Žonta.

To ni po zakonu!« se je oglašil debeli
možiček Žele. »To je celo moj oče raz-
lagal.«

»Ne gre po zakonu, če tako kaže!« je
dejal Žonta.

»Dajmo na številke. V vsaki hiši po
tri dni!« je pritegnil Lužar.

»Samo dekletce!« je dejal župan in od-
ločno pogledal po svojih pristaših. »Kdo
je proti? Šest!«

»Tudi to naj se zapiše v zapisnik!« je
dejal Zima.

»Predlagam,« se je oglašil Bregar, »naj
se fantek izroči v rejo stari Neži! Za
trud in mleko plačajmo stoinpetdeset di-
narjev na mesec!«

»Kaj bo ž njimi!« je dejal Lužar.

»Pa izračuni, koliko to znese v sedmih
letih! Prej ne bo za pastirja. Ali je tak
otrok toliko vreden? Ko bo zrastel, pojde
kakor oče, in občina ne bo imela ničesar
od njega.«

»Kvečjemu, da bodo spet nekoč prišli
njegovi otroci na hrbet naših otrok otro-

kom!« je rohnal Zima. »Sicer jaz in moji glasujemo zoper vse vaše sklepe!«

In je glasoval proti vsakemu sklepu.

Župan je prišel od seje slabe volje in osorno prijel Dolfeka za uho, ker je metal trske po ognjišču.

Žena ga je pričakovala in dejala:

»Jutri bo pogreb!«

»No, in?«

»Kam bodo otroci?«

»Smo že sklenili!«

In sta oba umolknila.

Županja dolgo ni zatisnila očesa; nekje iz teme je strmelo vanjo polpriprto stekleno oko mrtve Jelnikarice.

V kuhinji, kjer so jim postlali, je vreščal Lojzek na rokah dekle Marte, ki je ostala tisto noč pri otrocih.

»Kako strašno! Če bi bila jaz umrla pred Dorico!«

In je s čudno ljubeznijo ujčkala Lojzeka ter ga tiščala na srce.

Otroci so spali in proti polnoči je zakimala na klopi tudi Marta. (Dalje.)

STAREC MIHA.

MAGAJNA BOGOMIR.

Nedelja je bila. Zgodilo se je, da je naš dobri paron Franceschi obhajal prav ta dan svoj god.

»Za hudiča, fantje, tristo sodov vina imam tam v skladišču ob molu. Pojdite in navrtajte sod najboljšega, tisti refošk istrijski in pijte magari vse popoldne in tja v polnoč na vaše in moje zdravje. Poberite vse vam poznane in mislite si, da je vino vaše,« nam je ukazal. Dober je bil paron Franceschi in poveljevati je znal!

V kantini smo se zbrali. S starcem Miho nas je bilo moških deset. Imeli smo s seboj prav toliko naših deklet, ki smo jih pobrali po gostilnah. Tudi Marjuči, šestnajstletna črnolaska, točajka v kantini, se nam je pridružila. Bilo je kot roža to dekle. Niti ene poteze ji še ni zarisalo življenje v obraz. Nikoli ni dovolila v kantini poljuba, kaj šele da bi hodila z nami. Ta dan jo je pregovoril v veliko naše začudenje sam starec Miha, ki pa sicer nikakor ni maral za ženske. Pravzaprav on še ni imel toliko let, kot mu je kazal obraz. Vse njegovo telo je

bilo, kot da je živel vsako leto dvakrat. Veliko je moral prestati v življenju.

Ko smo prišli v kantino, je stopil z Marjuči v kot. Na moje presenečenje jo je pogladil po laseh in rekel z glasom, ki sem ga težko razložil med splošnim hrupom.

»Ne boj se, hčerka! Danes bom jaz pri tebi!« Vrnil se je z njo v družbo.

»Poglejte, ali ni lepo dekle, pa se ne brani mene, starca. Marjuči, Marjučka moja, kar lepo se me primi pod pazduho in pojdi z nami!«

»Glejte jo,« je vzkliknila družba in se smejala, kajti pridružila se mu je takoj. Samo Pepo, najlepši fant med nami, je bil starcu nevoščljiv.

Hej, to je žarelo morje takrat, ko je korakal Miha po obrežju z njo. Tudi zavriskal je tako na glas, da so resni dalmatinski mornarji pritekli na ladijin krov in se smejali. Italijani, delavci, so kričali:

»Ee, bella, bellissima, vrzi starca v morje in semkaj priteci.« Spogledala sta se in videl sem majhen nasmeh, ki mi je bil nerazložljiv.

Deset desk smo privlekli iz kotov skladišča, jih položili čez četveronožnike — miza je bila gotova. Privalili in navrtali smo refoškov sod, vino je bilo na mizi. Najstarejši ali tisti, ki je imel najlepše dekle, je ob takih prilikah poveljeval omizju. Starec Miha je imel danes oboje. Napili smo najprej njemu in Marjuči. Vstal je Pepo in dvignil kupico visoko v zrak:

»Naj te živi Bog, Miha! Na stara leta si jo dobil, najlepše dekle v tem mestu. Kako naj bi bil kdo izmed naše družbe vse življenje brez dekleta! Kako naj bi bil starec Miha, ta zlata duša, ki ga vsi ulični pobalini poznajo in tekajo za njim, da jim kupi datljev in mandolati, vse življenje brez njega? Pij, Miha! Smrt se ti bliža in neumen si sicer, a danes si premagal mene, ki imam dvaindvajset let. Ves mesec sem zapravljaj denar v oni kantini in stikal za tole veverico, ali ona je celo mojo napitnino prezirala. Ti pa jo dobiš z nekaj besedami. Bodi vesel, Miha, in pij!«

Kaj bi ga silili, naj pije! Saj je pil vedno in največ. Ko smo se včasih drugi

potikali po mestu brez službe z zadnjimi tremi lirami v žepu, je on ves vesel zapravljaj zadnji denar v kantini.

»Kaj je to kaj hudega? Na svetu so še mnogo bridkejša ure,« nam je govoril ob takih prilikah. Mi pa nismo vedeli, zakaj to govori. Tako dobre volje kot danes ni bil že dolgo. Takoj v začetku je povedal nekaj takih, da so naše ženske zavrisnile smeha. Le Marjuči se ni zasmejala. Morda je nato umolknil prav radi nje. Na Pepetove besede pa je vstal s čašo in jo izpil. Nato:

»Kaj misliš ti, mladec golobradi, ti, ki komaj prevališ takle sod tu po skladišču, da jaz res nisem nikdar imel dekleta, kaj?«

To je bilo nekaj novega za nas.

»Govori, Miha, govori!«

»Na ladji sem visel, ko sem jo dobil. Ne smejte se! Visel sem res. Na vrvi privezan sem čistil tisti ladji ves spodnji trebuh. Trije mornarji so me držali na vrvi in me spuščali sedaj nad vodo, sedaj pod njo, mene človeka polnagega, ki sem se ves tresel mraza tisti jesenski dan. Strgal in strgal sem s strugalico po lesenem boku in zdelo se mi je, da bo vsak trenutek po meni; tako mi je bilo, da sem si želel v smrt. Izvolili ste se smejati poprej, ko sem rekel, da sem visel. Sedaj je lahko čistiti ladje, ker jih spravijo na suho. Takrat pa je truma otročajnarjev stala na bregu in se mi smejala v obraz, kadar sem pljunil zamazano črno slanico iz ust. Morda jim ravno radi tega kupujem datljev in mandolati.

Ozrl sem se proti nebu in zagledal trumo galebov, ki so si semintja risali poti po ozračju, požvižgavali in se zlatili v solncu, ki je pogledalo na svet, kadar je burja pretrgala oblake. Bog, sem molil takrat, Bog, ki daješ tem živalim tako veselo in breztrudno življenje, daj tudi meni vsaj nekoliko, samo nekoliko te sreče, ki je dosegljiva na tem svetu! Kar tako sem govoril, bolj iz nevolje kakor iz upanja, da bi se moja prošnja uresničila. In vendar sem bil uslišan še tisto uro. Prosil sem samo malo in kolikor sem prosil, toliko mi je bilo izpolnjeno.

Poslušajte fantje in dekleta, ki ste tukaj! Ko sem se ozrl izpod neba na mol, sem zagledal tam dekle, najlepše, kar sem jih videl v življenju. To dekle

je gledalo name in jokalo. Bog ve, zakaj joka, sem si mislil. Bog ve, zakaj! Morda je prišlo z dežele in nima službe, da stoji vse zgladovano tukaj.

»Hej, ti dekle, zakaj pa jokaš?« sem zaklical gori k nji.

»Enaka sem tebi, revček! Iz službe so me vrgli in ni je dobiti druge. Mislila sem, da ravnajo samo z menoj kot z nekoristno živaljo. Sedaj pa vidim, da je meni, tebi in mnogim drugim hudo na svetu. Radi tega, ker je hudo na svetu, jokam, da veš.«

Takrat je začelo biti gori pri sveteni Justu dvanajst.

»Počakaj, takoj pridem k tebi.«

Odšel sem k nji na mol in nato z njo v svoje stanovanje.«

»O-o, Miha,« so vzkliknila dekleta.

»Nič o-o. Čez teden dni sem jo omožil, s samim seboj sem jo omožil, da boste vedeli.«

To pa je bila zopet novica! Miha pa že oženjen! Skočili smo kvišku in napili nekdanjemu njegovemu moštvu.

»Torej nisi več fant?«

»Nisem. Niti mož ne. Vdovec sem. Nad deset let sva živela skupaj. Šele deseto leto sem dobil otroka, verjamete? Jaz imam otroka. Nisem še pijan. Nikar me ne glejte tako in ne mislite, da ne vem, kaj govorim. Miha ga prenese več kot vi vsi skupaj sedaj, vam pravim, sedaj, kajti tista leta nisem pil nič. Otrok je bil punčka. Skoro vsak oče ima rad sina najprej ali jaz sem bil vesel, da je bila punčka, kajti slutil sem, da bo to edini moj otrok. Ženske pa imajo za svoje očete na njihove stare dni več srca kot sinovi. Ti odidejo v fabrike ali drugam in komaj vedo potem, da so imeli kdaj očeta. Napijte, dragi, na zdravje moji hčerki!«

Med najveselejšim smehom so zadoneli kozarci.

»Pa kje imaš, Miha, hčerko sedaj?«

»Ne briga vas nič. Ni ji kruha zastonj. Ni lahko jagnjetu bivati med volkovi. Dobro pa je, če je pastir v bližini in ga volkovi ne poznajo. Boljša in lepša je gotovo kot smo vsi in vse, ki smo tukaj, razen morda Marjuči.

Povem vam, kako sem izgubil ženo. Drugo leto potem, ko sem dobil otroka in mislil, da mi je sreča gotova za vse

življenje, se je sam hudič vtaknil v moje dni. Visel sem zopet na tisti prokleti ladji in strgal in strgal s strugalico. Ne vem, kako je bilo. Premakne se ves veliki bok in me stisne k molu. Zaslišal sem krik. Morda je bil moj, morda koga drugega. Zbudil sem se ves povezan v bolnici. V ti bolnici pa sem ležal vse leto. Žena je prihajala s hčerko k meni. Vprašal sem jo po zaslužku. 'Nič ne skrbi, dragi, v dobri službi sem in tudi zaslužim precej.' Celo denarja in jedil mi je nosila noter. Da bi vzel zlodej tisti denar!

Po letu sem se vrnil. Nje ni bilo doma. Vzel sem hčerko, ki sem jo našel v zibeli, v naročje in čakal vse popoldne do večera. Neka ženska je prišla in dala mleka otroku.

'Zate in za otroka služi ona. Povrne se zvečer. Meni pa se zelo mudi,' je rekla in odšla iz sobe. Zvečer pa je prišla moja ljuba žena polpijana domov.

'Si tu? Zakaj nisi prišel mesec poprej!' Vrgla je nekaj denarja na mizo in zahtela.

'Zakaj naj bi prišel mesec poprej?' sem vprašal in strašna slutnja mi je stisnila srce.

'Zakaj? Zato, ker sem takrat izgubila samo dušo. Duša se dobi nazaj. Ni pa mogoče dobiti telesa. Pred mesecem sem ga še imela. Danes mi je rekel zdravnik, da ga nimam več.'

'In zakaj si zahajala tja, tja v staro mesto?'

'Kdo pa naj vzame revno ženo z otrokom, z dveletnim otrokom? Čisto na kratko so me odslavljali povsod. Radi otrokovega gladu in radi tvoje bede sem odšla tja, da veš.'

Jokala sva oba. Samo dvakrat sem jokal po otroški dobi, takrat in pa par let pozneje, ko je umrla za strašno telesno revščino. Ime ji je bilo Marija. Pijte v spomin moje žene Marije!«

Molčali smo vsi, on pa je izpil tri kupice vina po vrsti in ko je hotel četrto, mu je Marjuči pridržala roko.

»Nikar ne pij toliko, Miha! Bodi vesel kot prej in pozabi!«

»In,« je vzkliknil Miha nato ter dvignil pest v zrak, »in tistega, ki bo prvi položil roko na mojo hčer, da jo onečasti, tistega bom pobil s to roko na tla.«

V obraz mu je stopila spet prejšnja veselost. Pravil je smešnice, in veselo razpoloženje je bilo med nami.

Pili smo do večera, pili naprej v polnoč. Dekleta so vriskala. Njihova bližina, šelest njih oblek je opijanjal bolj kot vino. Marjuči sama je molčala in gledala skozi široko špranjo v leseni steni na večerno morje, ki je pošumevalo v nastajajoči burji. Kako je moglo to dekle, ki je v svoji kantini, kjer je služilo in dihalo vsak večer ozračje podobnih prizorov, ostati kot jagnje, mi je bilo do konca tega prizora težko umljivo. Šele takrat sem spoznal, da je pastir čuval jagnje.

Kakor v mladosti našega Mihe opoldne, tako je začel sedaj na polnoč zopet odzvajati zvon pri svetem Justu:

E-naaa — dve-eee — tri-iii ...

In preden je bilo dvanajst, je Miha začel. Morda se je spomnil nekdanjih dni, morda se mu je zatožilo po sreči, ki jo je užival z ženo Marijo. Vsekakor je moral biti njegov glas kakor tudi pesem prečudna in nenavadna, ker je umolknila družba in mu začela komaj nalahno odpevati. Prej se ni že več nihče menil za petje posameznikov. Zdi se mi, da je pesem narodna cerkvena in da sem jo slišal peti v detinskih letih na koru v prijazni domači cerkvi. To noč mi je stisnila srce kakor z grozo in nisem vedel, ali naj pojem tudi jaz. Mihov obraz je bil nenavaden, kot da mu plava lepa, nekdanj vesela, sedaj otožna slika pred dušo:

Tam po zelenem polju gre
prelepa roža Marija.
V naročju nese rožice
prelepa roža Marija.
Nikar, nikar ne zavrzi, Marija,
mene, usahle rožice!

Peli smo naprej. Petje je prekinil krik. Zakričala je Marjuči, plašno, napol jokajoče.

»Brani, oče, brani!«

Precej nejasno se spominjam te slike. Skočili smo od mize, in ne vem, ali sem videl prej strašni Mihov obraz ali Marjuči, ki jo je Pepo čez sod vlekel k sebi. Miha je zagrabil steklenico in jo zavihtel proti njegovi glavi. Vino se mu je razlilo iz steklenice čez obraz.

»Ne udariti, ne tako!« je zaklicala Marjuči.

Dekleta so se razkropila kričoč po kotih. Hoteli smo mu pridržati roko, ali že je bil izgubil v zamahljaju ravnotežje. Kot posekano deblo se je zvrnil vznak in glava mu je z vso močjo udarila ob kameniti tlak.

Na truplo se je vrgla Marjuči — njegova hčerka. Nerazumljive besede so se ji trgale iz ust.

ČE BOM LJUBEZEN IMEL . . .

(Glosa.)

IVAN PREGELJ.

Imam dovolj! Verujte, da imam dovolj! Dovolj zemlje, dovolj spominov in ljubezni za trideset let. Trideset let se ne bi izpisal, izpel. Toliko imam! Trideset let pesmi za trideset življenja. Za deset toliminskih let, ki so prva, dvakrat devet let. Za deset goriških let, ki so šolarska, dvakrat pet let. Za kranjskih deset let, ko sem pisal in pil, eno leto, zadnjega pol . . .

Imam dovolj. Meni tri zemlje dehte. Meni tri dobe golče. Kot rožmarin in ožep. Kot Tasso in Homer.

Imam dovolj. Imam preveč. Ker mi je spominov še mimo tega! Imam dovolj . . . Če bom še komu z ljubeznijo zajemati smel . . .

Z ljubeznijo! — — —

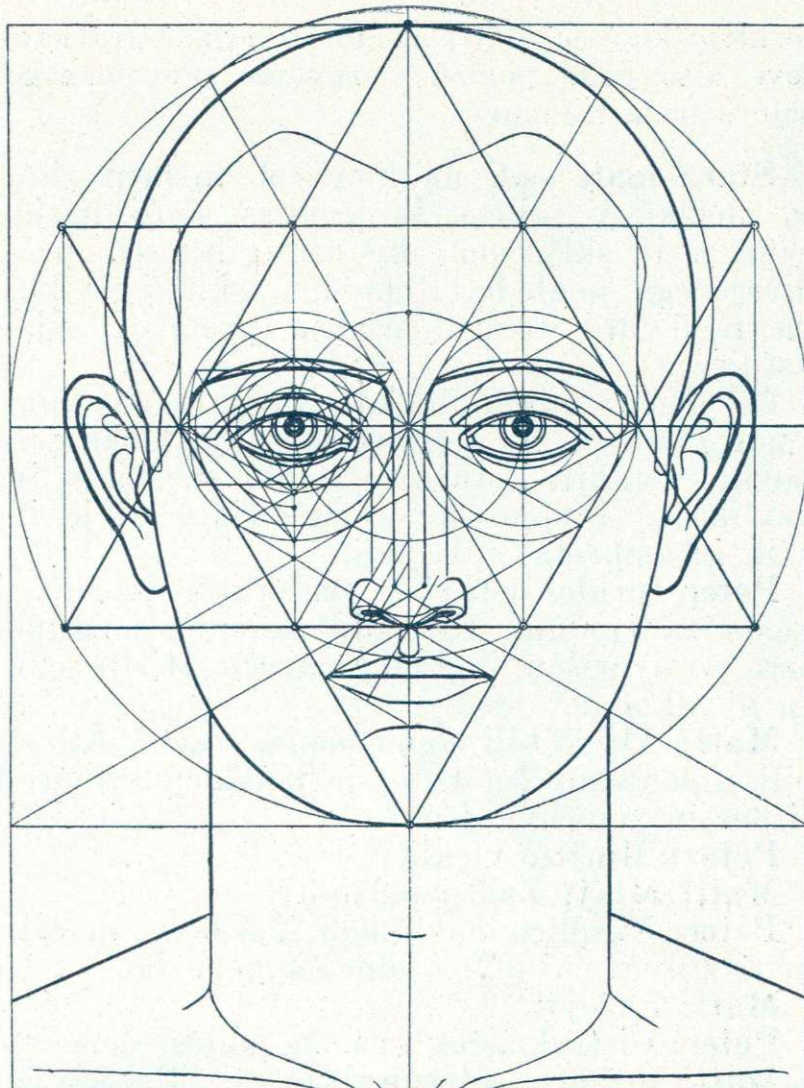
IZ DNEVA V DAN.

(Dnevniška beležka.)

IVAN PREGELJ.

O, tudi to je sreča: voziti se zjutraj in voziti se zvečer v enoisto pot iz dneva v dan! . . . Mimo oces vstaja in usiha sto znancev, ljubših in novih iz dneva v dan: za Prešernov sonet stezice ob progi, slikovit brezov log, rdeča streha na cerkvenem stolpu za smrečjem, brvica nad potjo, ledina, ki jo je krt razril, mostič; ovinek okoli rebri v ravan, kakor skok v življenje in svet. O, tudi to je sreča: voziti se zvečer in voziti se zjutraj v eno pot iz dneva v dan! . . .

Prav kot življenje, ki je sreča iz dneva v dan . . . Če bi živeti znal tako, kakor se voziti vem. Pa ne bom znal nikdar. Predolgo živim! Ali pa se vozim prehitro? Iz dneva v dan . . . predolgo in prehitro!

P. DEZIDERIJ LENZ, KANON.

KAJN.

FRANCE BEVK.

Drama v treh dejanjih.

O s e b e.

Jakob Gravnar.

Angelo, sin njegove žene.

Jože, njegov sin.

Ivanka, njegova hči.

Stara mati.

Peter, sosed.

France, njegov sin.

Jušta, njegova hči.

Gorjan.

Več fantov.

Orožniki.

Občinstvo na veselici, gostilničar, množica.

Dejanje se vrši v Brdih. Čas: 1922.

Prvo dejanje.

Obzidano dvorišče Gravnarjevega doma. Sredi dvorišča stoji murva, ki razteza svoje veje vse po dolgem in počez; na vejah so privezane late, ki jih prepleta vinska trta in senči dvorišče. Na levi strani stoji Gravnarjeva hiša, nizka in s korei krita, do vrat vodi stopnica. Okna so mala in gosto zamrežena, stene so počrnele. Na desni je gospodarsko poslopje. V zidu, ki obdaja dvorišče, stoji v vdolbini Marijin kip. Poleg murve je vodnjak s kotličem. Pod okni hiše poleg vrat

je klop; klop je tudi pod murvo. Mimo Gravnarjeve hiše pada pogled v ravnino. Popoldansko solnce pada na murvo.

Stara mati sedi na klopi ob hišnem zidu in mežika v solnce, ki prodira skozi listje. Siva je in sključena, duševno gibčna in prodirajočega pogleda. Roke ima sklenjene kot da moli ali v razmišljanju premika suhe ustnice.

Čez nekaj minut molka se čuje zadaj šum ljudi in otrok, ki nerazločno pojó laško popevko v taktu koračnice, vmes se smejó in vzklikajo. Polagoma se izgubljata petje in krik in zamreta v daljavi.

Peter (pride, ustavi se na vratih dvorišča; gleda za ljudmi. Ko odidejo, se nejevoljno ozre po dvorišču. Zagleda mater): Mislil sem, da ni nikogar.

Mati: Ali so bili zopet »oni«, sosed? Ali so bili zopet »oni«? (»Oni« je poudarjen s prezirom in zaničevanjem.)

Peter: Mlaj so vlekli.

Mati: Mlaj? Zakaj pa mlaj?

Peter: Veselico bodo imeli. Vsi bomo morali priti zraven. V dobrodelne namene bo.

Mati: Lažejo!

Peter: Čisti dobiček za neke ponesrečence...

Mati: Večne veselice radi nesreč. Pri nas je nesreča, odkar so »oni« tu.

Peter: Lanskega vina še niti kaplje nisem prodal in že kopljem za novo.

Mati: Na jesen boš izlil starino, da shraniš mošt.

Peter (se ozre, pritajeno): Ali je že kdaj pohajkovalo toliko ljudi na vasi, kot jih danes pohajkuje? Parade, veselice — za nas pa nihče ne zgane mezinca.

Mati: Prišli so, da nas požrejo.

Peter (se ozira): Pa so med nami ljudje, ki jim še pomagajo.

Mati: Našo hišo misliš.

Peter: Ni Vaša edina. Še več jih je.

Mati: Da so se rodili; da so se rodili! (Na cesti zraste šum, prihaja mimo in zopet izgine.)

Peter (se zravna, glasno): Ali ste sami, mati?

Mati (razume): Sama... sama. Jakob je v vinogradu; Jože tudi. Le enega (se ozre) ni tam...

Peter: Ali je Angelo doma?

Mati: Ne vem (se zopet ozre), kje poležkuje.

Peter: Čudno, da ni šel z »onimi«. (Namigne z rameni proti vratom.)

Mati: Ne ostane doma. Čakaj, da se prespi.

Peter: Še jabolka ene veje si niso enaka.

Mati: Saj ni naše krvi.

Peter: Po obrazu se mu pozna, da je od drugod. Nekaj so ljudje govorili...

Mati: Pst! V hiši je; moral se je že prespati.

Peter: Kramp se mi je zlomil, nimam časa, da bi ga znova nasadil. Izposoditi sem si ga hotel; če bi bil kdo doma, seveda.

Mati: Saj pride eden ali drugi. Po pijačo in po malico. — Pa pojdi sam in vzemi, kar rabiš; saj veš, kje leži orodje.

Peter: Hvala! Drugič bom priložil jaz, če bo treba. Ne vem, če bo vreme.

Mati: Na Furlanijo sem gledala danes zjutraj, proti morju; nič po volji mi ni bilo.

Peter (odhaja): Podvizati je treba.

Mati: Naša dva, Jakob in Jože, se že od jutra ženeta; še Ivanka jima pomaga. (Peter je že odšel, mati molči in mežika v solnce. V ozadju se zopet dvigne šum in gre mimo. Krik otrok se razlega. Starka strmi s sovražnim pogledom v vrata in vzdihne. Nato zopet mežika v solnce, usta se premikajo.)

Jože (vstopi skozi dvoriščna vrata. Na rami prinese sveženj drv in jih vrže na tla. Rdeč, srednjevelik, precej krepak mladenič je; rokave ima zavihane, briše si pot s čela.)

Mati (ga pogleda, zadovoljnost ji sije z obraza): Težko si prinesel.

Jože: Ne bil bi prišel, toda pijače je treba nesti; tudi kak kos kruha za prigrizek. (Sede na klop pod murvo, da si spočije.)

Mati: Ali bo prekopano do večera?

Jože: Lahko bi bilo; a tako ne vem, če bo.

Mati: Zakaj tako, Jože?

Jože: Tako... Hočem reči, če bi nam pomagala še ena roka vsaj nekaj ur. Zato sem prišel sam, namesto Ivanke...

Mati: Kaj pa misliš, Jože?

Jože: Kje je Angelo?

Mati: Vprašaj, kje je? Kje naj bo? (Po molku): Ne vem, kje je. (Ozre se): V hiši je; skozi vrata ni šel, skozi okno ne more uiti, ker so križi v njih.

Jože: Z menoj bo šel. Sobota je in Bog ve, kakšno bo v ponedeljek vreme.

Mati: Proti jutru je prišel domov.

Jože (se udari po kolenu): Kod se klati ta človek?

Mati: Vprašuješ, kod?

Jože: Dekleta se ga izogibljejo. Popivati ni mogoče vedno.

Mati: Vprašuješ, kod se klati? Kje dobiva denar?

Jože: Oče mu ga ne daje.

Mati: Prisluži si ga ne, krade ga ne... (Gleda v Jožeta.)

Jože (gleda na mater vprašujoče).

Mati (naglo, pol gneva je v besedi): Pri »onih« je!

Jože (se zamisli za trenutek): Danes (se ozre, če ga kdo ne sliši) se pripravljajo na veselico. Vsi pošteni ljudje delajo, oni pa vlačijo mlaje vkup. Kradejo blago in čas.

Mati: In zavajajo... in zavajajo. Kot žrelo so; padeš vanj in ne rešiš se več.

Jože: In kaj hoče on med njimi?

Mati: Kaj bi hotel? Vprašuješ nespametno. Dušo prodaja. Med nje se bo vpisal.

Jože (se dvigne): Mati; potem bom pozabil, da sva sinova ene matere!

Mati: Pozabi, ali ne spozabi se. Stene poslušajo; ne misli preglasno, Jože!

Gorjan (vstopi rdeč in širokopleč ter udari s palico po vratih, da opozori nase in se predstavi. Prešeren pogled meri oba; trohica zadrege je na obrazu).

Mati (mrzlo, nejevoljno): Po kaj si prišel?

Gorjan: Nisem prav prišel. Vsaj dobrodošel nisem.

Mati: Kdo ti je kaj dejal?

Gorjan: Vaši obrazi so taki. Ti mi ne skrijejo ničesar.

Mati: Hinavščine nismo navajeni. Rajši povej, po kaj si prišel?

Gorjan: Ali je Angelo doma?

Jože (se zgane, kot da ga je zbodel v živo): Kaj imate z mojim bratom?

Gorjan (pikro, ošabno): Ali si mu varuh ali oče, da tako vprašuješ?

Jože: In vi, ali se vam je prodal, da ga zahtevate z obrestmi vred od nas?

Gorjan (se sili v smeh): Prav si dejal; z obrestmi vred. Topol nam je obljubil za mlaj. Pokazat naj gre, katerega naj odsekamo.

Mati: Topol? — Topol? On?

Jože: Mi negujemo drevesa, da popravimo to podrtijo (pokaže na hišo), on pa ... Slišite: topole daje gospodar, ne pa hlapec!

Gorjan: No, torej: gospodar! Čigava je ta hiša?

Jože: Čigava je ta hiša?

Gorjan: Šli bomo tedaj, izbrali in odsekali po svoji volji.

Jože: Kadar bo hiša vaša, lahko!

Gorjan: Hiša ni moja. Ali — vsako jabolko je enkrat zrelo.

Jože (srdit): Niti grma od naše hiše! Niti bilke za vaše namene.

Gorjan: Ni mi do hiše; zemlja je radi lege vredna cekina. Pomenimo se drugič. (Odhaja.)

Jože: Z vami nikoli!

Mati: Dušo je prodal, ženo je prodal, hčer je prodal. Zdaj hoče pogubiti še vás, v katero se je s culo priciganil.

Gorjan (s ceste): Hvala, Gravnarica! Še se oglasim.

Jože (za njim): Ni treba! Pes!

Peter (prinese kramp v roki): Komaj sem iztaknil ta kramp. Ne zameri, Jože; izposodim si ga.

Jože (je zamišljen, gleda par minut za Gorjanom, nato pogleda Petra): Le vzemi; ne rabimo ga.

Peter (gleda oba): Kaj pa je bilo?

Mati: Gorjan je pravkar stopil na cesto. Podgana!

Peter: Včeraj mi je prinesel popisan kos papirja; prijel me je za roko in moral sem podpisati. Kaj vem, kaj sem podpisal, ko ni bilo v našem jeziku.

Jože: V našo hišo s tem ne pride; pozna nas.

Peter: Star postajam in mir mi je ljub. Človek misli takò, delati mora drugače. Vas se ne dotaknejo.

Mati: Nas so se trdò doteknili. Enega so nam že izkvarili.

Peter: Saj zato ...

Angelo (stopi na prag, mlad je in skoro otroški, — videti je mračno resen; črne lase ima in temno polt. Postoji na vratih, roke drži v žepih): Koga »so izkvarili«?

Mati (se zdrzne v sè, ko zasliši njegov glas; po premolku): Slišal si!

Angelo: Sem pa slišal. Toda, mene ni izkvaril nihče.

Mati: Družiš se z njimi. Nič dobrega ne prihaja od njih.

Angelo: Kdo se druži?

Mati: Še tajiš jih, kot Peter Kristusa.

Angelo: Nikogar ne tajim. Dovolj sem star in delam po svoji volji.

Peter (je medtem odšel, da se je izognil nevšečnemu prizoru).

Mati: Bojiš se jih, strah te je pred njimi. Kaj bomo rekli mi, te ni strah.

Angelo: Nikogar me ni strah.

Mati: Niti sramu ne poznaš.

Angelo: Čemu? Pošteni ljudje so.

Mati: Ti trdiš, da so pošteni? Njih si, zato si gluhi in slepi. Oni pa nam sedè na vratu. Priklanjati se moramo njih obleki — njih zastavi — njih požigom — njih palicam in njih kletvi. Njih si! Oni se pa norčujejo, če po naše govorimo. Njih si, a se imenuješ naš sin. (Odhaja razburjena v hišo, na pragu se obrne proti Marijinemu kipu in se pokriža.)

Angelo (je tiho; malo potrta je, gleda za materjo. Bratu): Kaj je danes materi? (Brat mu ne reče nič.) Kdo je bil tu?

Jože: Če vprašaš, si ga slišal in spoznal tudi.

Angelo: Kaj je hotel?

Jože: Zahteval je tisto, kar si mu obljubil.

Angelo (gre molče proti dvoriščnim vratom in hoče stopiti na cesto).

Jože (stopi proti njemu): Kam?

Angelo: Grem in pokažem topol.

Jože: Kje si ga dobil?

Angelo (ga sprva osupel pogleda, nato se zavè): Če te prav razumem, hočeš nekaj reči.

Jože: Ničesar še nisem dejal.

Angelo: Dejal si, da nimam pravice do topola, ki je na našem zrastel.

Jože: Dejal sem tudi, da nima pravice dati topolov nihče izmed nas za take namene, dokler žuga strop hiše, da se nad nami posuje.

Angelo: No, če odrekaš vsem to pravico.

Jože (po kratkem premolku): Angelo, po te sem prišel.

Angelo (ga vprašujoče pogleda; šele čez nekaj časa): Po me?

Jože: Sobota je, po dežju diši; ne zmoremo do večera.

Angelo (se umika): Danes? — Danes nimam časa.

Jože: Z očetom bi delala do noči, a noč je temna.

Angelo: Delajta jutri.

Jože: Jutri? — Ko boš ti plesal in pohajkoval?

Angelo: Eden mora pohajkovati!

Jože: Ne norčuj se!

Angelo: Ni mi do tega!

Jože: Do tega ti je, da sedeš vsako opoldne in vsak večer k polni skledi.

Angelo: Od tvojega se nikoli ne najem.

Jože: Od svojega tudi ne; kdaj pa si delal doma?

Angelo: Ni mi bilo treba.

Jože: Komaj si odrastel, si šel od hiše; ko si se vrnil, prodajaš dolgčas.

Angelo: Vsak svoje. Ti — če bi ne imel te zemlje — kaj bi počel?

Jože (ga gleda): Ne vem, kaj si hotel reči.

Angelo: To in ničesar drugega, da bodi hvalen, dokler ti nihče ne kali veselja, da živiš od te hiše.

Jože: Govoriš, kot da sta ta hiša in ta zemlja tvoja.

Angelo: Kar ni, se zgodi.

Jože (umolkne in zre na Angela; čez nekaj časa): Ti zemlje ne boš obdeloval.

Angelo: Prodal bi jo.

Jože (se zgane, kot bi ga pičil gad; od začudenja se mu razširijo oči): Ti bi zemljo prodal?

Angelo (poudari besedico »bom«): Jaz bom zemljo prodal.

Jože (se ta hip umiri, Angelov poudarek je izgrešil cilj; skoro pomilovalno): Nisi gospodar, niti dedič!

Angelo (samozavestno): Od kdaj najstarejši sin ni dedič?

Jože: Najstarejši sin je umrl, ko je bil pol leta star.

Angelo: Ta, ki je v grobu ne bo dedoval. Za njim sem najstarejši jaz.

Jože (počasi, meri Angela s pogledom): Nisi najstarejši sin mojega očeta.

Angelo (ga strme gleda, kot da hoče v hipu prodreti v uganko njegovih besed): Ti, kaj si dejal? Govori razločneje!

Jože (se zdajci ustraši besede, ki jo je izgovoril, a je ni mogoče več zatajiti): Nisem hotel povedati; zapeljal si me.

Angelo: Govori, da bom vedel, na koga si pljunil.

Jože: Ti si pljunil, zato je prišlo do tega. Enkrat si moral izvedeti... izvedel bi že bil, če bi bil tak kot so drugi, če se ne bi izogibal ljudi.

Angelo: In ljudje mene.

Jože: Če bi ne bil tak kot si, vse bi bilo pokopano in stokrat pozabljeno... (Umolkne.)

Angelo (nestrpno): Čemu se umikaš? Zdaj govori! V meni kipi.

Jože: Torej... da boš vedel... da ne boš žalil... Prvo leto zakona z mojim očetom je šla najina mati v Aleksandrijo...

Angelo: To vem. To ni meni nič novega.

Jože: Počakaj... Za doviljo je šla. S seboj je prinesla pod srcem tebe...

Angelo (zre zamišljeno): Tako?

Jože: Vse sem povedal.

Angelo: Zdaj razumem mnogotero besedo, ki je šla mimo mojih ušes, a je nisem razumel.

Jože: Od nas je nisi slišal.

Angelo (zase, kot da Jože ni navzočen): Zdaj razumem, čemu me je pred dvema letoma nekdo v prepiru imenoval — Arabca.

Jože (nenadno pogleda vanj).

Angelo (kot da ga je zbodla nenadna misel): Kdo je moj oče?

Jože (skomizgne z rameni): Kdo ve, kdo je tvoj oče?

Angelo (upira oči v težko, neprodarno misel): Tako... Tako...

Jože: Oče je molčal. Očital si je, ker jo je sam pognal z doma, da si opomore hiša.

Angelo: Torej — je bila najina mati...

Jože (ga prekine): Molči! Nimaš pravice, da izpregovoriš to besedo!

Angelo: Ta človek, ki hodi napol sključen po delu in ki ga imenujem očeta, ni moj oče? Ta stara in siva ženska, ki jo kličem za mater, ni moja stara mati?

Jože: Ne!

Angelo: Kaj sem jaz tedaj v tej hiši?

Jože (mu ne ve odgovoriti, skomizgne z rameni).

Angelo (ko se naenkrat nekaj prelomi v njegovem srcu): Lažeš!

Jože (vzraste): Ne lažem!

Angelo: Ljudje so ti natvezli. Oče se je norčeval.

Jože: Nisem izvedel tega niti od ljudi, ne od očeta.

Angelo: Kje pa si izvedel?

Jože: Mati mi je povedala.

Angelo: Ah! Ta! Zdaj mi je jasno! Sovražila me je kot modrasa. Tako majhen še sem bil, pa me je tepla. In vendar — če bi bilo res — iz sovraštva bi me bila zapodila. Pri-sezi, da je res!

Jože: Resnica ne rabi prisege!

Angelo: Torej lažeš!

Jože: Poglej se v zrcalu!

Angelo: V zrcalu?

Jože: Čigav obraz nosiš? Še materinega ne!

Angelo (se zgrabi za glavo; obšlo ga je grozno in odločilno spoznanje): To je torej — resnica? In ti se mi smeješ? Ti se tega veseliš?

Jože: Ne smem se.

Angelo: Ti misliš, da si me pogazl, ker me ne maraš.

Jože: Vedno sem ti dejal brat, dasi si gazil večkrat ti po mojem kot jaz po tvojem. Vedel sem, kdo si, a sem se zadrževal...

Angelo: Kdo sem? Ti me zaničuješ s to besedo. Kdo pa si ti?

Jože (ko zraste ponos v njem); Cigan nisem.

Angelo (zraste nad brata): Kdo je cigan? Pazi se!

Stara mati (stoji sključena in trepetajoča na pragu hiše): Otroka!

Angelo: Mati! Stopite doli! Slišali ste, kaj sva govorila.

Mati (se zboji): Nič nisem slišala; ničesar ne maram ne videti ne slišati.

Angelo: Prisezite, da je res, kar ste pravila Jožetu o moji materi.

Mati: Če je božja volja, res je tako.

Angelo (se razburi): Prisezite, da je bila moja mati vlačuga! Prisezite, naj se vam roka posuši, naj vam jezik otrpne, ako ni res.

Mati: O Jezus nebeški! Angelo, ne žali Boga!

Jože: Pusti mater! Dejala je...

Angelo (raste v razburjenju in jo prime za roko): Prisezite!

Mati (trepetaje): Prišežem!

Angelo: Prisezite tu — pred Marijo! (Drži ji roko kvišku.)

Mati (trga besedo): Prisezam, da te je mati porodila ... šest mesecev potem ... ko je prišla iz Aleksandrije.

Angelo (spusti njeno roko, ozre se na Joža, ki ni umaknil pogleda od obeh, da bi priskočil materi na pomoč. Skrušen je): Torej je res? Veseli ste... Ta strup ste prihranili do zadnjega... Ah, zdaj sem prost! Nimam več vezi do vas... Mati je umrla... Zato bom storil, kar bom storil...

Jože: Ne dotikaj se nikogar!

Mati: O sveta Mati Božja!

Angelo (ošaben, bolešno brezsrčen): Grem in bom dal najlepši topol.

Jože: Ne dotikaj se ga! (Stisne pest, a se še vedno premaguje.)

Angelo (s hudobnim smehom, ko gre skozi vrata na cesto): Jutri pa bom s tvojim dekletom plesal in se zabaval do sitega...

Jože: Ne ubijaj brata!

Angelo: Saj nisem tvoj brat! Jutri! (s ceste, ko se oddaljuje) jutri, (še dalje) jutri!

Jože (ojači glas, da bi ga dosegel in prepil): Ne ubijaj brata! (Krčevito stisnjene pesti ima in stisnjene zobe; tako stoji vzravan kot kip in gleda na cesto, za njim, ki je izginil. Mati je padla pred kipom Matere božje in se vzdihovaje križa.)

Zastor pade.

Drugo dejanje.

Gostilniško dvorišče, ki tvori nekoliko na levo pomaknjen pravi kot; v sredi je vhod na vrt, ki je spremenjen v veselični prostor; vidni so mlaji in venci. Na desni je gostilna, v katero vodi več stopnic. V desnem in levem kotu dvorišča stojita dve mizi s stoli. Ves prostor je okrašen z zastavicami in balončki.

V ozadju je ples, godba igra v presledkih plesne komade.

Noč je. Balončki gorijo in dajejo prizoru čarobno lice. Ko se dvigne zastor, igra godba valček; vse je veselo; občinstvo prihaja in odhaja.

Pri mizi v desnem kotu sedi Jože z Ivanko in Jušto. Pri levi mizi sedijo fantje in dekleta.

Prvi fant (ko za hip preneha godba): Godbe ni. Ali bomo gledali? Pa zapojmo!

Drugi fant: Saj res. Udari jo naprej ti; mi bomo pomagali.

Prvi fant: Katero bomo? — Jo že znam. (Odkaslja se; zapoje narodno pesem, drugi mu pomagajo.)

Krčmar (prihiti, ko so jedva izpeli kitico pesmi in maha z rokama): Pst! Tiho! Vsi se ozirajo v to stran.

Prvi fant: Čemu bi ne peli?

Drugi fant: Ali imajo danes samo oni besedo?

Tretji fant: Ali koga motimo?

Krčmar: V nesrečo me lahko spravite.

Jože: Radi take pesmi ne more biti hudega.

Prvi fant: Za vino se boji, za kislico. Ali je to vino? (Vrže vino iz kozarca po tleh.)

Drugi fant: Kaj si se že prodal, krčmar?

Prvi fant: Mnogo itak nisi vreden; niti zanje ne.

Krčmar: Recite, kar se vam poljubi. Le peti ne! To pa čisto resno! (Odhiti.)

Drugi fant: Še pljunki se ga več ne primejo.

Jože: Za koncesijo se boji. Če bi takih ne bilo.

Prvi fant: Peti ne smemo, kaj pa naj počnemo?

Drugi fant: Saj smo tu sami zase. Saj se ne štulimo tja notri.

Jože: Peti ne, nazadnje še govoriti ne.

Tretji fant: Lajali bomo.

Prvi fant: Jože, najbolj trdni so tisti, ki imajo zemljo.

Jože: Preres bo to! To se je že pokazalo.

Gorjan (pride s Francetom iz ozadja in se ozira po mizah, kakor da išče prostora. Ustavi se pri mizi, kjer sedi Jože z Jušto in Ivanko. Spregovori, samo da nekaj reče): Kaj se je pokazalo?

Jože (ne more prikriti nejevolje, da je prišel Gorjan, a Francetu prijazno prikima): To se je pokazalo, da je denar prvi, ki sne besedo.

Gorjan: Kjer denarja ni, tam se o denarju govori.

Jože: Če ni denarja, je pa poštenje; to je tudi nekaj vredno, Gorjan.

Gorjan (pogleda prezirno): No, no. — Saj dovolite, da prisedeva. Nikjer več ne najdeva prostora.

Prvi fant: Ker se te vsi branijo k mizi.

Gorjan (pogleda fanta po strani in požre žaljivko): Kaj pa si ti tako nevšečen, Jože? Brata svoje neveste menda ne boš požrl. Še Jušta tako ne gleda.

Jušta: Zakaj bi ga jaz grdo gledala?

Jože (Jušti): Pusti ga!

Prvi fant: On mora ujedati. Če ne grize, bo poginil od lastnega strupa.

Jože: Gadu lasten strup ne škoduje.

Gorjan: Grenka je, ker jo je skuhal ta zeleni mladič. Radi teh dveh (pokaže na dekleti) jo požrem! Vsake ne bom.

Jušta: Če sva na poti, saj greva.

Ivanka (se dvigne).

France (Jušti): Ti, ostani!

Jušta (pogleda brata in molče uboga; tudi Ivanka sede).

France (zine, da prekine mučen molk, ki je nastal). Vidva, mislim, imata najmanj vzroka za prepir. Niti mejà nimata skupnih.

Jože: O pač! Tako zelo skupaj jih imava, da njegovi topoli na našem svetu rastejo.

Gorjan (se dela nevednega): Kakšni topoli?

Jože: Tisti, ki si jih sinoči posekal in vlekel po klancu.

Gorjan: En sam topol je bil.

Jože: Eden ali sto — bil je.

Gorjan: Tedaj — radi tistega topola taka jeza.

Jože: Seveda, kakor da bi to nič ne bilo. Toda, če bi bil jaz doma, če bi te bil videl... (Udari po mizi.)

Gorjan: Kaj bi bilo — a?

Prvi fant: Lepo ni, da gazite po tujem.

Gorjan (pogleda fanta, nato): Ponosen si lahko, Joža. Najlepši mlaj je dala. Poglej ga tam! Onile je. Jušta je spletla venec zanj.

Jušta (s plašnim pogledom na Jožeta): Jaz že ne.

Gorjan: Tvojega sem izbral, ko ste jih pletle. Na Jožetovem mlaju tvoj venec; ali ni prav tako?

Jušta: Saj nam niste dali miru — saj smo jih morale plesti.

Gorjan: Če ste že zraven — čemu bi ne bili tudi pomagali?

Prvi fant: Zraven? Saj si grozil vsej vasi, ako ne pridemo.

Drugi fant: Smo zraven in nismo zraven. Nič ne moreš reči. V gostilno smo prišli. Saj nismo tam notri!

Gorjan (se smeje pol v zadregi): Vsaka beseda vam je dobra, četudi nima ne glave ne repa. Tu pa se tiščite kot voli k jaslim.

Jože: Če ti resnično ni prav, saj lahko grem. Toda, če grem, se vrnem s sekiro in prvi bo padel mlaj.

Gorjan (se prisiljeno smeje): Poizkusi!

France: Radi enega mlaja se ne boš vsajal.

Jože: Pa ravno radi enega mlaja, če je v take namene!

Gorjan (hudobno). V nepoštene namene, hočeš reči.

Jože: Besedo podtikuješ. Ker si jo pa že podtaknil, jo imej!

Gorjan: Sam si naganjaš zlodeja v glavo. Pa boste vpili: Gorjan je to naredil, Gorjan je kriv!

Jože: Mi smo krivi, kaj ne? Mi smo jih izvabili v vas, smo se jim lizali, prejemale denar iz njihovih rok, hodili od hiše do hiše in grabili ljudi za vrat: Daj topol, pleti vence, pridi na veselico, kriči živijo — mi smo to storili — a?

Gorjan: Nikogar nismo silili!

Jože: In tisti papir, ki ga je moral podpisati njegov oče? (Pokaže na Franceta.)

Gorjan: Moral? Če mu rečem, naj podpiše, ako pričakuje od nas kake usluge in nato podpiše, je to čisto njegova stvar.

Prvi fant (se smeje): Seveda, podpiši, da ti ne zažgemo hiše...

Drugi fant: Da ti ne polomimo kosti, če ne kaj hujšega.

Jože: K nam nisi prišel.

Gorjan: V sršenova gnezda ne hodim.

Jože: To je tvoja pravica! Nastaviš nož na vrat in rečeš: Stori, kar hočem, da te pustim dihati. To je pravica.

Gorjan (trmasto): Zakaj bi ne bila?

Jože: Lepa pravica!

Prvi fant: Tako pravico si v žep vtakni.

Gorjan (fantu, ki ga že dalje časa po strani opazuje): Ti — če nisem slep in gluh, si ti invalid.

Prvi fant: Med vojno nisem bil med skrivači kakor ti.

Gorjan (se dela mirnega): In prejemaš invalidsko podporo?

Prvi fant: Še za tobak premalo.

Gorjan: Ali veš, da si me včeraj zapodil iz hiše?

Prvi fant: Vem.

Gorjan: Ali veš, da me danes neprestano ujetaš?

Prvi fant: Vem.

Gorjan: Pa še to si zapomni, da za tisti denar niti kadil ne boš več.

Prvi fant (se dvigne): Za kateri denar?

Gorjan: Za tisti denar, ki te je delal tako ošabnega.

Prvi fant (vzroji, postavi se v grozečo pozo pred Gorjana): Ti mi boš odjedal tisto skorjico?

Gorjan (pobledi, v hipu se zave nevarnega položaja in se dvigne): Fant, glej!

Drugi fant (pride iz ozadja z Jakobom, ki je majhen, širokopleč, nekoliko mračen. Postavi se med prvega fanta in Gorjana): Tu je veselica, ne tepeznica! Tja pojte (pokaže s palcem v ozadje), tam vpisujejo. Ne res, Gravnar?

Jakob (prikima): Menda bo res tako.

Prvi fant (nejevoljen): Kaj vpisujejo?

Drugi fant: Tebe, mene, kogarkoli.

Prvi fant (z jeznim pogledom na Gorjana, tovarišu): Vpiši se ti!

Drugi fant: Saj veš, kako!

Jože: Sem sedite, oče!

Jakob: Ne sedem rad, kjer človek ne more biti vesel.

Jože (skrbno): Po kaj ste prišli?

Jakob: Nisem mogel strpeti doma. Dobro bi bilo, če gremo vsi domov. Noč ima svojo moč.

Jože: Saj gremo. Siti smo že vsega.

Prvi fant: Ne bojte se, Gravnar; tudi mi imamo pesti.

Jože: Samo za trenutek sedite.

Jakob (sede na rob mize): Samo za trenutek. Na trnju ne sedim rad. (Nalijejo mu kozarec.)

Prvi fant: Gorjan, kaj ti se ne greš vpisat?

Gorjan (ki mu je spričo Gravnarjevega prihoda nekoliko neprijetno): Ne skrbi zame! (Čez trenutek molka): Še vsi se boste vpisali.

Prvi fant: Saj te bo sram naše družbe. Mi bi se sramovali tvoje.

Jože: Naša hiša se s tem ne bo omazala.

Gorjan: Vaša hiša? In če se vpiše tvoj brat?

Jakob: Kateri brat?

Gorjan: Angelo. Več sinov itak nimaš.

Jakob: Tudi on se ne bo vpisal.

Gorjan: In če se je vpisal prav ta hip?

Jakob: Če to stori, nocoj ne bo pod našo streho spal.

Gorjan: Saj sinoči tudi ni.

Jože: Ker ga ti zavajaš!

Jušta (ga pogleda svareče): Jože, ali gremo?

France: Pametno delaj, Jože; sebi in drugim v dobro.

Jože: In ti — kako bi delal?

France: Tako, da mi hiša ne zgori nad glavo.

Jože (počasi in s trpkim naglasom): Bolje, da hiša zgori, kakor da segnije.

Gorjan (proti Gravnarju): Ali slišite? Vaš sin kliče ogenj nad hišo.

Jakob: Ogenj ni najhujše, kar nas lahko zadene; to si zapomni, Gorjan!

Gorjan (se s težka premaguje): To vem. Slepota je še hujša; in ta vas je zadela vse po vrsti.

Jakob: Tako slepi nismo, da bi tebe ne videli.

Gorjan: No — in kaj vidite, če vidite mene?

Jakob: Ali misliš, da ne vemo, kaj te drži pri »onih«?

Gorjan: No — reci!

Jakob: Pohlep po denarju. S culo si se priklatil v vas. Danes barantaš za hiše.

Gorjan: Da, s culo sem se priklatil. Vi pa ste se me ogibali. Če se je pes zaletel v mojo štacuno, ste ga brenili. Danes — danes je drugače; še pljuniti se ne upate za menojo.

Prvi fant: Fej! (Pljune po tleh.)

Jakob: Mojo besedo si potrdil. Bodi, kakor si — našo hišo pusti na miru.

Gorjan (se neprestano smehlja z zagonetnim smehom, ki draži živce): Ne dotaknem se je; tvoje ne! (Zadaj je godba zaigrala himno. S pogledom na vse.) Vem, da nisem prijeten človek; toliko pošten pa sem, da vam rečem: Ena sama pot je, z nami ali pa navzdol!

Jože: Pa navzdol!

Gorjan (se prešerno in zaničljivo smeje, nato zamahne proti njemu z roko, kot bi hotel reči: Pustite ga, revček je! Pogleda v ozadje in reče, da bi zbrisal mučen vtis prepira.) Končano je. Ples se začne znova.

Jože (se predrami iz misli): Mi bomo šli. (Vendar se ne dvigne.)

Drugi fant (ki je zopet prišel iz ozadja, pol-pijan je, nekoliko ironičen): Nič več ne bo treba prati srajc; pomazane so v modi.

Prvi fant: Če bi jih maral kdo.

Gorjan (se ne zmeni za smeh, ki nastane; nerodno mu postane v družbi; gleda v ozadje):

Tovariša dobimo. (Dvigne roko in pomigne.) Hej! Tu smo!

Angelo (pride počasi, v črno srajco je oblečen, golodlav; ima od vina razburjene živce, dasi ni pijan. Navzočne ošine z bežnim, pol-prikritim pogledom, kot da se ne upa vseh pogledati v oči): Dober večer!

Gorjan (in France): Dober večer! (Vsi drugi molče; gledajo mrko in začudeno.) Ali boš prisedel?

Angelo: Ne, plesal bom, če dobim dekle.

Gorjan: Katera ti bo danes odrekla ples?

Angelo (ošvigne Jušto): Ne vem. (Nato se prikloni pred Jušto.) Prosim za ples.

Jože (pogleda v stran in molči, prsi se mu dvignejo).

Angelo (ošvigne s pogledom navzočne. Ko vidi, da je lahka zadrega na obrazih vseh, ponovi prošnjo ostreje, njegove oči se uprejo v Jušto kot dve sulici.) Prosim za ples!

Jušta (je neodločna, a ne reče ničesar; njen pogled prosi pomoči).

France (mrko, izpod obrvi): Pojdi!

Jušta (pogleda v mizo, zatrepeta, gre ji na jok; ne more se odločiti).

Jože (se naglo odloči, ošvigne z bliskovitim pogledom navzočne in se dvigne izza mize): Jušta ne bo plesala!

Angelo (pogleda brata, gnjev je v njegovih zenicah, ustnice mu vztrepetajo): Kaj pa bo?

Jože: Domov pojde!

France: Bodi pameten, Jože! Ne ubijaj se!

Angelo (stopi za korak nazaj in se spremeni, kot da je dobil oporo v Francetovih besedah): Zakaj je ne pustiš, da pleše z menojo?

Jože: Ker je moje dekle! Če pa hoče tebe, pustim jo!

Jušta: Jože! Nikari tako!

Jože: In če hočeš vedeti — tudi zato... Ali veš, kaj si mi včeraj dejal?

Angelo: Govoril sem to, govoril sem ono...

Jože: Tudi o topolu si govoril in dal si ga za mlaj.

Angelo: Hočeš reči, da izpolnim, kar rečem. Tudi o tem sva govorila, da nisem tvoj brat.

Jože: Spominjaš se dobro.

Jakob (ki je spremljal prepir samo z očmi, se zdajci dvigne): Nehajta! Jože, čas je, da gremo!

Angelo: Če ima brat dekle, ki meni ugaja, je eno; če jo ima katerikoli, ki ni moj brat, je drugo.

Jušta (se oklene Ivanke): Jezus, Marija! Kaj govori!

Jože (stopi bliže): Zini še eno besedo!

Jakob: Ne dotikajta se drug drugega! Jože, pojdi! Tu ni več prostora za nas!

Angelo (se preplaši; umakne se): Ne bojte se! Le imej svojo punco; za ženo si jo vzemi!

Jože (ko vidi Jušto plakajočo): Ne pri-govarjaj mi je! Ne potrebujem tvoje besede!

Angelo: Kam jo boš peljal? Za plot?

Jože: Angelo, pozabil bom, da sva sinova ene matere.

Angelo: No. Ponovi vpričo očeta povest od včeraj! Čigava bo hiša?

Jože: Zato mi primerjaš plot?

Jakob: Molčita o tej stvari! Pojdita narazen!

Angelo: Pred očetom me ne boš slepil s povestjo. Govori!

Jože: Govori ti; jaz nimam pristaviti ničesar več!

Jakob: Tu ni mesto za take pogovore. Ne trosita sramote!

Gorjan (podpihujoče): Naj se izkaže, kdo ima prav!

Angelo: Oče, vi govorite! Ali je res — kar sem slišal včeraj — da ... da nisem vaš sin.

Jakob: Še nikoli ni prišlo iz mojih ust! Kaj vaju je obsedlo?

Angelo: Če je sramota, je sramota zame. Ali je res? Mati je včeraj prisegla.

Jakob: Če je mati prisegla, potem veš, da je res!

Angelo: Dobro ... Čigavo ime nosim?

Jakob: Kako — čigavo ime?

Angelo: Kako se pišem? Jaz sem Angelo ... Angelo ...?

Jakob: Gravnar se pišeš, kot jaz. Moje ime nosiš.

Angelo: Vaše ime nosim. Vi ste me priznali. Vaš najstarejši sin sem ... Ali slišiš, Jože? Ni mi do bajte, toda, ker ste me hoteli ponižati ...

Jože: Oče odločuje.

Angelo: Saj sem dejal, oče odločuje. Oče pa (v grozilni pozi) ve, kako more pametno odločiti.

Jakob (Jožetu z bridkim očitkom): Čemu nismo šli domov?

Angelo: Ne ubežali bi! Odločite!

Jakob: Odločeno je že davno. Rajna mati je odločila.

Angelo: Ona?

Jakob: Ko si se rodil, se je odrekla vsaki zahtevi, ki bi bila v tvoj prilog.

Angelo: Vi ste jo prisilili v to!

Jakob (ki ga to očitkanje zadene, gleda Angela prodirajoče, strmo): Vest jo je prisilila; bila je bolj poštena nego si ti.

Angelo: Vi — vi ste me osleparili. Tedaj — niti svojega deleža ne dobim od hiše?

Jakob: Dobiš — ne boš prikrajšan. Tako je izgovorjeno: dobiš tisti denar, ki ga je tvoja mati prinesla iz Aleksandrije!

Angelo (se na Jakobove besede zdrzne, kot da ga je kdo udaril po licu. Gleda po navzočih in za trenutek molči. Toda kmalu se zopet zave; krivi ustnice in zatre burna čuvstva v sebi. Jožetu): Greh moje in tvoje matere je moj delež.

Jože (je zadet od besede »tvoje«, ki je nalašč poudarjena, in dvigne roko): Molči!

Gorjan (pošepeče Angelu na uho).

Angelo: Jaz naj molčim — vi vsi pa smete govoriti, s kleščami me smete grabiti.

Gorjan: Angelo, da ne bo prepozno!

Jakob (Gorjanu): Ne zavajaj ga!

Angelo: Dovolj sem star, oče!

Jože: Mlad si, ker si mislil, da ne bom imel kam peljati svoje žene. Mlad si, ker si verjel, da ti bom pustil plesati ž njo — v tej obleki!

Angelo (v onemogli jezi): Ta srajca ti smrdi? Vem, vem. (Potegne iz žepa na prsih mal robec v barvah državne zastave in mu ga potrese pod nos.) To ti smrdi! Povahaj!

Jože (pobledi, v hipni jezi pograbi robec iz rok, in ga potepta na tla): Tu imaš! Tu imaš!

Jušta (ga zgrabi za roke): Jože!

France: Ne ubijaj se!

Jakob (pristopi k sinu): Jože, z menoj pojdi!

Gorjan (izbruhne v škodoželjni radosti): Ha! (Stopi na vzvišeno mesto, odkoder se vidi na vrt v ozadje in pomigne z roko.) Zastavo pljujejo!

Angelo: Zdaj si si postljal!

Jakob: Pustite ga! — Pojdi, Jože!

Jože (se razburjen otrese očeta): Pustite me vsi! (Obstane, pogleda s širokim pogledom navzočne.) Kaj pa je? Kaj pa hočete?

Angelo: Zastavo si pljuval.

Gorjan: Še vprašaj, kaj je?

Jože: Ničesar nisem storil! To je robec! Ničesar drugega!

Par ljudi (pride iz ozadja, vsi se zgrnejo okrog Jožeta. Nekaj ljudi se je razburilo, kot da slutijo zlò): Kaj je? Kdo je raztrgal zastavo? Kdo je pljuval nanjo? Kdo jo je klel? (Gorostasna obtožba, gorostasno raste od ust do ust.)

Jože: To ste hoteli!

Gorjan: Ne bajto, palačo zdaj dobiš!

Jušta: Beži!

Novi ljudje (gledajo, izprašujejo): Kaj se je zgodilo? Kdo je to storil? Oni tam?

Jakob: Pustite ga na miru! Kdor se ga samo dotakne ... Moj sin je!

Gorjan: Ponosen si lahko nanj!

Jakob: Gorjan!

Jušta (Jožetu): Beži!

Jože (obupno): To ste hoteli! (V hipu plane in si naredi pot med ljudmi, preskoči nizek zid in izgine. Tedaj šele se množica zavè, da je imela zločinca pred seboj. Razgiblje se. Med zadnjo sceno je bila godba že zaigrala valček, ples se je bil pričel. Dvoje mladeničev plane do mesta, kjer je Jože preskočil zid.)

Ivanka (in Jakob hitita v ozadje).

Jušta (zabrani mladeničem pot): Pustite ga!

Klici: Po orožnike! Za njim! (Dva revolver-ska strela slepo počita v smer, v katero je Jože zbežal. Godba utihne.)

Jušta (se po strelah zgrudi na kolena in dvigne roke): Bog ga obvari!

Ivanka (pride iz ozadja): Ubežal jim je. (Z Jušto se objameta. Ivanka pogleda polbrata z dolgim pogledom.) Tvoja črna srajca se je že prvo uro umazala.

Zastor pade.

BEURONSKA UMETNOST, ANGEL
V MONTECASSINO.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XXV.

Že od XXIII. speva se s pesnikom nahajamo — kakor smo že opetovano omenili — na osmem nebesu, na nebu zvezd (cielo stellato). V prejšnjem spevu (XXIV.) je delal — kakor smo videli — Dante pred sv. Petrom izpit iz vprašanj o veri; v spevu XXV. pa ga dela pred apostolom Jakobom iz vprašanj o krščanskem upanju.

V uvodu speva (vv. 1—12) dá pesnik v slovečih tercinah duška svojemu zemeljskemu ali zgolj človeškemu upu, da bo njegova vélika, sveta pesnitev, ki je delo nebá in zemlje (il poema sacro, al quale ha posto mano e cielo e terra) končno vendarle premagala mržnjo njegovih sovražnikov in mu priborila vrnitev v rojstno mesto Firenco, v lepo stajo (il bello ovile), kjer je kot jagnjec nekoč mirno spaval. (V letu 1316 je bila Firenca sicer res vse pregnancy povabila, naj se vrnejo domov, toda pod tako sramotnimi pogoji, da jih Dante ni mogel sprejeti: Njegovo zemeljsko upanje se torej ni izpolnilo in ostal je pregnanec do smrti.)

Iz iste družbe blaženih, iz katere je bil malo prej prišel sv. Peter, stopi zdaj apostol Jakob st., češčen posebno v Komposteli na Španskem, kjer je njegov grob. Ko se oba apostola najprej pozdravita in si zaradi blaženosti, ki jo pri Jagnjetu uživata, srečo voščita, obstaneta pred pesnikom, obdana s tako bleščobo, da pesniku kar vid jemlje. Beatrice pa se obrne s prošnjo do apostola Jakoba: »V svoji poslanici si nekdanj pisal: ‚Kdor izmed vas potrebuje modrosti, naj jo prosi od Boga, ki jo vsakomur v obilnosti deli, ne da bi kaj očital, in se mu bo dala‘, stavi temu-le vprašanje o krščanskem upanju, saj si bil v trojici apostolov, katero je Jezus sosebno odlikoval, vselej simbol upanja, kakor je bil Peter simbol vere in Janez ljubezni.« In apostol Jakob nato pesniku: »Le pogum! Tu pri nas se izpopolni vse, kar je na zemlji nepopolnega.« Po

teh bodrilnih besedah vtorega (t. j. drugega) svita — prvi je bil sv. Peter! —, se pesnik osmeli, da dvigne oči k obema apostoloma, ki sta pred njim kakor dve gôri (ai monti). In sv. Jakob nadaljuje: »Ker ti je nebes vladar podelil to posebno milost, da si pred svojo smrtjo smel pogledati k nam, prvakom nebeškega dvora, te vprašam: 1. Kaj je upanje? 2. Diči upanje tvojo dušo? 3. Kaj je vir tvojega upanja? (Vv. 13—48.)

Na drugo izmed teh treh vprašanj brž odgovori Beatrice sama, ker bi pač ponižnost pesniku branila, govoriti o svojih krepostih, in pravi: »Kakor lahko sam čitaš v Bogu, ima ta-le krščansko upanje kakor noben drug kristjan; saj zato je smel pred smrtjo priti v nebeški Jeruzalem. Na drugi dve vprašanji, stavljeni samo zato, da bo Dante na zemlji lahko pripovedoval, kakó ljubiš krščansko upanje, naj Ti pa sam odgovori, saj mu to ne bo težkó, pa tudi ne povod za baharijo; in božja milost naj ga pri odgovoru podpira!« (Vv. 49—63.)

Na prvo vprašanje D. odgovori z besedami slavnega bogoslovnega pisatelja Petra Lombarda, zvanega magister sententiarum: »Spes est certa expectatio futurae beatitudinis veniens ex gratia Dei et ex meritis praecedentibus.« (Vv. 64—69.)

Na tretje vprašanje pa pravi: »Vir upanja so mi Davidovi psalmi, n. pr. ps. 9, 11: ‚Sperent in Te, qui noverunt nomen Tuum‘, in pa Tvoja poslanica, ki nas pozivlje k upanju na več mestih.« (Vv. 70—81.)

Vesel tako lepega odgovora zastavi nato sveti Jakob še četrto vprašanje: Kaj pa ti obeta krščansko upanje? In Dante odgovori: »Predmet krščanskega upanja je napovedan v sv. pismu obojega zakona. V starem zakonu govori prerok Izaija (LXI, 7), da bo človek v Raju prejel dvojno odelo: poveljano telo in poveljano dušo. In pomen tega dvojnega odela še podrobneje razlaga Tvoj rodni brat sv. Janez Ev. v Skrivnem razodetju (7, 9, 13—17).« Po tej slovesni izpovedi krščanskega upanja ves nebeški dvor zapoje psalma IX. vrstico enajsto: »Sperent in Te...« (Vv. 82—99.)

Zdaj nastopi iz zbora blaženih tretji svit, sveti Janez Evangelist. Takó svetel je, da bi zemski mesec (pol decembra, pol januarja), v katerem zvečer, kadar solnce zahaja, vzhaja ozvezdje Raka, imel noči vse svetle in bi torej cel mesec bil en sam dan, ako bi le ena zvezda ozvezdja takó sijala kakor apostol. In kakor če družica na svatbi s čudovitim notranjim mirom stopi v kôlo, le da s tem časti nevesto, ne pa iz lastnega slavohepja, takó stopi tretji apostol v kôlo prejšnjih dveh apostolov. Beatrice jih vsa zamaknjena gleda. (Vv. 100 do 117.)

Ker so nekateri iz evangelija sv. Janeza (XXI. pogl.) sklepali, da je ta apostol morda tudi s telesom v nebesih, pesnik napeto gleda v svit, če bi res zapazil teló, a pri tem skoro oslepí, iz ust apostola samega pa čuje resnico, da sta samo dve osebi s telesi v Raju, Kristus pa Marija. (Vv. 118—129.)

Po apostolovem odgovoru kôlo namah obstane, kakor časih vesla, kadar mornarji zagledajo čer

pred seboj ali začujejo žvižg krmarjev. D. je za hip zbežan, ker, vsled blišča oslepljen, ne vidi Beatrice. (Vv. 130—139.)

Če se posreči pesmi moji sveti,
ki zemlja in nebó sta jo snovala
in hujšati zbog nje sem jel pred leti,

4 krutost vkrotit, ki iz staje me pregnala
je lepe, kjer sem jagnjec spal gojenec,
volcém gorak, ki v njej njih čud je klala,

7 se vrnem, res sicer ne več mladenec,
a kot poet, da s pridobljeno slavo
prikrstnem kamnu prejemem lovor-venec.

10 Ker tam sem stopil v vere hram, ki spravo
med Bogom nam in dušo našo ustvari,
in Peter mi zbog nje je obkrožil glavo.—

13 V tem bliža nama drug se duh, ves v žari,
iz kôla, iz čigar malo prej krdela
bil stopil prvi Kristusov vikarij.

16 In rekla je gospá mojâ vesela:
»Glej, glej to luč! Baron preslavni tá je,
ki z romarji časti ga Kompostela!«

19 In kot golob h golobu se — letaje —
prisede in grulèč pofrfotata,
drug drugega s tem družno pozdravlja:

22 t a k ó — sem videl — slavna sta magnata
drug drugega pozdravila, s pohvalo
jedí, ki io od Jagnjeta imáta.

25 Ko pa to pozdravljanje je nehalo,
obâ sta pred menoj molčé obstala,
vsa v ognju, ták da vid mi je jemalo.

28 Se Blaženka tedaj je nasmehljala:
»Preslavna duša, ki si o darovih
svetišča našega nekda j pisala,

31 o u p a n j u zdaj govor snuj v teh dvorih!
Saj veš, da up predstavljaš, kadarkoli
se Jezus javi trem v svojih prizorih.«

34 »Pokonci glavo, pa se osokôli!
Naj v naših žarkih — zákon dé — dozóri,
karkoli pride k nam od vas tam doli.«

37 Takó me opogumil svit je vtori
in ták poglèd sem drznil se kreníti
v obé s svetlôbo me slepeči gôri.

40 »Ker naš Vladar — po milosti osobiti —
ti dal je, da, še preden smrt te zgrudi,
v Njega grofóvdvor vstopiš najboljskriti,

43 da, ves zavzet nad Raja téga čudi,
se v upanju, ki svéto slo budi tí,
potrdiš sam, potrdiš druge tudi,

46 povej mi: Kaj je upanje? Li kiti
ti dušo? In odkod ga je dobila?«
Takó me vprašal svit je ognjevit.

49 Usmiljena gospá, ki mi vodila
peruti je v polèt k nebes oboku,
pa brž je mesto mene odgovorila:

52 »V nobenem matere Cerkvé otróku
ne tli ták močno upanje ko v tem-le;
to čitaš v Njem, svetlobe naše Vzroku;

55 zato pa iz egiptovske je zemlje,
še preden mu življenja boj končan je,
v veselje priti smel jeruzalemlje.

58 Ker stavil prvo in tretje si vprašanje,
ne, ker ne veš, no, da pové vsakómu
le-ta, kak všeč ti upanja je djanje,

61 in ker ne bo govóriti težkó mu
in se ne bo prevzel, odgovorí to
naj sam ti; Bog v to milost daj svojó mu!«

64 Kakor učenec, kar zna temeljito,
odvèt dá na učitelja vprašanje
tako j in rad, da izkaže se očito,

67 ták jaz brž: »Upanje pričakovanje
je trdno večne slave, ki rodí je
i milost i del dobrih opravljanje.

70 Iz mnogih zvezd ta luč v srcé mi sije,
a vlil jo prvi pevec mi je, kateri
je kralju kraljev peval psalmodije.

73 ,V Te upajo' — ták sveti dé psalterij —,
,vsi, ki poznajo ime presveto Tvoje'.
In kdo ga ne pozna, če v moji veri?

76 Potem s svojó rosíla me rosó je
poslanice je tvoje sveta knjiga,
da v druge zdaj rosí iz duše moje.«

79 Med govorom sem videl, kák užiga
se v jedru lučke ták gostó iskrenje
in naglo, ko da blisk za bliskom šviga.

82 In dahne glas: »Ljubezni mi plamtenje
za čednost, ki bilâ z menoj vsa leta
do palme, ko moj boj bil dovršen je,

85 velí mi, naj gledé tegà predmeta
še dahnem v te: Kaj pač, kakšne koristi,
povej torej, ti upanje obeta?«

88 In jaz: »Obojega zakóna listi
cilj kažejo.« — »Kateri cilj, kateri?«
»Ki Bog ji je prijatelj, duši tisti,

91 kot prêrok dé, se dalo bo vsakteri
v deželi njeni dvojno ji odelo;
kar vse le na sladkost tu gori meri.

94 Natančniše, kaj to bi biti imelo,
dé brata tvojega nam Razodetje
le-tam, kjer duš slavi obleko belo.»

97 Ko to govoril sem, začul sem petje
Sperent in Te nad sabo, in glasán
od vseh strani zaoril kôl odvet je.

100 Kar nov zasije svit (sveti Iván):
če v Raku ena luč takó bi žgala,
bi v zimi bil en mesec en sam dan.

103 In kot če bi družica gibko vstala
in v kôlo šla, le, ker to je povšeči
nevesti, a ni mar ji drugih hvala:

106 takó šel k onima je svit žareči,
ki ták krožilo njuno je rajánje
urnó, kot gre ljubezni ták goreči.

109 In vstopil v njun je ples in prepevânje;
a moja je gospá, ko da vkopána,
nalik nevesti tihi, zrla vanje.

112 »Glej, ta na prsih slônel pelikana
je našega, in varuha Device
bilà mu s križa častna služba dana.«

115 Takó mojà gospá; a njeno lice
ni prej ni potlej, v teku govorjenja,
od one ni krenilo proč trojice.

118 Kot ták, ki, pol mižé, očí napenja,
da pazil bi, kák solnčni mrk nastaje,
in gleda, gleda, vse do oslepenja:

121 ták jaz slepél sem, v novi svit gledaje,
ko sem začul: »Pa kaj slepil okó bi,
iščóč le-tu, kar ni prišlò v te kraje?

124 Teló je moje prah v prahú trohnobi,
in dokler nas, izvoljenih, število
polnó ne bo, kot drugi, ostane v grobi.

127 Le dve sta svetli luči, v oblačilo
telesa odeti, z nami tu duhovi.
To nêsi doli v svet vaš sporočilo!«

130 Obstali v hip krožeči so kresovi,
obstal trizvok sladkosti je neznane,
ki oni so tvorili ga glasovi:

133 ták vêsla, v morje vdarjajoča, vstane
če čer iz dna, al željna so odmora,
en žvižg, in vêsél pljusk namah prestane.

136 Oh žalostnega v duši mi razdora
na kraju blaženosti, k Beatrici
uprem poglèd, a nje ne uzrêm prizora,

139 dasi ták blizu bil sem ji, vodníci!

Spev XXVI.

V XXVI. spevu izprašuje Danteja sv. Janez, apostol ljubezni, katerega je Jezus ljubil (Jan. XIII, 23), o božji čednosti ljubezni. Prvo vprašanje (v. 8) vprašuje po predmetu ljubezni: »Kaj ljubiš?« Dante odgovori: »A in Ω , t. j. edini predmet moje ljubezni, je Bog«. (Vv. 1—18.)

»In kateri so nagibi, da ljubiš Boga nad vse?« se glasi drugo vprašanje. Dante odgovori: »Razum (filozofija) in razodetje. Razum mi pravi: Kar kdo spozna za dobro, za tistim nujno teži. Filozof (Dionizij Areopagit) me uči, da je Bog najvišje Dobro in da duša, z razumom obdarovana, nujno hrepeni k Njemu; pa tudi razodetje je nagib, saj veli sam Bog, Nezmotljivi, Mozesu (Exod. XXXIII, 19): ‚Ostendam tibi omne bonum‘ — ‚Pokažem ti vse dobro‘; in Ti sam, o Evangelist, nam v prologu svojega evangelija spričuješ to resnico, da je »Bog najvišje Dobro, ker je dal človeštvu edinorojenega Sina«. Pa sv. Janez vprašuje še dalje: »Ali ni razen razuma in razodetja še drugih nagibov, da Boga nad vse ljubiš?« In pesnik nato: »Dà, so še drugi! Razne dobrote božje: pogled na stvarstvo, življenje, ki ga imam iz božjih rok, Zveličarjeva smrt, ki se je zame daroval, večna blaženost, obljubljenost za našo zvestobo, vse to me je potegnilo iz valov morja napačne ljubezni ter me dvignilo na breg božje ljubezni. Ljudi in angele (v. 64) pa ljubim v tej meri, kakor so ljubi Bogu.« (Vv. 19—66.)

Izpit iz vprašanj o ljubezni je častno končan; ves nebeški dvor zapoje »Svet, svet, svet...« himno onih štirih apokaliptičnih živali pred prestolom božjim (Skrivno raz. IV, 8). Z blaženimi poje tudi Beatrice, česar doslej še ni storila nobenkrat. (Vv. 67—69.)

Z obširno primero o človeku, ki ga v spanju nenadoma obšine močna luč in se vrši v glavi dvojno gibanje, gibanje svita, ki prihaja iz zunanjega sveta in prodira od opne do opne noter v dušo, ter gibanje moči vida (lo spirito visivo), ki iz notranjščine hiti v smeri, odkoder sluti prihod svita, ter se končno popolnoma zave, popisuje Dante, kakó ga je en sam žarek iz oči Beatricinih ozdravil slepote, da je izpregledal in spet videl trojico apostolov, toda poleg njih še nekoga četrtega. Začuden vpraša Beatrico, kdo je ta. (Vv. 70—81.)

Ko izve, da je to tisti edini človek, ki je bil ustvarjen v zreli moški dobi, vseh praoče, oče in tast vseh nevest, Adam, se pesnik najprej spoštljivo prikloni (v. 85 nsl., prispodoba vzeta od drevesnega lističa!), nato pa takoj izreče prošnjo: »V Bogu vidiš, kaj želim vedeti; odgovôri mi na vprašanja, ki ti jih molče stavim.« (Vv. 82—96.)

Adam mu odgovori na štiri vprašanja, ki so bila v srednjem veku med skolastiki predmet živahnega razmotrivanja. 1. Kateri je bil pravi vzrok izgona iz raja? (V. 113!) Odgovor: »Ne to, da sem jedel sad, ampak moja nepokorščina.« (Vv. 115—117.) 2. Koliko let (vekov) je minilo, odkar ga je Bog postavil v oni vrt (raj) na vrhu gore (gore očiščevanja)? (Vv. 109—111). Odgovor:

»Na zemlji sem živel 930 let, v predpeklju sem čakal Odrešenika 4302 leti.« (Vv. 118—123.) 3. Kateri jezik je govoril? (V. 114.) Odgovor: »Da človek govori, je dar narave; da si pa zasnuje ali ustvari ta ali oni jezik, to je delo človeškega razuma, ki je različen. Kakor vsak človeški izum so tudi jeziki spremenljivi in minljivi. Jezik, ki sem ga jaz govoril, je bil mrtev, preden so Nimrodovi sinovi začeli graditi Babilonski stolp. Še celó ime Boga se je sčasoma spremenilo: prvotno se je glasilo I, pozneje EL« (Vv. 124—138). — Prip.: V svojem latinskem spisu De vulgari eloquentia, dovršenem pred Commedio, je D. v tej točki bil drugačnega mnenja: Adamov jezik se je govoril do babilonske zmešnjave jezikov, in podedovali so ga potem Hebrejci. Adam bi bil potemtakem govoril po hebrejsko ali hebrejščini sličen jezik. To mnenje je D. v Commedii zavrgel in sprejel drugo, res znanstveno. — 4. Kako dolgo je Adam ostal v paradižu? (V. 112.) Odgovor: »Od jutra, ko sem bil ustvarjen, pa do ene popoldne, torej sedem ur.« (Vv. 139—142.) — (Po mnenju drugih srednjeveških razlagavcev sv. pisma se je mudil Adam v raju delj časa, nekateri so trdili, da celo štiriintrideset let.)

Še mislil sem na svoje oslepénje,
kar iz plamena, ki mi bil utrnil
je vid, začujem glas, opozorjenje,

4 ki dé mi: »Preden vid se ti bo vrnil,
ki, va-me zroč, si obenj bil, biló bi
le prav, da bi ta čas v odgovor strnil

7 vse misli svoje in javil mi le-tó bi:
v ljubezni se ti k čêmu duša vije?
(Tvoj vid, za čas zmedén, ni umrl svetlobi,

10 ker ta, ki ti vodníca te potí je,
ima v očeh ták lek za vid bleščeči,
kot dlan ga je imela Ananije.)«

13 In jaz: »Kdar sama če, naj mi izleči
očí, ta vrata, ki mi skoz nje vžgala
požar je v srcu še sedaj plamteči.

16 A Dobro, tega dvora čast in hvala,
mi A in Ω je knjige, ki glasno jo
al tiho zmir ljubav je moja brala.«

19 In isti glas, ki mi bojazen mojo
gledé na vid bil vtešil oslepelí,
spet vprašal me z zgovornostjo je svojo:

22 »Vsekakor na rešeto bomo deli
te bolj gosto: kdo lok napel ti togi,
kdo smer v tak cilj, povej, dal tvoji streli?«

25 Dejal sem: »Filozofični razlogi
in razodetje, od vas, z nebá poslano,
mi to ljubezen vtisnilo je k Bogi;

28 ker dobro to lastnost imá: spoznano
ljubezen vžge in bolj ko obiluje
dobrote dobro, bolj srcé je vžgano.

31 Zato pa k Bitnosti, ki vse vsebuje
dobrine, izven Nje pa ni dobrine,
(če je, le Njen odblesk se imenuje!)

34 ljubezen nujno, v hip spoznanja, šine
in vsakogar nad drugo vse prešinja,
kdor gre do te resnice korenine.

37 Pred umom mojim ta dokaz razgrinja
modrec, Ljubezen Prvo ki velíča,
ki vživat jo, duš večna je blaginja;

40 razgrinja mi ga Nezmotljiva Priča ,
ki Mozesu velí, a meri nase:
,Vzreš Dobro od obličja do obličja';

43 razgrinjaš ti, ki, kar umét ne dá se,
skrivnost ljubezni božje nam v prologu
razglašáš, ta razglàs nad vse razglase.«

46 In čul sem spet: »Uma sledeč razlogu
in Priči, ki se z umom tvojim sklada,
oko ljubezni tvoje gleda k Bogu.

49 Vendar povej: al ni še druga vada,
ki vleče k Njemu te, in vrv še ktera,
da sto te zób ljubezni grize, zbada?«

52 No, orla Kristovega mi namera
bilà ni skrita v sveti svoji ôsti:
spoznal sem, kam izpoved mojo tira.

55 In jamem: »Vse, kar more nas spodbôsti,
srcé obrnemo da k Bogu svoje,
pomoglo je k ljubezni moji dosti,

58 vse: bivanje svetá, in ták i moje,
Gospodnja smrt, živí da duša vboga;
plačila upanje za naše boje,

61 vse to — in prej omenjena razloga —
me iz valov ljubezni krive, smrti,
na breg otelo prave je, do Bóga.

64 Vsak listič jaz, vsak cvet imam rad v vrti
Vrtnarja večnega, in to tem raje,
čim večji so darovi v njem zaprti.«

67 Umolknem; zdaj pa petje se najslaje
začulo vse nebeške je družine;
z njo pela: »Svet, svet, svet« mojà gospá je

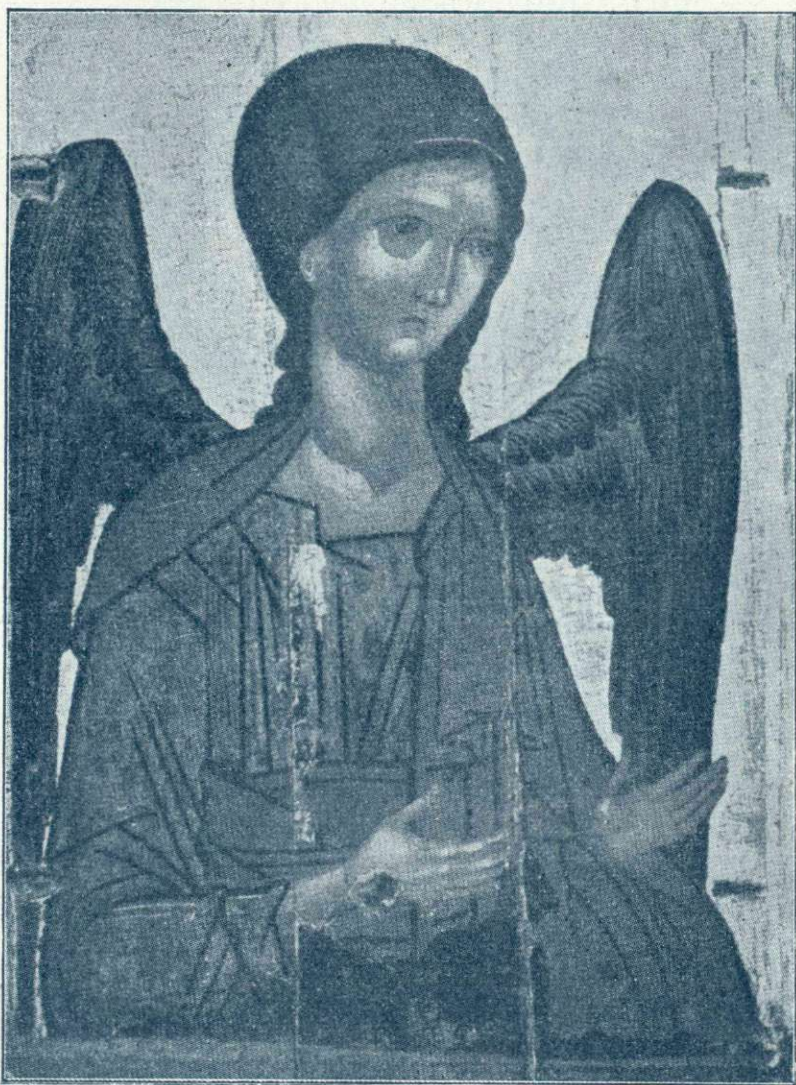
70 Izgine sèn, če svit obraz ošine
in vid (duh vida!) brž prot svita slédi
hití, ki vanj od ôpne k ôpni rine,

- 73 in plašni so zbuječevi pogledi,
ker zmeša nagle vzbuje ga nasilje,
dokler se ne zavé in kraj je zmédi:
- 76 t à k iz očí iz mojih vse slepilje
pregnàl mi žar očí je Beatrice,
očí, bliščečih v daljo milje in milje.
- 79 In ker zdaj bolj so videle zeníce,
sem vzrl in se začudil, bil kedó bi
četrty svit, žareč poleg trojice.
- 82 In moja mi gospá: »Glej, v tej svetlobi
Bogá uživa duh, ki bil je v moži,
prvini vseh ljudi v človeštva dobi.«
- 85 Kot list, če veter skozi krošnjo kroži,
se upogne, a vzravná koj lego krivo,
ker lastna moč ga zopet kvišku sproži:
- 88 t à k jaz ob teh besedah sem spoštljvo
priklonil se, a koj me je brez straha
govórit hrepenenje gnalo živo.
- 91 Pa sem začel: »O sad, kot zrel iz praha
ustvarjen ti edini, ki, praoče,
nevesta vsaka hči tí je in snaha,
- 94 ponižno prosim te, kar le mogoče:
Govôri mi! O čem — to hranim zase,
saj dobro vidiš, kaj srcé mi hoče.«
- 97 Kot časih sokol-ptič — pokrit — motá se
in iz motanja, iz peroti boja,
na lov zleteti da želí, spozná se:
- 100 podobno iz prosojnega ovoja
mi prva duša svoje zadovolje
javila je, da všeč ji prošnja moja.
- 103 In vikne: »Bolje željo tvoje volje
jaz vem, dasi molči tvoja beseda,
nego-li ti t o veš, ker veš najbolje;
- 106 ker duh moj jo v Zrcalu vernem gleda,
ki vtiska o Sebi v vse stvari sledove,
a Vanj ne vtisne stvar nobena sléda.
- 109 Želiš, naj imenujem ti vekóve,
kar Bog me v vrt visoki je postavil,
odkoder v te povzpel si se vrhove;
- 112 kàk dolgo v vrta slasti sem se baval;
s čim pravzaprav razsrdil sem nebesa;
kàk jezik rabil sem, naj bi ti pravil.
- 115 Čuj torej, sin: da jel sem od drevesa,
ni pravi vzrok za moje bil izgnanje;
prelom zapovedi — bil vzrok je kèsa.
- 118 V predpèklu, odkoder bil Vergil pozvan je
po gôspi tvoji, ždel sem solnce obratov
štirtisoč tristo dva na to sobranje;

- 121 posétilo vseh dvanajst svitov-svatov
nebâ, ko so mi zemski tekli dnovi,
devetsto trideset je solnce kratov;
- 124 jezika mojega pa so glasovi
mrtví bilí, preden nedovršljivi
so stolp gradili Nimroda sinovi.
- 127 Ker uma izumi niso vekoživi;
zakáj v vek hoče človek novo, novo,
stoječ pod nébesnih telés uplivi.
- 130 Narave dar je govor vaš, gotovo;
no, umu pušča vašemu narava,
da govoru dá to al to zasnovó.
- 133 Predèn peklá sprejela me tokava,
je I na zemlji višnje Dobro slulo,
slast môja, ki me vséga obvladava;
- 136 potem uhó Ga E L je zvati čulo.
Dà, listje so človeški običaji:
novo vzrastè, ko staro se osulo.
- 139 Na gôri sred valovja, v zemskem raji
sem bival čist — in v krivdi krivzločesti —
od jutra pa do ure, ki — v sijaji
- 142 poldneva — nasledúje uri šesti.«

MOSKOVSKA ŠOLA (XVII. ST.), SV. PETER
MOSKOVSKI.

ARHANGEL (IKONA XIII./XIV. ST.).

TROJE URESNIČENJ MISTICIZMA V UMETNOSTI.

FR. STELÈ.

1. Ikona.

Ikona pomeni prvotno podobo, portret, v vzhodni cerkvi pa je dobila polagoma pomen svete podobe sploh. S prvotnim pojmom portreta, podobe resničnih potez kake svete osebe, pa je v ozki zvezi ena osnovnih lastnosti ikone, kakor jo sedaj pojmuje, da ponavlja v kompoziciji in fizionomičnih črtah tradicionalne, do neke mere vsaj po trajni tipični rabi kanonizirane sheme. Ta poteza se je razvila in vzakonila v vzhodni cerkvi šele po takozvanem ikonoklazmu, dobi preganjanja ikon v VIII. in prvi pol. IX. stol., ko se je zopet ustvarilo ravnovesje v razmerju do svetih podob v obliki, da je cerkev določila neke meje, in jih predpisala poprej več ali manj svobodnemu slikanju ikon. S tem v zvezi je bil napravljen poskus rekonstruiranja in ugotovitve portretnih potez svetih oseb, določeni so bili gotovi tipi, po katerih se je moral ikonopisec ravnati. Tudi za slikanje

dogodkov, pri katerih sodelujejo skupine, so se določili tipi in so bili urejeni po gotovih skupinah, odgovarjajočih vrsti praznikov cerkvenega leta. Nedvomno so že izpočetka obstajale zbirke predpisov in shem; za poznejši čas so se nam ohranile obširne zbirke takih predpisov in navodil, n. pr. za slikarstvo v samostanih gore Athos Hermeneja Donizija iz Furne, za ruske ikonopisce pa takozvani Podlinniki.

Ikona v tej zreli obliki pomeni umetniški svet čisto svoje vrste, težko dostopen zapadnemu Evropejcu, čigar umetnost je vedno živela z naravo in v borbi za njeno obvladanje s svojimi sredstvi. Kompozicija in značaj, ki se javlja po potezah obraza, sta ikonopiscu predpisana. Ta stran, po kateri posebno cenimo znanje naših umetnikov, torej pri ikoni sploh izpade iz kroga možnosti, kjer naj se javlja osebnost in virtuoznost znanja stvaritelja. Še več, tudi druga nam tako domača razmerja, kakor n. pr. zveza oseb z ozadjem, realistični milje, so tu nadomeščena s popolnoma tipičnimi, tradicionalnimi, ki se preočitno obravnavajo samo kot tradicionalen rekvizit: Ozadja, obleke oseb in njih obdelava pa tudi osnovni tipi obrazov samih so hellenistični, poznoantični oziroma njihovi direktni potomci. Tudi za kretnje velja isto, kajti tudi te se sučejo v ozkem krogu nekega števila stereotipnih ponavljanj. Če gremo dalje v opazovanju, vidimo, da igra prav veliko, kolikor ne odločivno vlogo frontaliteta glavnih oseb, ki jim že sama daje značaj hieratične strogosti, podrejenosti večnim zakonom, in če pogledamo še globlje, konstatiramo, da so ti obrazi, ki se na prvi pogled zde mehanična ponovitve starih, že neštetokrat slikanih, konstruirani po strogo premišljenih geometriških zakonih, neke vrste kánonu, trdnih merah večne idealne pravilnosti in lepote. Važno vlogo igra tudi s frontaliteto in kánonom ozko zvezana simetrija. Vse to pa tvori šele okvir, do velike mere celo mehanični okvir te umetnosti, ker jasno je, da je v tem nerealističnem okviru zelo zelo malo možnosti, da se javi to, česar mi v prvi vrsti iščemo v umetnini, pečat stvariteljeve osebnosti; ta okvir podaja namreč samo objektivizirane estetske vrednote, ki so samo še abstrakcija neštetokrat preizkušenega shemata. Vendar pa ima tudi ikona strani, kjer se bolj ali manj svobodno lahko udejstvuje osebnost stvaritelja ter obči ritmični utrip čuvstvovanja kake dobe ali naroda; to sta v prvi vrsti njena linearna in barvna stran ter v zvezi s prvo ritmus, v katerem se razvijajo in javljajo kompozicionalne mase pred nami. In srečen se mi zdi v tem oziru izraz, ki ga

za označbo te strani ikone rabi H. Glück¹, ko piše, da se prava vsebina teh umetnin javlja v melodiji, po kateri so komponirane njihove linije in mase.

Umetniška vrednost ikone temelji torej naravno v drugih lastnostih kakor ona naše zpadnoevropske slike. Po povedanem je njen pravi téma utemeljen v nečem drugem kot v realistični prepričevalnosti dogodka, in to drugo je njena notranja dinamika, ki oblikuje celoto in posameznosti v enotnem ritmu, v »melodiji«, ki je in more biti edino plod mističnega doživetja nadčutnega, zakonom realistične zaznavne reakcije ne podvrženega sveta. Forma ikone je tako v najčistejšem in najplemenitejšem pomenu besede ekspresionistična; ikona kot umetnina je plod mističnega doživetja verskih skrivnosti in resnic; v tem temelji njena notranja sila. Kakor hitro pa zapusti dinamiko mističnega doživetja in jo začne nadomeščati z zemeljskim realizmom, naj je v čuvstvu ali formi, se začne razkrajati in dobivati sebi tuje lice.

Estetsko stran ruske ikone, ki nas kot proizvod slovanskega duha v prvi vrsti zanima, je odkrilo šele zadnje desetletje in začelo sistematično preiskovati njeno preteklost. Dve razstavi starih ikon, prva 1911 v Petrogradu, druga 1913 v Moskvi, sta dali podlago za sistematični študij gradiva. Še važnejša pa so odkritja na tem polju po vojni in pa rezultati sistematičnega, modernim restavratorskim načelom odgovarjajočega čiščenja zamazanih in po nekolikokrat preslikanih spomenikov. S tem je bil namreč šele odkrit njihov prvotni značaj in posebno, kakor se je izkazalo, osnovno važna barvnost. Ta je vzbudila toliko občudovanja in dokazuje tako rafinirano kulturo svojih mojstrov, da so začeli govoriti naravnost o umski špekulaciji in svetovnem nazoru, izraženem z barvami.² O tem, kako globoko mistično doživeta je koloristična stran ruskih ikon najboljše, posebno novgorodske dobe, nam priča n. pr. to, kar ugotavlja Trubeckoj (Dva mira... str. 13 sl.) o vzroku, zakaj so slikarji zelo razširjenega ikonnega tipa sv. Sofije - Modrosti božje odevali roke, krila in včasih tudi obleko Modrosti z žarečo škrlatno barvo. Sofija sedi namreč na prestolu pred ozadjem temno-sinjega nočnega, zvezdnega neba. Na nočnem ozadju je pa naslikana zato, ker predstavlja pravečni božji zamisel o stvariteljnem aktu, s katerim je bila nebeška in zemeljska stvar k bitju poklicana iz nebitja nočne teme. Tema nočnega ozadja te slike pa opravičuje in naravnost zahteva jarki škrlat, katerega pomen nas zanima. On namreč ni nič drugega kakor škrlat božje zarje, ki je vstala sredi mraka

nebitja in pomenja vzhod večnega solnca nad stvarjo. Sofija je torej tisto, kar se je dogajalo pred vsemi dnevi stvarjenja.

Mistično bistvo barvne strani ruske ikone je s tem primerom zadosti ilustrirano.

Razcvet ruskega slikarstva ikon nam predstavljajo XV., XVI. in deloma še XVII. stol. Razvoj se vrši po vrsti šol, katere predstavljajo obenem glavne faze občega razvoja ruskega ikonopisja. Posebno slovijo ikone novgorodske šole; sledita ji od začetka v ozki zvezi z njo moskovska in njen odrastek Stroganovska šola ter nazadnje carska ikonopisna šola oziroma njej odgovarjajoči »frjažski« slog, ki odprè v XVII. stol. za Rusijo široko strujo vplivov zpadnoevropskega slikarstva.

Ruska ikona je prevzela osnovne poteze bizantinske ikone in v vsem svojem razvoju sledila kot oddaljena sestra važnejšim izpremembam njenega značaja, vendar pa ima na drugi strani toliko lastnih potez, da ji ni mogoče odrekati velike samostojnosti in tudi kvalitativne odličnosti. Osnovni tipi so isti kot v Bizancu, je pa tudi nekaj specielno ruskih; samostojne poteze napram Bizancu pa se javljajo v že uvodoma naznačenem okviru. Omenili smo že mistično doživetje nadnaravnega, kakor se javlja v koloritu. Poudariti moramo dalje ritmiko linij, katere tok je mehkejši, v rezultatu prehaja v svoje vrste kaligrafijo, ne manjka neke melanholične poteze, pripovedna stran se jačje uveljavlja, zraven pa tudi ploskovita dekorativnost v močno poudarjenih, s finim čutom razvrščenih lisah glavnih mas. Že omenjeni mistični simboliki barve se pridružuje v Stroganovski šoli še poseben smisel za njeno materialnost, spominjajočo na blesk emajlnih barv.

Par primerov nam povedano najbolje pojasni:

Slika Marijinega varstva takozv. Pokrova (sl. str. 47) iz novgorodske šole ok. 1500 predstavlja čudež, ki se je dogodil v Blahernski cerkvi v Carigradu, ko je Marija prišla v cerkev, snela svoje pokrivalo in ga razprostrla nad vernike. Kompozicijski shema je popolnoma tradicionalen, dogodek je vklenjen v jasno simetrijo, katere os tvori kupola cerkve, Marija in pevec Roman. Obe strani sicer nista identični po številu in razporedbi svojih členov, vendar pa sta v masah popolnoma enako močni. Dogodek je podan kot čisto irealno, vizionarno doživetje čudeža brez oziroma na realno resničnost, pa je vendar tako uravnovešen in resničen sam v sebi, da učinkuje jačje kakor vsaka realistična parafraza take možnosti. V učinkovitem razpoloženju kompozicijskih mas ter posebno v preračunjenem, kompozicijo spremljajočem in poudarjajočem ozadju, ki je v srednjem motivu poetična parafraza ruske resnične arhitekture, pa se javlja ono življenje ikone, ki smo rekli, da je njeno bistvo. Nenaravna potegnjenost teles nas najprvo osupne; ko pa jo občutimo kot produkt splošnega ritma te slike, kjer

¹ Die christliche Kunst des Ostens. Izd. Bruno Cassierer, Berlin 1923.

² Prim. Kn. Jevgenij Trubeckoj, Umozrjenje v kraskah, Moskva 1915 in istega Dva mira v drevne-ruskoj ikonopisi, Moskva 1916.

eleganca navzgor kipeče sile deluje v vseh delih, nas ne moti več, ampak nam samo zveni kot posamezen zvok v ubranem sozvočju.

V tem oziru ji je sorodna ikona Oznanjenja iz Lihačovske zbirke v Petrogradu (XV. stol.). Tudi v tem slučaju imamo mase, simetrično razpoložene ob osi, ki jo tvori Bog oče, prednji del angela in Marijino telo, ki je zopet nenavadno iztegnjeno in je ta eleganca še poudarjena s trikratnim motivom stebra poslopja na levi, torej nedvomno ni slučajna, ampak popolnoma zavedna. Slika deluje dalje posebno močno z velikimi lisami svojih mas in njihovimi ostrimi konturami, nazadnje pa po svojem skrajno stopnjevanem ekspresivnem izrazu. V prizoru, ko Marija z vidno notranjo pretresenostjo sprejema čudežno vest oznanjenja, se je umetnik izognil realizmu in podal to, kar Trubeckoj³ imenuje prekrasno »notranji sluh, ki mu je dano slišati neizrečeno«, z drugo besedo mistično doživetje čudeža. Jasno je po Marijini kretnji, da ona ne vidi prikazni, ampak notranje čuti moč, ki se ji je približala, in svečano zavzeto, poslušno zaznava čudež, ki se ji napoveduje. Nobena beseda pravzaprav ne zmore izraziti tega, kar izraža ta slika in kar doživljamo ob nji. Trubeckoj imenuje to čudovito kretnjo »obrat k nevidnemu«, mi bi mogoče to najbolje izrazili z besedo »odziv na nevidno« (sl. str. 51).

Ista vsebina mističnega doživetja čudeža, odkritja velike skrivnosti, je izražena v sijajni, Rubljovu pripisani sliki preroka Danijela v Uspenski cerkvi v Vladimiru. Na kolenih je Danijel, zvit kakor klobčič, le glava se obrača, skoro identično Marijini v ikoni oznanjenja, nazaj, za njim pa je nevidna sila odkritja tajnosti poosebljena v angelu, ki se je dotaknil njegove rame in kaže navzgor, kjer se razvija apokaliptični dogodek poslednje sodbe.

Pa vzemimo eno najslavnejših del ruskega ikonopisja, sv. Trojico iz Trojice Sergjevskega samostana, ki jo pripisujejo Andreju Rubljovu. Kolorit je izredno harmoničen; še bolj pa nas preseneča kompozicija slike, ki je plod posrečene špekulativnosti: Skupina treh angelov — 3 božjih oseb — je vklenjena v simbol večnosti, krog; v krog, ki je obenem simbol enotnosti. Obris skupine se vklanja njegovi črti, kar se izraža posebno v držanju glav, ko se mora glava srednjega angela iz osi slike skloniti na stran. Črta kompozicije je tako jaka, da ž njo zazveni in jo ponovi tudi hrib nad desnim angelom in drevo ob njem. Sploh je v vseh oglih tendenca ponavljanja in poudarjanja te osnovne črte s tem, da sekajo črte tam se nahajajočih predmetov ogle (oba podstavka sedežev angelov, hrib, strehe poslopja nad levim angelom). Žezla angelov dele sliko v vertikalni smeri na tri dele, kar še bolj

izrazi trojnost v edinosti — troje elementov, ki jih veže krog v enoto. Osnovnemu ritornu prijetne krivulje se pokori slika tudi v drugih detajlih, treba je opozoriti samo na položaje rok angelov. V izrazu vlada skrajna mirnost, odsev globoke poglobljenosti váse in v skrivnost (sl. str. 53).

Kako visoko se povzpne ikona v izrazu nerealnega značaja, nadčloveške inteligence in zrelosti nam dokazuje slika arhangela (XIII./XIV. stol., sl. str. 40), ki je v tem oziru sorodna glavam angelov Rubljova.

Tehnično rafiniranost, s katero ustvarja to umetnost tipe tolike monumentalnosti in življenjske, četudi nadtvarne resničnosti, da se kosa z največjimi umetninami realistične umetnosti, pa nam dokazuje glava v sliki str. 39.

Iz podanih primerov je jasno, da v teh delih ne deluje samo špekulacija, izredno izostren metafizični svetovni nazor, ki gleda čutom nedostopno v jasnih, tvarnim sorodnih likih, podobno kakor mi gledamo tvarne like v njihovih realnih odnosajih, ampak da se poleg nje javlja neka sugestivna sila, ki bi jo najlaže izrazili z melodijo, z utripom čustva, ki nas navda ob zaznanju velikih skrivnosti; z modernim pojmom bi mogoče najbolje označili ta element kot ekspresivno dinamiko umetnine. Mistično sožitje z nerealnim svetom edino pa more objasniti harmonijo, toploto in čudovito simboliko, ki prevevajo to umetnost meniške kontemplativnosti in religiozne vzhičenosti.

2. Beuron.

Drugačen je svet beuronske umetnosti. Soroden je sicer ikoni po svojem hotenju, a drug v svojih rezultatih. Saj so bili tudi drugačni, čisto posebni pogoji, iz katerih je nastala.

Čas njenega postanka — 2. pol. XIX. stol. — ima v cerkveni umetnosti zapada prav posebno stališče. Od 2. pol. XVIII. stol. dalje je zapadna umetnost izgubila stoletno samozavestno stališče napram problemu cerkvene umetnosti, umetnosti v bogočastni službi ali verske umetnosti. Začela se je doba iskanja, ki izpolnjuje celo XIX. stol. in še danes ni končana. Tradicija je bila toliko razrahljana, da so z vso vnemo začeli izbirati cerkvi primerne sloga, ki bi po svojem bistvu moral biti spontan izliv in odsev umetniške sile, najprej med slogi preteklosti, kar je privedlo k romantičnemu eklekticismu, nazadnje pa — kar je gotovo plodnejša pot — so se obrnili k pojasnitvi in treznemu spoznanju bistva problema samega.

Na taki radikalni podlagi temelji tudi poskus Benediktincev beuronskega samostana, obnoviti cerkveno umetnost. Vzeli so namreč problem s teoretiki edino pravilnega, kar mogoče širokega vidika, iz vloge umetnosti v cerkvenem in verskem življenju. Za svojo nalogo si niso postavili nič manj kakor reformo celotnega kulta, njegovo poglobitev in

³ Dva mira... str. 19.

simbolično izrazitost v vseh smereh. Vsebina kulta, obredni tekst, njegova beseda je središče in izhodišče, vse drugo se pojmuje samo kot pomožno, ki naj s svojimi sredstvi povzdigne svečanost in simbolično-dramatsko izrazitost obreda. Cerkevna stavba, njena oprema, ž njo zvezano slikarstvo, obredna obleka in posodje, obredne kretnje, recitacije in petje — vse naj bo v skladu, vse naj se podvrže enotnemu osnovnemu ritmu in ta ritem naj bi bil tradicionalni svečanoresni ritem koral. Zato so med prvimi svojimi reformami propagirali reformo obrednega petja v koralnem smislu. Nato je prišla na vrsto tudi oblikovna umetnost.

Ustvaritelj in glavni teoretik beuronske umetnosti je Peter Lenz, ki je v redu dobil ime Deziderij.⁴ Prvo delo beuronske umetnosti je bila kapela sv. Mavra v Beuronu, nastala 1868—1870. Izvršil jo je Lenz v družbi z Jakobom Wügerjem in njegovim učencem Steinerjem. L. 1876 je Lenz stopil v samostan in tam šele popolnoma razvil svojo umetniško teorijo. Ni mu bilo sicer usojeno, da uresniči svoj sen o veliki skupni umetnini, kjer bi bilo vse iz enega kova, kjer bi iz vsakega posameznega elementa, celo že iz tlorisa stavbe, odsevala osnovna misel, oziroma pravzaprav smisel in pomen umetnine, vseeno pa izvršena velika slikarska dela beuronske smeri dovoljujejo dosti jasen vpogled v to, po čemer je stremel. Omenjam samo dela v samostanu Beuron, v Montecassinu in samostanih sv. Gabriel in Emaus v Pragi.

Kakor je ideal beuroncev kolektivna umetnina, kjer so posamezne stroke vse podrejene enemu osnovnemu cilju, ki je povzdiga liturgije, tako je logično zanjo osebnost prav majhnega pomena in je podobno ikoni tudi njena umetnina pogosto proizvod več rok.

Pravi smisel in bistvo beuronske umetnosti se nam odkrije šele, če jo gledamo z že omenjenega liturgičnega stališča. Ustvariti kar se da popolno harmonijo vseh z liturgijo zvezanih umetnin, to je pravi njen ideal. Ko so se odločili za koralno petje, ki je eden najvažnejših elementov te harmonije, so s tem že naprej začrtali tudi osnovni značaj svoje oblikovne umetnosti. Svečana preprostost, resnost in jasnost so a priori dane. In ker okvir, pozornico ustvarja arhitektura, je naravno, da je ona dobila vodilno vlogo med drugimi strokami. Slikarstvo in plastika se ji morata prilagoditi; ritem, ki polje v arhitekturi, mora zveneti tudi v slikarstvu, ki krasi stene. Beuronsko slikarstvo je kot logična posledica tega razmerja bolj risar-

P. P. KREBS, MARIJA S SLIKE BINKOŠTI
V OPATIJI ST. HILDEGARD.

skega kakor res slikarskega značaja. Obris, posebno pa eleganca linije igrata osnovno vlogo. Naravna realiteta je sicer odstranjena in nadomeščena z notranjo, iz dela samega izvirajočo resničnostjo, vendar pa ta nikdar ne prestopa mej naravnih možnosti in njihove logike; večni zakoni narave, ki jih išče Lenz v svojem kánonu, so tudi tu v polni meri uveljavljeni. Narava je minljiva in se vedno izpreminja. Zato ne more biti podlaga za umetnost, kakor jo hočejo beuronci, zakaj ta mora imeti monumentalnost in trajnost oblik, ki v naravi ne obstajata. Da doseže to trajnost in zakonitost, je Lenz posegel po sredstvu, po katerem so v zgodovini umetnosti že večkrat poskusili doseči ideal popolnosti in umetniške lepote, po k á n o n u. Pravilni trikotnik in njegove kombinacije se mu zde ključ do idealno lepe proporcije človeškega telesa, pa tudi v kompoziciji prizorov mu poleg simetrije določa veliko vlogo (sl. str. 27). Že na nekaterih posebno slavljenih umetninah preteklosti je Lenz opazil, da so bržkone plod preračunjene konstrukcije. Zazdelo se mu je, da vlada v umetnosti neki naravni zakon, ki se mora dati določiti po neke vrste estetski geometriji. Cilj visoke umetnosti je po njegovem prepričanju poraba geometričnih, aritmetičnih in simboličnih osnovnih oblik iz narave, za to, da izrazi visoke ideje.

⁴ * 12. III. 1832 v Haigerlochu v provinci Hohenzollern. Več o njem in beuronski umetnosti najdeš v knjigi Josef Kreitmeier S. J., Beurer Kunst, eine Ausdrucksform der christlichen Mystik, ki je izšla 1923 že drugič v razširjeni izdaji pri Herderju.

S trikotnikom so že stari narodi vezali sveto simboliko; trikotnik tudi ni nič manj kakor skrivnostni simbol božjega bistva, ki je trojno v enem in po katerem je bil ustvarjen človek. Preprosto, jasno, tipično, ki temelji na najpreprostejših številih in merah, je podlaga vse umetnosti. — Nedvomno je, da simetrija in kanonična kompozicija res pripomoreta do izraza visoke resnosti, urejenosti in nevsakdanje lepote. Lep primer nam nudi Marija iz slike binkošti (delo P. Pavla Krebsa), v opatiji sv. Hildegarde pri Eibingenu (sl. str. 43). Monumentalna umetnost je ta sredstva vsekdar poznala in porabljala; gotovo pa je, da mere same na sebi brez onega osebnega deleža, ki iz umetnega proizvoda napravi šele umetnino, ne zadostujejo, kar je dokazala tudi zgodovina beuronske umetnosti. Kánon v svoji strogi obliki je ostal osebna zadeva p. Deziderija Lenza, drugod se more govoriti le o njegovem odsevanju v smislu ustvaritve idealiziranega tipa, konstruiranega bolj iz čuvstva strogosti in nadzemskosti kakor pa iz doslednega računanja.

Iz splošne zahteve po veliki jasnosti sledi tudi, da igra kolorit v beuronskih slikah le podrejeno vlogo. Barve se nanašajo ploskovito, da se ne uniči ploskev stene ter se sploh ne uporabljajo v iluzionistične namene ali da bi privlačile oko, ampak tako, da podpró in poudarijo duhovno vsebino kompozicije. Za beuronce je glavni cilj izrabiti simbolično lastnost barev.

Preprost, pristrčen izraz vsebine je bistvo beuronske umetnosti. Ker je osnovni cilj liturgija, molitev, ne pridiga, torej povečati zbranost duha, odtrgati ga od vsega vsakdanjega, je jasno, da v ti umetnosti ni nič subjektivnega, nič relativnega, vsakdanjega ali tudi dramatičnega, kar bi zanimalo duha po svoji notranji napetosti in ga odvrčalo od glavnega cilja, zbranosti v molitvi. Mistično doživetje liturgične skrivnosti, to je efekt te umetnosti pa tudi njen pravi vir. Lenzu je vsa umetnost simboličen odsev večnih zakonov, trdnih razmerij in njihova sila naj obsenči gledavca ter ga prestavi v stanje mističnega doživetja drugače nedostopnih skrivnosti. Zelo dobro ilustrira povedano slika nočnega razgovora sv. Benedikta z njegovo sestro Sholastiko iz samostana Beuron (sl. str. 18). Kako čudovit svet mir in resnost sta razlita čez vse delo in diha iz poslednje njegove posameznosti. In kljub temu, kolika napetost: zunaj nevihta, pri oknu se vidi strela in pri polodprtih vratih sili dež v sobo — znotraj pa svečan, nenaravno dostojanstven in resen mir.

Beuronska umetnost ni popularna umetnost; za dosego svojega ideala zahteva vsestransko popolnih sredstev, ki niso vedno in povsod na razpolago; aristokratska je, dostopna za izbrane in v mističnem sožitju s tajnostmi vere izvežbane duše. Samostan je

njena zibel pa tudi njeno idealno torišče. Njen čas je pravzaprav že za nami in zato ji bržkone nismo več popolnoma pravični sodniki, ker jo gledamo z bistveno drugačnih stališč, kakor njena doba. Nastopila je ob času, ko je bilo stanje cerkvene umetnosti najbolj neugodno in ko je v umetnosti sploh vladal skrajni realizem in subjektivizem. Njena nedvomna zasluga je, da je načela problem umetnosti prav pri korenini, četudi enostransko. Iz bistva, iz dejanske potrebe in namena liturgične umetnosti izhajajoč si je zamislila svoj ideal in ugotovila nekatere osnovne teze, preko katerih cerkvena umetnost bržkone ne bo mogla nikdar več, če bo hotela ostati sebi zvesta: monumentalnost, tipičnost in podrejenost osnovnemu cilju in namenu cerkve so pridobitve, ki so bile v dobrih časih cerkvene umetnosti same po sebi razumljive. In če vzamemo cerkveno slikarstvo posebej, je že zdavnaj prenehalo biti v zapadnoevropskem kulturnem okrožju biblia pauperum, krščanski nauk v slikah, ampak je dobilo nujno globlji pomen kot en akord harmonije osredja, v katerem nastopa: ustvarjati milje zbranosti in pobožnosti, je tudi poteza beuronske umetnosti, ki bo ostala. Po svoje, ritmu koralnega petja odgovarjajoče je ona rešila to vprašanje svojemu temperamentu primerno, druga doba z drugačnim utripom ga bo reševala drugače, osnova pa bo ostala.

3. Tuš.

Poznavavci vzhodnoazijske (kitajske in japonske) umetnosti posebno visoko cenijo slike, izvršene s tušom, ki se po svoji virtuozi izvedbi kosajo z največjimi umetninami impresionistične in iluzionistične tehnike. Posebno pozornost so vzbudile v Evropi v dobi impresionizma, ker so jih vsled njihovega načina smatrali za produkt impresionistične smeri na daljnem vzhodu. Podrobni študij pa je pokazal, da so plod popolnoma drugačnega, impresionističnemu deloma naravnost nasprotnega procesa. Razevet te vrste slikarstva je namreč ozko zvezan z razvojem in razširjenjem verske sekte zen. Ta je stremela po mistični spojitvi z božanstvom, po kontemplativnem stanju, v katerem se objavi človeku najvišje spoznanje, ki pa ga ni mogoče jasno opredeliti in ga izražajo samo z namigavanji, z nejasnimi prisposodobami, in zdi se, da so se za izrazitev teh nedoločnih doživetij posluževali kmalu tudi slik in si je tako razlagati ogromno vlogo slikarstva s tušom pri razvitem zenizmu. Slikarstvo s tušom, ki podaje po našem pojmovanju trenutne impresije, se je zahtevam te sekte prav posebno prilagalo, ker si je prikrojilo tehniko, ki tudi več naznači kakor izvede in več nudi duhu kot očesu. Te vrste slikarstvo

torej s polnim pravom lahko imenujemo zenistično svetovno naziranje v slikah⁵.

Višek slikarstva s tušom predstavlja na Kitajskem doba Sung (960—1278), v naslednji dobi pa začne ta umetnost s sekto zen vred pojemati. Na Japonsko je prišla s zenizmom vred in doživela glavni razvoj v periodi Ašikaga (1337—1573), posebno slovijo dela akademije Kano. Načina te umetnosti so se posluževali pogosto tudi drugi slikarji, sevé v svoje umetniške namene ne pa v njegovem prvotnem smislu.

Pravilno razumeti je mogoče dela dobe razcveta te umetnosti le iz razpoloženj in učenj sekte zen. Kot izraz osebnih čuvstev in misli v zvezi z mistično poglobitvijo v skrivnost, ko se njenemu privržencu odkrije resnica, je ta umetnost skrajno subjektivna, za neposvečenega neposredno malo dostopna, za posvečenega pa podlaga in pobuda velikih senzacij, saj ni nič manj kot »resnica v slikah«. Človek igra v tej umetnosti, razen nekaterih božanstev, ustanovitelja in velikih mož zenizma, razmeroma majhno vlogo, nastopajo tudi živali kot simboli misli in doživetij, vendar pa je daleč najbolj pomembni njen predmet pokrajina, ki se najbolj prilega izrazu čuvstva neskončnosti in harmonije vsega bitja. Človek nastopa v nji podrejen kot pojav, enakovreden drugim pojavom v naravi. Čutno lice predmeta in njegova lepota nista nikdar cilj zenističnega umetnika, ampak sta mu, kolikor ju porablja, samo simbol harmonije, katero išče; pomen, ki ga on veže na kak predmet, je glavno, ne njegov videz. Pokrajino imenujejo pogosto z izrazom sansui = gora in voda in le redko manjka v teh slikah voda v kakršnikoli obliki, najrajši kot slap: Voda, mehka in dobra, zmaguje nad trdim in predstavlja tisti element, ki ga ni mogoče izpremeniti. Poleg takih misli pa je zenistični pokrajini glavno, da izrazi prostor, ki je neskončen; iz njega vstajajo vsi predmeti in se zopet izgubljajo v njem; odtod veliki pomen megle, ki pokriva doline in daljine in poleg splošnega občutja velikega prostora ne dopušča realističnih pojasnil o njegovi obsežnosti. Zenistični slikar sploh ne išče nikdar realne pokrajine, ampak samo pokrajino splošno kot sredstvo, da izrazi svoje razpoloženje. Kljub navidezni frapantni sorodnosti z impresionizmom je izhodišče zenistične umetnine absolutno drugo: misel ali razpoloženje duše, slutnja duše, da se je približala bistvu stvari. Za pobudo, katero naj slika nudi, zadostuje par izbranih potez predmeta, nobena nepotrebna črta naj ne moti glavnega namena. Edino v tem

obstaja zenistični »impresionizem«. Slika je pravzaprav samo shema in v duhu šele dopolnimo umetnino in jo doživimo; in njihov nauk pravi, da le oni uzre pravo lepoto, ki v duhu dopolni nedovršeno. Dve lastnosti zahtevajo od te vrste slik: Ch'i-yün — izraz osebnosti v sliki, ki se javlja posebno po potezi čopiča in pa shêng-tung — življenjski fluid v sliki, ki se iz prvega elementa sam po sebi javi in povzroča mistično doživetje vsebine.

Ker je predmetna stran te slikarije tako malo važna, se ni čuditi, če so se motivi neprenehoma ponavljali in se je za izraz glavnih razpoloženj v naravi izcimil cikel osmerih pokrajinskih tipov (hakkei), ki je dobil naravnost kanonični pomen ter so ga od Kitajcev prevzeli pozneje japonski slikarji, le, da so motive po domače lokalizirali. Naslovi posameznih slik tega cikla so že sami dosti značilni in nam pričajo, kaj išče ta umetnost v pokrajini; saj izraža celo razpoloženja in stvari, o katerih ne vemo, kako jih je sploh mogoče zahtevati od slikarskega čopiča; njih doživetje omogoča le mistično sožitje s skrivnostnim svetom zenistične filozofije. Naj navedem ta temata, ki so povedanemu najlepše pojasnilo: Večerno zvonjenje daljnega templja; — ribiška vas v mraku; — jesenska mesečina ob jezeru Tung-ting; — deževni večer na bregovih kake reke; — ribiška vas ob solnčnem zahodu; — ribiški čolni jadrajo domov; — jata divjih gosi se spušča nizdol; — večerni sneg nad jezerom. — Prvi je slikal ta cikel Sung-Ti v 11. stoletju, za njim pa so ga neprenehoma ponavljali.

V poznejšem razvoju se je preziranje realnih sujetov tako stopnjevalo, da je za izrazitev vsebine zadostovalo majhno število konvencionalnih potez ali lis tuša ter se razvil način, ki ga imenujejo Japonci haboku, neke vrste slikarska kaligrafija (sl. str. 7). Pozabiti ne smemo, da te slike pogosto spremljajo in dopolnjujejo kitice verzov, ki po svoje izražajo misel ali razpoloženje, ki naj ga vzbudi slika in je tehnična izvedba slike s tušom sploh zelo sorodna kaligrafiji.

Pri orisanem položaju nas pa preseneti, da slika s tušom kot izraz notranje resnice absolutno ne pozna simetrije, ki smo videli, da absolutno dominira v obeh drugih tu obravnavanih realizacijah misticizma v umetnosti. Vendar, če pomislimo, da je osnovni njen tema večnost, neskončnost, potem razumemo, da se ni mogla podvreči zakonu, ki pomenja omejitve in osredotočitve zaključene celote. Vseeno pa bi se motili, če bi mislili, da tem delom manjka discipline; že omenjena temeljna zahteva po »rokopisu« ustvaritelja izključuje to mnenje, izključuje ga pa tudi obče občudovana ekonomija porabljenih sredstev ter vsako delo te umetnosti posebej, kajti pred njim občutimo, da ni slučajno, ampak tudi formalno uravnovešeno. Razli-

⁵ Prim. E. Grosse, Die ostasiatische Tuschmalerei. Berlin, B. Cassierer, 1923. — C. Glaser, Die Kunst Ostasiens, Leipzig, Inselverlag, 1913. — M. Anesaki, Buddhist art in its relation to buddhist ideals with special reference to buddhism in Japan, Boston in New York, 1915, str. 47 sl.

kuje pa se to ravnovesje od umetnega, na absolutnih geometričnih shemah temelječega v tem, da je samo izliv notranjega ravnovesja občutja, iz katerega se je porodilo.

Ako z našimi očmi gledamo vzhodnoazijsko sliko s tušom kot trenutno impresionistično skico po naravi, smo torej v mnogokratni zmoti. Zunanja oblika njena je sicer sorodna impresionistični (prim. sliko pril. I.), kakor hitro pa vemo, kako je nastala, ostane vsaka primera popolnoma nemogoča. Zenistični umetnik opazuje naravo zelo temeljito, prodreti želi prav do njenega bistva, živi veliko ž njo, a ne slika svojih impresij o nji, ampak si oblikuje svojo sliko šele v duši, da jo, kadar je dozorela, brez pripravljalnih skic in tehničnih študij dahne na papir. Absolutno tehnično obvladanje »kaligrafije« te umetnosti je itak predpogoj ustvarjanju, in to, kar ta umetnost išče in brez česar ne dosega svojega namena, je oni življenjski fluid, ki polje v delu in ki je posledica globokega doživetja, mističnega sožitja z resnico, s skrivnostmi stvarstva. Postanek, pomen in namen slike s tušom je torej osnovno drug kakor impresionistične, vsi njeni elementi so do skrajnosti prilagojeni njeni vsebini, ključ do njenega pravilnega razumevanja pa je mistična filozofija sekte zen.

* * *

Zanimiv pogled v zakladnico umetniškega ustvarjanja se nam je odprl skozi prizmo mysticizma, ki tvori neprenehoma eno, in sicer važno plat duševnega življenja človeštva. Temeljni cilj vseh treh opisanih pojavov v zgodovini umetnosti je čutna formulacija najglobljih doživetij v zvezi z življenjskim nazorom ustvariteljev. Vsem trem je skupno, da priznavajo merodajnim za izrazno resničnost neki poseben notranji element, ki po svoje oblikuje vidno, s čuti dostopno stran umetnine in ji vsili neki sistem, svojevrsten formalni značaj, ki izključuje nujnost sklada s takozvano realistično, vsakdanjim, vidnim in sploh čutno dostopnim razmerjem odgovarjajočo resničnostjo in jo nadomešča s takozvano notranjo resničnostjo, pri kateri je skladnost sredstev z namenom in vsebino umetnine edino merilo njene pravilnosti in resničnosti. Videli smo, da beuranci in deloma tudi ikona operirajo z abstraktnimi, v številih in pravilnih geometričnih oblikah izraženimi zakoni, češ, da se po teh javlja lepota, harmonija, odsev božanstva v stvarstvu, tuš pa nasproti temu naravnost izključuje take pravilnosti in ravno z nepravilnostmi (nesimetričnost itd.) izraža del svojega hotenja. Vendar pa pridejo v svojih rezultatih vsi trije do nekih stereotipno tipičnih potez, do uglajenih poti, kaligrafično izpiljenih sredstev, kar ne popolnoma identično zovemo njihov kánon. Ker so vsi trije pojavi skozi in skozi izraz v sebi zaključenega svetovnega naziranja in popolnoma v njegovi

službi, so tudi bolj plod umske špekulacije kot pa svobodno se udeležujočega čuvstvovanja. Vsem trem skupno je dalje, da v vsem svojem mističnem bistvu zaživé šele v zvezi z miljéjem, za kateri so namenjeni, ali pri obredu, ki ustvari razpoloženje, v katerem dobé svoj pravi smisel. Ikona je bistven del cerkvenega miljéja na krščanskem vzhodu; brez nje se ves nepopisni čar teh prostorov razblini v nič, pa tudi ona izgubi izven tega miljéja na sili svojega dejstvovanja. Umetniška sila beuronske umetnosti je latentna, mirujoča toliko časa, da zazvene vse strune ob liturgičnem obredu; takrat šele se odkrije njen pravi, od vsakdanje umetnosti različni značaj. Slika s tušom pa zaživi v vsem svojem smislu v takozvanem »čajnem obredu«, pri katerem visi v posebni za to določeni sobi v niši, ki jo Japonci zovejo tokonoma. Vsa ceremonija je prirejena tako, da se vse priostruje na razgovor o sliki, na poglobitev v njeno mistično vsebino, v katero se potopé vsi navzočni, ko so v duhu doživeli in dopolnili to, kar je v sliki nedovršeno.

Ni slučajno, da se naš čas zanima za mysticizem v umetnostni zgodovini, saj smo v zadnjem desetletju doživeli v umetnostnem hotenju gesla, ki frapantno sliči mnogemu, kar so take dobe že uresničile. Kolikokrat smo čuli zahtevo po neposrednem izrazu duševnih doživetij, dà celo njenih slutenj in razpoloženj, ki naj si same oblikujejo formo brez ozira na tradicionalna, gledé forme uveljavljena načela; kolikokrat smo tudi v naši dobi čuli o notranji, individualni resničnosti umetnine, o dinamiki njene vsebine, o ekspresivnosti forme in podobnem. Osnovna toka pa sta bila vsekakor: 1. Izraziti v umetnosti senzacije, ki odgovarjajo modernim doživetjem človeka, ki se vozi v avtomobilu in v aeroplanu frči skozi zrak (futurizem), 2. izraziti kar mogoče neposredno duševno dramo in razpoloženje naše dobe (ekspresionizem v najširšem pomenu te besede). Naš čas je nedvomno bolj mistično kot racionalno razpoložen, le iz tega osnovnega razpoloženja si je mogoče razložiti veliki preokret v umetniškem ustvarjanju, ki se vrši pred našimi očmi. Kajti umetnost ni izraz svetovnega nazora dobe ali generacije samo takrat, kadar je v službi kake verske ali etične ideje, ampak tudi takrat, kadar je čas racionalistično nastrojen; res pa je, da je v mističnem polu osnovnega duševnega razpoloženja približanemu času umetnost globlja, njena vsebinska stran jačja in njena zveza z duševnimi stanji intimnejša. Oblike tega pola umetniškega ustvarjanja so lahko prav tako mnogovrstne kakor one realističnega, kajti v vsaki je dana možnost, da se pri posebnem razpoloženju ali smeri hotenja njenega ustvaritelja izprevrže v odgovarjajoči stadij na nasprotni strani. Sami smo videli pogosto, da, kakor hitro je impresionizem prenehal biti znanstven in je začel špekulirati o bistvu

doživetij in o izrazu duševnosti, se je že tudi izpremenil v ekspresionizem. V razvoju naše lastne umetnosti se ravno v izrazitem impresionistu Jakopiču stikata oba pola, kajti on gotovo ni manjši ekspresionist, ki operira izključno z barvnimi sredstvi, kakor impresionist. Pri njegovih »vizionarnih« slikah se to najbolj vidi. Isto kot o impresionizmu velja o realizmu splošno, kajti kakor hitro postane monumentalen, dekorativen ali psihološki, se že približuje drugemu polu. Lahko rečemo, da, kakor obče duševno razpoloženje človeštva neprenehoma niha med stvarno realnostjo in duhovnostjo, tako se izpreminja umetnost iz objektivne slike v subjektivno, iz realistične v ekspresionistično, ki pa je vedno izraz svojevrstnih mističnih teženj.

SODOBNO RUSKO SLOVSTVO¹

BORIS KONSTANTINVIČ ZAJCEV.

Osebnosti in gibanja.

1. Velika žetev.

Mi ne vemo, zakaj so se prav v prvih treh desetletjih XIX. stoletja porodili v Rusiji možje, ki so postali velikani njenega slovstva. Toda je tako. Puškin, Tjutčev, Gogolj, Lermontov, Turgenjev, Dostojevskij in Tolstoj so napolnili s seboj vse stoletje, živeli so različna življenja, mirna in viharja, toda nikdar brezpomembna, proslavili so i svojo dobo i ljudstvo — prišli pa so na svet vsi med l. 1799. in 1828.

Porodilo jih je plemstvo, razred gospodov. Suženjske dovilje so jih vzgojile, gozdovi in polja osrednje, moskovske Rusije so jih obdajala. Naučili so se jezika Moskve, Orjola in Tule — ruske Toskane. Rastli so med kmeti kot gospodje in na gosposki način; z naklonjenostjo, z dobroto so ravnali z ljudstvom. Ustvarili so aristokratsko literaturo, toda vso prepojeno z onim elementom, ki se ga je bila napila njih mladost: z ljudstvom. Kajkrat je galicizem pisatelja, visoke osebnosti v sirovem jopiču, ganljiv! Samo Dostojevskij stoji nekoliko ob strani; je plemenit, a ni več »barin« (gospod). Rodil se je pozno in je umrl med zadnjimi. Pred zatonom je ustvaril strašno, proroško delo »Bese«. »Inteligent« je bil deloma tudi Turgenjev in tudi on je upodabljal nove ljudi (»Očetje in sinovi«), predhodnike sedanjih upraviteljev Rusije. Pisal je, kot je sicer delal vse ostalo, z nežnostjo in razumnostjo. Dostojevskij pa je, ob strani stoječ, slutil novo dobo. Čutil je bese v zvoku druge

¹ Avtoriziran prevod predavanja (priobčenega v izborni reviji »Russia« II, 3—4, Napoli, Ricciardi edit, 1924), ki ga je Boris Zajcev, eden najodličnejših sodobnih ruskih pisateljev, imel v Rimu, oktobra 1923. — Alojzij Res.

POKROV (NOVGORODSKA IKONA)
OKOLI 1500).

kulture, ki se je komaj pričejala. Pokazal nam je to, kar se je ob njegovem času šele pričelo prikazovati in je prešel v večnost.

Velika žetev našega slovstva je žetev monumentalne proze: le drugo mesto pritiče čisti liriki. Poem, kot je »Divina Commedia«, je Rusiji popolnoma neznan. Toda, kar se tiče romana, se more naša klasična doba primerjati samo z isto dobo Francije.

Ruski roman je cvetel v lenem, elegantno rafiniranem življenju gospode in je z njegovim zatonom ugasnil. In Dostojevskij stoji vnovič ob strani: prehitel je ritem svoje dobe. Melanholičnemu Turgenjevu se je zdel »parvenu«, in nervozno utripanje, obsedenost njegovih junakov ni več zvezana z deželo — z ljudstvom. Kot prvi je razumel Peterburg kot glavno mesto, modernost in pekel; ljudje imajo pri njem drugačno hojo kot pri Turgenjevu, Tolstem, bolj ostro postavi nasproti praznini mesta podobo Kristovo — tu vidi z Gogoljem moč. Svet ruskih velikanov so vznemirjale velike snovi: Bog, človek, greh in ljubezen. Usoda in smrt — to so besede in duševni toki, ki so prihajali iz »mirnih« podeželskih posestev. Na enem izmed teh, sloviti Jasni Poljani, je Lev Tolstoj polovico svojega življenja pripravljaval dinamit za ono kulturo, sredi katere je bil sam vzrastel.

Toda vse to je prešlo. Njih svet — je preteklost. Oni so že legenda, veliki junaki naših »bylin«.

2. Inteligenca.

Sledeče rodove pisateljev je zadela nelahka usoda, biti dediči tako slavnih očetov. Tudi socialno središče se je premaknilo; plemstvo se je odtujilo, breme si je naložila »inteligence«, srednji stan, ki pa ima vse posebnosti Rusije. Kaj je naš »inteligent«, tip, ki sedaj izginja, ki pa je dal močan znak dobi od osemdesetih let do leta devetsto?

Kot nekak »tiers état«, ne aristokratski in ne kmečki, ne meščanski — učitelj, zdravnik, advokat, pisatelj, toda niti popolnoma stanovski. Inženir, zanimajoč se za filozofijo, zdravnik, zanimajoč se za poezijo, advokat, ki ga jus ni popolnoma absorbiral, ali učitelj, ki premišljuje o sreči človeštva — to so ruski »inteligenti«. Svet pojmujejo po svoje, sovražijo duševno revščino, pristaši so napredka, često tudi socializma. In, kot najboljši klasičnega stanu gospodov, ljubijo ljudstvo. Niso videli robstva, veleposestev in sužnjev, toda njih očetje so se jezili nad osvobojenjem kmetov. Na splošno so to mehki, ne preveč delavni možje, nagnjeni k razdraženosti, često k sanjarskim, malo praktičnim razgovorom. Naj si bo kakor hoče, vse, kar se je boljšega storilo pod konec preteklega stoletja in začetkom tega, je naredila »inteligence«. Zdaj je v Rusiji moda psovati inteligenco — naše očete. Pozablja se samo, da je bilo kulturno delo ustvarjeno z žrtvami in z bratsko ljubeznijo »inteligence«, ogromno.

V ruskem slovstvu je ves konec XIX. stoletja pobarvan z ljubeznijo do ljudstva s strani »inteligentov« in na splošno »inteligence«. Iz pisane in dovolj komplicirane literature te dobe vzamem, kar je največjega, dve imeni: Koroljenko in Čehov. V teh dveh se je doba silno jasno razkrila.

Tip dobe sam je manj važen; nima podlage za dosego uspehov kot so jo imele prejšnje. Velike plasti so izginile. Življenje, način življenja in ljudje so se še bolj razdrobili, porazličili. Več je mesta notri, manj matere zemlje. Namesto globokih in močnih čuvstev, namesto prejšnje neposrednosti in moči — najdemo sedaj vljudnega človeka, simpatičnega, brez velikih dimenzij.

Ali ima ta novi človek strasti? Dvomimo. Obup, polome, sovraštvo in vzplamtevanja verske luči? Dvomimo močno tudi o tem. Koroljenko je zgolj dober, iskren, odkrit, ves vdan ljudem, ki jim je posvetil vse življenje, posedujoč gorke, prepričujoče, nekoliko sentimentalne besede. Skromen vitez bolj življenja kot literature. Njegova vloga je bolj vloga klatečega se viteza, branitelja nebranih, kot pa strugarja besed, oblikovavca rêkel in knjig. Zanj je »da« važnejši od »kakor«. »Plemenito« pomeni zanj »kot dobri ljudje«. Izražal je oni tok ruske »inteligence«, ki je kajkrat »morila« s »častjo«,

z »močjo ideje«. V Koroljenku je osebni čar prevelik, je element krščansko-primitivne inteligence preveder, prejasen. On je »coeur simple« v najčistejšem izrazu, večna mladost do naivnosti — zato je tudi njegova literatura bolj »plemenita« kot »pogumna«, ustvarjena bolj za mladino kot za odrasle.

Proti koncu svojega življenja je v gotovem oziru opustil pisateljevanje — prav malo je bil estet in je tako ponovil tradicijo Rusije.

3. Čehov.

Tudi Čehov je sin »inteligence«, toda vse druge vrste »inteligence«. Ni »coeur simple« in ni jasna, lepa duša; ni optimist in nima vere v človeka. Razumen, molčeč, posmehljiv, se Čehov deloma že odcepi od »inteligence«: ne brez vzroka so ga obdolžili indiferentnosti in pomanjkanja principov. A po krivici. Skozi svoj »pince-nez« je tužno opazoval grenki svet in se smehljaj z grenkim nasmeškom. V življenje se je vmešaval malo in je bil bolj blodeč romar kot aktiven mož. Tudi njegovi junaki so le mali iskali življenja. Čehov je imel posebno aristokratsko nagnjenje — čeravno je bil kramarjev sin — za one, ki se ne udejstvujejo. V umazanem in sirovem svetu delujejo in cvetijo tudi temni in zarobljeni elementi. On jih ni ljubil in je bolj cenil one, ki malo uspevajo in malo hočejo. Siroveže in zavojevavce je vedno osmeševal. Kot se zdi, je ljubil preprostost in skromnost, sovražil pa samozadovoljnost in domišljavost. Njegovi junaki nikdar ničesar ne dosežejo, vedno so varani. Za onega, ki stremi po socialnem napredku, ki se muči za srečo človeštva, je Čehov nepotreben. Norčeval se je iz »idej« in kot »inteligent« ni ljubil »inteligence«. V kaj je veroval? Zelo tanka stena ga je ločila od vere — a ločila ga je. V tem je bil sin svoje dobe. Zasmehovaje »ideje« je on sam zašel pod konec svojega življenja v nekako »stremljenje po idejah«; veroval je (ali je vsaj hotel verovati), da bo po tristo letih njegovo zemeljsko življenje »izredno lepo«. Preko človeka in njegove moralne lepote ni šel. Izražal je otožnost, neko negotovo hrepenenje šibkih in temnih ljudi po boljši usodi in je bil simbol tedanjega ruskega duševnega razpoloženja. Z zgodovinskega stališča se more že govoriti o »čehovstvu«, o »čehovski kategoriji«. Z našimi lastnimi očmi smo videli Čehove ljudi, njegova poezija se je bila polastila naših mladih let in govoreč o njem, pripovedujemo svojo lastno mladost. Mi smo stopali na plan, on je odhajal. Bil je zadnji dar, ki ga je velikodušno XIX. stoletje naklonilo našemu vzburkanemu in mučenemu XX. stoletju. Ne spada v ozvezdje velikanov, toda bil je kakor sin, recimo Turgenjeva. Kot umetnika ruske proze, kot mojstra kratke povesti ga v jedrnatosti in nežnočutnosti, v

izvirnosti tona, ritmu in opazovanju ni nihče prekosil. Muzike njegovega jezika ni mogoče ponoviti. Tradicija našega velikega in lepega slovstva je vzplamtela v njem zadnjikrat.

4. Novi časi.

Julija meseca 1. 1904. smo nesli na ramenih truplo Čehova v Novodjevičij monastir, čudoviti samostan na skrajnem koncu Moskve. Bil je mlačen dan; proti večeru se je usula ploha, samostanske lipe so blesketale in bele kupole so bile kot po navadi mirne, mogočne.

Ni bilo toliko ljudi, kakor je bilo pričakovati, toda vsi navzočni so ljubili Čehova in so ganjeni pokopali njegovo telo. Vsi so razumeli, da je ž njim zatonila ena doba; in niso se varali. Nova doba je nastopila v ruskem življenju, mišljenju in literaturi. V življenju smo stali na predvečer japonske vojne, na predvečer prve, male revolucije, na predvečer prve razpoke samodržstva. V mišljenju se je pojavil prvi odpor proti pozitivizmu. Odšli so brez povratka Millsi, Spencerji in domači omajevavci temeljev. Vstajal je s svojo ogromno preroško postavo Vladimir Solovjov, vstajala je nova armada ruske filozofije: Berdjajev in Bulgakov, Frank, Ern in drugi. Privrženci Merežkovskega so zavzemali odlično mesto v peterburški versko-filozofski družbi. Del doslej odločno ateistične »intelligence« je očitvidno krenil k veri. Tudi v slovstvu so se prikazali iz čisto deviških ljudskih plasti novi možje, na primer Gorkij.

Pogrebu Čehova je prisostvoval tudi Gorkij, in če bi se bil ozrl v obraz pokojniku, bi bil iz njegovih oči pogledal prvi novi mož, usoden slavi minulega stoletja.

V gotovem smislu nastop Gorkega ni bil brez koristi. Je nekaj previdnostnega tudi v njem in v napihnenosti in preroštvu njegovega »Poslanca nevihte«. Tu ne gre za poezijo — bila je komaj naznačena — tu gre za življenje. V Rusiji je nekaj kovalo, kar je moralo groziti stari kulturi, in ta nekaj se je javljal gluho, s še hripavim glasom, ki ga pa ni mogoče imenovati šibkega. Gorkij je z vsem svojim bistvom, s svojo osebnostjo odgovarjal novim zahtevam — odtod tudi njegov ogromni uspeh v tistih letih. Ni to uspeh umetnika kot je Flaubertov, ali našega Turgenjeva. Pótem Gorkega so čitatelji brali, kar so želeli od življenja, in njegov sloves je bil sloves onega, ki vodi nov val življenja. Na literarnem polju ga ni mogoče primerjati s kom drugim, niti s Čehovim; umetnost besede je malo ljubil, toda bil je velika izvirna figura s prirojeno nadarjenostjo; imel je jasen čopič, opazovalnega duha, ogromno izkustvo in reprezentativna sredstva. In dal je par močnih del, polnih barve, a tudi nekoliko sirovih, elementarnih; in kar je bolj važno: bunil je in ščuval. Njegov sloves je bil nagel, zašumel je po vsem svetu in se z isto naglostjo razblinil.

Gorkij je vpeljal v literaturo tudi drugega duha, ki ni izhajal iz ljudstva, toda ki je bil kot sad najnovejše tvorbe zelo pomemben: Leonida Andrejeva. Pojav Andrejeva je označen bolj kot dejstvo duše kakor pa socialnega življenja; tudi on je produkt novega stoletja, onega pretrganega življenja, ki peša in ne pozna poti, a je bolestnejši in nervoznejši od Gorkega.

Če je Dostojevski prvi vrgel pogled v najnižje plasti, se zdi, da si je Leonid Andrejev izbral za svoje posebno polje kaos, temo in tragedijo slepe duše, ki se brez moči poskuša rešiti. Andrejev je bil napojen s temo. Moč njegovega pisateljevanja je elementarnost, primitivnost turobnosti in samote, ki se v njo pogloblja duh, kateri ni imel zmožnosti gledanja. Andrejev je pisal tako, kot da bi v vsaki drami, mali ali veliki, pripovedoval samemu sebi in bi za sebe reševal usodna vprašanja o smrti, o smislu življenja, o človeški usodi. Omamljiv je z viharo sugestivnostjo, z močjo in neprisiljenostjo. Nočne lastnosti njegove duše so vplivale kot odpor proti pri nas tradicionalnemu realizmu. Andrejeva so primerjali (in so ga lahko) Edgardu Poëju. Glavni delež njegovega duha je bil slepi beg pred dnevno lučjo, jasnostjo in natančnostjo. Čutil se je bolj svobodnega, gibal se je prosteje v tminah fantazmagorij. Moremo reči, da se je s to platjo dotaknil dekadentstva in deloma tudi simbolizma, ki je tedaj komaj vzhajal.

5. Zapad — tudi ta nov.

Ko je Čehov še živel, so prispeli sredi devetdesetih let z zapada v Rusijo literarni vplivi — francoski simbolizem, predvsem Verlaine, Mallarmé, Maeterlinck in drugi, ki so delovali na mladino. Nastale so pri nas revije in vstali poeti-brambovci »nove vere«. In ko je v prvih letih našega stoletja preminul Čehov, je »dekadentstvo« med strujami mišljenja in socialnega življenja že zavzemalo svoje mesto. Izpremembe, gibanja in razpoke so se že pojavile v dušah. Krizo je oznanilo dekadentstvo in simbolizem. Dekadenti sami so se izdajali za »preroke«, domišljali so si, da ustvarijo »novo dobo«. Če smo tudi mogoče o tem drugega mnenja, je treba to vendarle upoštevati kot znak razkrajanja prejšnje dobe in kot pot k novemu. Dekadenti so uspevali bolj v Moskvi, simbolisti (z večjo težnjo k veri in misticizmu) bolj v Peterburgu. V Peterburgu Merežkovskij, Zinaida Hippus, v Moskvi — Balmont in Brjusov. Res je, da sta Blok in Bjelyj, obadva simbolista, pripadala obema glavnima mestoma, vendar se je za dolgo časa ohranila razlika med severom in središčem, kot je bil pozneje v Moskvi futurizem močnejši, v Peterburgu pa akademija. Dekadenti so se ukrepili na podlagi osebnosti človeka, in sicer razbrzdanega, samovoljnega, amoralnega človeka. Balmont je predstavljal

solnčno plat gibanja, Brjusov nočno. V nekoliko zagrenjeno ozračje naše literature sta ta dva prinesla revolucijo, živahnost in še bistri, še ne trudni talent. Balmont je bil vihrav, ognjevit in hrupno priljuden. Njegovi nežni, kipeči, prodirajoči verzi, ki so v resnici blesteli v njegovih najboljših kriticah, njegova vsem jasna kantilena in lahko umljiva muzikalnost so privlačevali. Bil je v njem gotov duh osvobojenja, vroča želja po uničenju suženjstva. Kot da bi se v njem prikazovale poteze novega življenja, lepšega, jasnejšega. Okrog njega in zaprtega Brjusova (ki so ga, bogve zakaj, imenovali »čarovnika«) je vstala nova mladina, ki ni imela ničesar več od prejšnje, stare »intelligence«: bila je drznejša, zbadljivejša, pohlepnejša po življenju, z drugačnim razmerjem do sveta. Zdaj ni nikogar več privlačil »altruizem«. Če je bil Koroljenko še »dober za ljudstvo«, niso mladeniči z rumenimi rožicami v gumbnici premišljevali o ljudstvu dosti več kot nič, trudili so se samo, »da jim trenutek ne ubeži!« Skupno s temi možmi so prišle tudi nove besede — in besednjak ter sintaksa poezije sta v teh letih zelo napredovala. Balmont je tedaj videl v sebi »rafiniranost težkega ruskega govora« in je smatral »vse ostale poete pred seboj le za predhodnike«. In le Fjodor Sologub, najmočnejši poetov individualistov, ki spada tudi med dekadente, je skopo uporabljal besedno bujnost.

V Peterburgu se je Merežkovskij uveljavil s trilogijo in z uvaževanja vrednim delom o Tolstem in Dostojevskim, kjer ju je v bistvu prvi odkril. V zgodovinskih romanih je iskal predvsem dokazov za svoj grandiozni tema boj med Kristom in Antikristom. Zato najdemo v njih ostre vogale in obrise, čestokrat so preobteženi z dokumenti in neobdelano snovjo, namesto umetniškega navdušenja, polnega življenja in krvi, ki polje v Tolstem. Ne moremo reči, da je velik v čisti umetniški zgradbi. Kot komplicirana in sijajno nadarjena osebnost je Merežkovskij bolj razširjevavec grandioznih snovi, izpodbujevavec vesti. Na njega ime je vezan vpliv, ki so ga naši duhovi izvajali na versko-kulturnem poprišču. Evropejec je do skrajnosti, a tudi do skrajnosti Rus. Med prvimi je (v »Leonardu da Vinci«) pričel v Rusiji govoriti o Italiji, toda z rusko-apokaliptičnega stališča; mož je, ki je začel novo-versko gibanje pri nas in ki si ni toliko osvojil duhov, kolikor jih je postavil iz obraza v obraz večnemu.

Tako je izginila v prvih letih stoletja stara literatura, proslavljena v osebi Čehova. Vdal se je začasno tudi realizem. V nadomestek enakih in globokih rek so privreli novi viri, toda nikjer se ni dosegla prejšnja polnost. Življenje se zmrvi kakor se zmrvi osebnost. Narašča pa tudi zmeda in gotov duh evropejstva, če ne aleksandrinizma v šolah, v smereh, v teorijah. Raste zanimanje za besedo in nastopajo besedne teorije. Razpravlja se mnogo o besedi. Vrše se mnoge bitke v revijah o izključno lite-

rarnih vprašanjih, brez socialnih problemov in brez publicistike. Slovestvo si osvoji mesto čiste umetnosti in staro rusko razpravljanje o koristnosti v umetnosti in o umetnosti za umetnost konča z zmago poslednje. Če že ni velikanov, kot sta bila Tolstoj in Dostojevskij, se literatura vendar uveljavi trdneje na lastnih nogah. Pesništvo bo kmalu očitvidno prevladalo nad prozo, in roman, toliko slavljen umetniška oblika, se bo moral umakniti.

Ni več miru in monumentalnosti kulture, dan za dnem rastejo razpoke in v eni razpoki je Gorkij, v drugi Andrejev, v tretji dekadentje, in nato simbolisti.

Tak-le je v približnem orisu položaj na predvečer prve, male revolucije.

6. »Aux armes, citoyens!«

»Poslanec nevihte« ni zaman oznanjeval. Na prvi vihar ni bilo treba dolgo čakati: poraz japonske vojne in trdovratnost oblasti sta povzročila revolucijo. Res je, da je izgledalo, ko da se ni posrečila, toda preko vse dežele je šla revolucionarna zvižavica, trmasta oblast je morala popustiti in še bolj daleč v preteklost se je zdelo da je zapadla nekdanja Rusija, podeželska Rusija plemenitašev. Pojavile so se nove stvari v življenju let 1905—1906. Parlament, borza, časniki, nove železnice, nove šole, razvoj obrti in trgovine — vse to so porevolucijski pojavi, povzročeni od prevrata. Rusija je stopala v vedno ožji stik z Evropo. Petrovo »okno« se je zdelo vedno bolj odprto.

Izgubljala je svojo stalnost poljedelska »obščina«, kmetijstvo se je dvigalo. V produkciji je Rusijo prekašala morda edinole Amerika. Na isti bajni način se je razvijalo kovinarstvo.

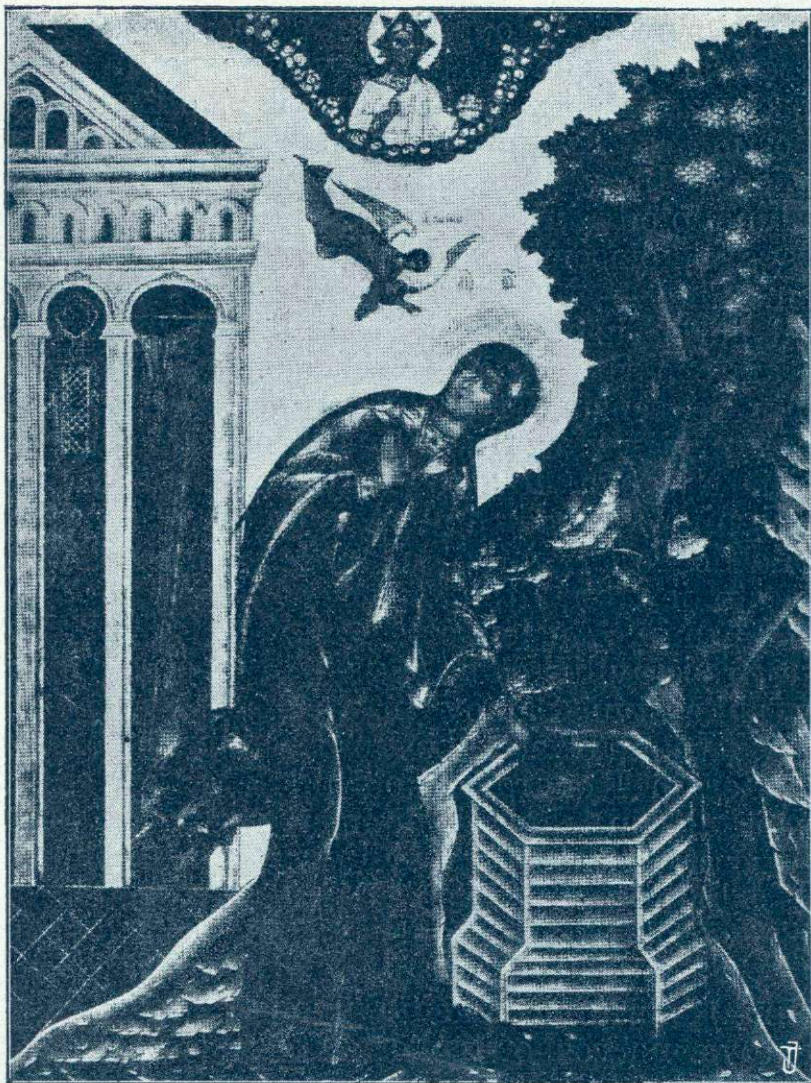
Mislilo se je, da je v deželi po mali revoluciji zavladala reakcija Stolypina, toda kot se često dogaja v dobah »reakcij«, je dežela napredovala. In kakor je cvetela za časa reakcije Aleksandra in Nikolaja I. puškinska doba, tako je tudi v tem času zadušenega političnega življenja, v relativnem blagostanju in miru države, čuteče vedno bolj moč in položaj velevlasti, slovestvo s silo znova zavrelo in življenje izobražencev stopilo v gotovem oziru v ono znamenje zodiaka, kjer je pisano: literatura. To pomeni, da je bilo zanimanje za leposlovje veliko, da je le-to delovalo na duhove, uvajalo modo in dvigalo na površje nove zvezde, pokopavajoč prejšnje; pomeni dalje, da je bil v leposlovju neki »Sturm und Drang« (ki je bil morda pričel že v prvih letih stoletja), boj struj in izobilje talentov. Res je, da ni mogoče primerjati nobenega teh z osebnostmi prejšnjega stoletja, toda v bogastvu lirike na primer, je prvih dvajset let dvajsetega stoletja doseglo v Rusiji višino brez primera. Glavni tok, ki mu je sledila poezija v dobi po mali revoluciji, je simbolizem. On vsaj v bistvu gospodari. Pozneje sta se poja-

vila akmeizem in futurizem kot reakcija proti visokemu, mističnemu tonu simbolizma.

Dekadentstvo se je bilo ob prehodu stoletja v gotovem oziru umaknilo in njegovi zvezdi prvega razreda, Balmont in Sologub, sta stopili na pot splošnega simbolizma. V prozi položaj ni tako jasen. Gorkij izgubi po revoluciji, ki jo je pripravljala in katere se je močno udeležil, v gotovem smislu svojo važnost. Iz prepirljivega upornika, iz filozofa potepuštva se prelevi v revizionističnega Bernsteina, v sivega socialdemokrata in njegova »Mati« ali »Meščanka Okurov« sta težko prebavljivi, in še celó »Izpoved«, s prehodi polnimi kolorita, se ne reši. Gorkij se umakne na Capri in njega slava otemni.

In bržčas bo le treba smatrati Andrejeva za najvažnejšo, najhrupnejšo in najnemirnejšo osebnost v prozi te dobe. Prav v tem času je kot dramatik zapustil definitivno realizem (»Življenje človeka«, »Črne maske«, »Ocean«, »Kraljica lakota«) in ustvaril tako mostič za Bloka in Bjelega, toda njiju neposredni bojni tovariš ni bil nikdar. V tistih letih je doživljal ogromne uspehe in imel velikanski vpliv. Kot umetnik se je sijajno razvil, morda še preveč: padal je neredkoma v deklamacijo, kar ruskemu jeziku ne prija. Malo povest, svojo prvotno obliko ustvarjanja, je bil skoro popolnoma opustil. Pisal je za oder in je spoznal ves sijaj uspeha in vse udarce porazov. Ni dal romana, kakor ga ni v tej dobi skoro nihče dal. Majhne lirične povesti brez predmeta sta pa gojila Bunin in Remizov, tedaj še ne zadostno cenjena; stopila sta v ospredje šele pozneje. Toda nihče ni imel ne snovi, ne miru, ne eposa za obširna dela. Manjkala je snov, ker se je življenje samo razdrobilo in zmrnilo; odšle so njega jasne, že oblikovane plasti in nekaj časa je vladalo geslo: »Običaji in navade so mrtve«. Obstajal je pač neki način življenja, toda preveč pisan, ne homersko monumentalen: tudi grandioznost (velikopoteznost) ni bila plod te dobe. Mogoče pa, da je bila glavna smer umetnikove duše lirika in da je bila prav lirika poglobljena odpora na svetu in ne predstavljanje, ki harmonično objektivizira. Med mladimi pisatelji, ki so se tedaj pojavili, je imel za velikopotezna in lepa dela največ zmožnosti Sergejev-Zenskij. Spočetka pod vplivom Andrejeva, se je pozneje razvijal neodvisno; umetnik jasno izraženih linij, ljubitelj figur in lis, kolorita in barv. Zenskij bi se kot silno nervozen, rezek pisatelj z nekoliko podeželskimi težnjami in gotovim neredom v besedi težko podvrgel samoomejenju in avtokritiki; njegov temperament je vihrav, izkustvo precejšnje in po vojni ter zadnji revoluciji, ko je kot toliko drugih molčal, vzbujajo njegova nova dela zanimanje.

V prozi razdobja med obema revolucijama je zavzemala precej vidno in na periferiji

MARIJINO OZNANJENJE (XV. ST.).

dovolj hrupno mesto senzualistična smer. Po Dostojevskim se je Andrejev prvi dotaknil te plati (»Prepad« in druge povesti). Dostojevskij je bil še osamljen — dočim je novo stoletje s pažnjo in napetostjo planilo na ta vprašanja. Brjusov je odštel velik delež terminam ter perversnosti in Sologub se je vrtel okoli sadizma s hladnostjo, resnostjo in težo svojega duhá. Kakor se dogaja v dobah obnavljanja, so se ti motivi po prvi revoluciji razširjevali in našli propagatorje (vendar ne med vrhovi leposlovja) in uspevali, kakor navadno, le pri bolj podeželskem občinstvu. Pojavil se je nov tok z Arcybaševim in njegovim pobočnikom Kamjenskim na čelu. Tudi Balmont je rekel nekoč: »Hočem biti nesramen, hočem biti predrzen, hočem strgati raz tebe obleko!« Arcybaševa roman »Sanin« je »trgal obleke« in Kamjenski je igral vlogo osvoboditelja od »verig«. — »Sanin« je imel velikanski uspeh pri gimnazijcih in podeželskih gospodičnah. Kot umetnina je malo vreden, toda kot geslo je sijajno uspel. Če so radi Wertherja mladiči vršili samomore, se je radi »Sanina« v Simbirsku ali v Kašinu mladina udeleževala tajnih erotičnih krožkov.

V literarnem smislu, ponavljam, je ta smer dala malo (Arcybašev je pisatelj ne brez daru in je napisal stvari, boljše od senzualnih, ki so vzbudile pozornost), toda kot simptom je značilna. Opaziti je mogoče v njej tudi odpor proti turgenjevskim dekli-

cam in proti nedoumljivim, skoro brezglavim »sestram« Čehova; tu je vse jasno in brez pretvez. »Doli zarje in aureole, doli s prednostmi, z Lizami in samostani! Nogé na mizo!« In v tem smislu je saninizem, čeravno plod »intelligence«, sorodnik najnovejšega »komsomolstva« (zveze komunistične omladine — K. S. M.). Kajti le psihologija, ali bolje fiziologija je vodnik. Areybašev in Kamjenskij sta podeželska senzualista, Kuzmin je senzualist stolnega mesta in kot se zdi, prvi razširjavec homoseksualizma v Rusiji. Njegova novela »Peroti« je svoječasno dvignila velik hrup in je tudi v Nemčiji bila dobro sprejeta. Toda estet je in njegovo mesto je čisto literarno.

Kuzmin, Auslender in nekateri drugi so se predstavili kot stilisti. Kakor sta bila v slikarstvu Samov in Benois očarana od XVIII. stoletja, tako so se Kuzmin, Auslender in Kondratjev obrnili k antiki, se je nasrkali in skušali doumeti skladnost nje govora, njen stil in vonjavo. Kuzmin je v nekaterih svojih spisih kakor tudi v svojih verzih dosegel vnanjo popolnost besede (»Aleksandrinske pesmi«, »Povest o Eleusipu«) in zanimiv način pripovedovanja: neko gotovo nervozno trpkost, rezkost pretežkih barv in potočič poezije. Kot pesnik zavzema v našem slovstvu mesto, ki ni brez originalnosti. Toda na splošno se pri delih te skupine jasno opaza, kako je vse površno in kako se, komaj da vzcvete, takoj razblini kot vonj. Težko si je misliti, da bi se v heroični dobi mogli pojaviti takile pesniki. Toda za novo stoletje je po dekadentstvu, mimo simbolizma, akmeizma in senzualizma — stilizem razumljiv in tvori majhno karakteristiko dobe, v kateri se zdi, da se je nasičenost že pričela.

Pisatelj, ki je zelo ljubil rusko starodavnost, ustvarjajoč v literaturi pravcate rezbarije in vezenja, je Remizov, značilen in globoko ruski duh. Omenil sem bil malo prej njegove lirične povesti, toda kmalu najde svoje pravo polje: bajke in apokrifne legende. Tu tiči njegov posebni dar. Stil je okinčan, ko da bi bil krivenčast, spremenljiv, a roka umetnika je močna in močna ljubezen do domovinskih stvari in silen je vonj po Rusiji, živ duh v knjigi. Najmočnejša je njega beseda, fraza. Ni pisal samo del malega obsega, spisal je tudi romane, a ti se preveč razdrobé: nima darú kompozicije, razvitja. Gotovo nagnjenje do bizarnosti, do fantastičnosti je v njem; ne moreš ga brati zaporedoma in mnogo, a srkniti kozarček tegale remizovskega alkermesa ni slabo. Za splošno branje je v Remizovu preveč veznine: bravec si želi ravnejše poti in ne samo občudovanja črte. Za alkimijo našega roko-delstva pa je dosti naredil in nič čudnega ni, če ga literati bolj cenijo kot občinstvo. Na našo prozo zadnjega časa njegov vpliv ni brez pomena in lahko rečemo, da je z Andrejem Bjelim ustvaril v nji čisto svojevrstno strujo.

7. Simbolisti.

Omenil sem že, da je bil glavni literarni dogodek novega stoletja — simbolizem. Vjačeslav Ivanov, Sologub, Blok, Bjelyj so vodilni možje tega gibanja.

Mladost Vjačeslava Ivanova nam je neznana. Pojavil se je že cel mož, iz germansko-italijanskih globin in je v Peterburgu takoj zavzel mesto učitelja; naenkrat je zadonel njegov posebni, neodločno, skrivnostno polni glas. Ljubil je staroslovensko oblečene besede, njegov način pisanja je bil teman, zapleten, pretiran. Izpod njegovega težkega okrasja je dihal primitivno ruski element, mehkoba in patos, neko opajanje in mistično filozofiranje. Z leti je rastla moč, umerjenje, izginili so slavizmi in zdelo se je, da je postal še strožji, še globokejši. Ljubil je posebno sonet. Prevajal je Petrarka, Danteja — vedno bolj se je približeval duhu Petrarkovemu. »L'amor che muove il sol e l'altre stelle« žari kot kozmičen plamen v vseh njegovih delih (enemu je celo naslov »Cor ardens«). Vstal je proti dekadentstvu. Duh, občuteč Boga kot Ljubezen, in človek, omamljen od Dionizija, ki se dviga k Danteju in Petrarku, se čutita udušena v ozki, zaprti individualnosti. Njegova pot je druga kakor pot Brjusova.

Že v svojih prvih delih o dionizijski veri, o grškem mističizmu, je odmeril važno mesto plesu in verskim sestankom in se je boril v prilog gledališča-misterija, gledališča kot verske funkcije. Nekaj svečeniškega in hieratičnega je bilo še celó v njegovi osebi in v vsem, kar je spisal. Z Jurijem Čulkóvim je branil v reviji »Baklja« mistični anarhizem (originalni nauk Čulkova) proti časopisu »Tehtnica« Brjusova. Kot polemik in teoretik je bil neutrudljiv in dobro oborožen, pravi rusko-moskovski hoplit. V njegovem govoru so se čudno, a izborna prelivale Grčija, nemška znanost in moskovski duh.

Med pesniki je Vjačeslav Ivanov užival velik ugled in malo je bilo mladih, ki bi ne šli skozi njegov »stolp« v Peterburgu in ki bi mu ne brali plašno, ob pozni uri (Ivanov je legal spat okoli sedme ali osme zjutraj in je vstajal ob petih pop.) v njegovi delavnici, kjer so bili Evripides, Ajshilos in Platon, svojih mladostnih poizkusov. Radi nejasnosti svojih spisov je bil imenovan ruski Mallarmé, toda v resnici sliči on le samemu sebi. Do občinstva je dospelo njegovega malo ali nič in kot pravi in globoki poet ni bil definitivno ocenjen.

Fjodor Sologub je že delj časa pripadal k dekadentom: »pesnik zla«, mrzel in grenak zasmehovavec človeka, ponosen samotar, poznavatelj »satanskih« stvari. Ali je kdaj privoščil svetu vsaj en blagoslov, en sam ljubezniv nasmeh? Njegova mlada in dozorela leta ležé v mrzlem pepelu in duša se zdi, da je zgorela od malih strasti. V verzih je hla-

dan, pritajen, prosojen. Eden onih je, ki ne ljubijo oblek, iz srebra, draguljev in barvanih kamenov stkanih! Njegov jezik je brez vsakega okrasja. O sirovem, grenkem svetu govori z jasnimi, skoro ubogimi besedami, toda prosojnost, preprostost in brezbarvnost besed more biti dragocenejša od dragocenih tkanin. Spisal je edini roman dobe »Revni demon«, roman, ki ga je težko ljubiti, tako je poln temin nebitja, tako je zgoščen, morda še preveč; a z neizprosno žalostjo odkriva slabotne in temne strani v duši, demona vsakdanjosti. Ni zraka v romanu, ni možnosti življenja, ni ljubezni in niti žarka luči. Peklenski roman je to. Mož, ki ga je ustvaril, je obiskal brezna grehot. Roman je prinesel pesniku hrupen in žalosten sloves. Naslednji deli v prozi »Nove čarovnije« in »Čarodejka kač« sta veliko slabši. Padel je v neko dvoumno zmedenost in še celó v efekte za malo ceno. Toda njegova umetniško človeška pot je čisto svojevrstna pot. Tako se je dogodilo, da se je v svoji liriki, ne da bi nehal biti Sologub, preko izkušenj in bolesti dvignil iz svojega podzemlja; njegovo obzorje se je razširilo ko da bi se bil umil v rosi Vic. In »videl je Boga«. Njegov glas je postal gorkejši, bolj človeški, padla je ošabnost in besede starosti so zadobile poseben, srebrn kolorit. Če je res, da je pričel kot dekadent, kot čudno zloben samotar, ne moremo zdaj trditi istega o tem zmodrenem, vdanem Sologubu. Dovolj je, če beremo njegove verze zadnjega časa.

Blok in Bjelyj sta bila istih let, dvajset let mlajša od Sologuba in Ivanova, a literarno so vsi štirje na isti črti. V prvi mladosti sta šli poti njunega življenja vstric in lahko rečemo, da ju je mladoletje družilo v gotov mističen kult »L e p e d a m e« (oba sta iz Solovjovega testá). Toda za dolgo nista mogla »skupno živeti«, preveč sama zase sta bila, neprijazna splošnosti, ekskluzivna.

Marsikdo smatra A l e k s a n d r a B l o k a za prvega poeta naše dobe, na vsak način je bil v zadnjih letih najbolj priljubljen. Ni dvoma, da je najčistejši tip poeta. V napetosti lirične omame, v nežno prodirajočem zastrupljenju, ki diha iz njegovih verzov, je Blok brez primere. Ne verujem pa, da bi bila njegova umetniška roka že toliko gotova, jasna, močna. Za to je bil še preveč nejasen, brez obrisa. Toda velik čar izhaja iz njega: v svojih ritmih, v glasu je zapeljivec, mamivec ljudi in v njega skušnjavske mreže, čisto prazne kot prikazni, je padlo veliko mladih duš.

Pot njegovega življenja je žalostna, da ne rečem strašna. Kmalu je uvidel, da v resnici L e p a d a m a ne obstaja in da gledajo izza nje majhni demoni; nato se je dama spremenila v »Neznanko«, »dihajočo vonje in megle«, v neznanko za mizo gostilne. V komediji »Kočica« se vse pogrezne v nebitnost, v »Sneženi maski« se vrtnčijo divji viharji nad poetom in neznanka ga muči in vabi, toda vse je

ANDREJ RUBLJOV, SV. TROJICA.

prevara, vse je boleost. Kakor da bi bila dana poetu lira, božji instrument, a bi on izgubil vid in končal v blatu. Reči moramo resnico: če se je Sologubu posrečilo dvigniti se iz noči, se je Blok vanjo pogreznil. Odločilna leta njegovega življenja so minila brez radosti.

Imel je sloves, občudovanje, hrup okoli sebe, a v svoji notranjosti največjo bridkost, puščavo. Meglena omama verza je priklicala še druge podobne njemu: brez vere, slepe v čuvstvih in lahko vznemirljive. Njegova fantastična natura in njegova otožnost nista obrodili ničesar in v letih revolucije je bil Blok skoro izčrpan.

Sprva je revolucijo pozdravil. V »Skitalcih«, temnih in trdih, se čuti že roka dozo-relega umetnika; zdi se, da je postal močan. Pesniško visoki so tudi »Dvanajsteri«, a so na koncu dvoumni. Lepo je zapel osmrtnico staremu svetu in revolucija je dobro občutena. Morda se je v njem porodila želja, kaki stvari se končno ukloniti, ljubiti. Na koncu poema o dvanajsterih razbojnikih naenkrat zazveni Kristusovo ime — a prav tu Blok pade. Prav Krista Blok ni poznal, ni čutil; od tu izhajajo vse Neznanke, otožnost in nepotrebnost pozdrav revoluciji. Iz revolucije ni zanj izšlo nič, ker ni bilo v njem ljubezni do nje (kakor sploh do ničesar). Ob površnem pogledu se zdi, da je v »Dvanajsterih« proslavljena revolucija, a slična hvala ne dé dobro. Zakaj v revoluciji ni mogoče dihati in Kristus (le zaman spominjano ime) ne pomaga.

Blok se je bil iluzorno približal revoluciji, kakor se je bil na isti slepljiv način približal Lepi dami. In trenutek je postal mučen: ni bilo, kar naj bi živel, o čemer naj bi pisal. Tako je zadnja tri leta molčal.

Literarna in tudi duševna pot Andreja Bjelega se je drugače oblikovala. Če je Aleksander Blok lirik in nič več, nič manj, je težko določno opredeliti, kaj je Bjelyj: poet, avtor simfoničnih poemov v besedah, romanopisec, kritik, branivec simbolizma, analizator ritmov in končno govornik ter antropozof. Iz njegovih prvih razodetij se jasno vidi, da je nenavaden pojav (»III. simfonija«, verzi »Zlato v sinjini«). Godba in barva sta v njegovi besedi podani s skoro bolno jakostjo. Njegove besedne oblike imajo okus po nasladnosti in moč ter bogastvo teh besed sta presenetljiva. Zdi se neizčrpljiv v stvarjanju novih fonoloških bitij, poraja jih neprestano, ko da bi se tvorni element v njem ves usmeril na besede, a besede same so zanj več ko besede, v gotovem smislu so žive, so bitja, so njegove kreature. Zato ga je najtežje prevajati od vseh modernih ruskih pisateljev, ko bi bil glasbenik, bi govoril v razumljivem jeziku, a literat je in za one, ki ne poznajo ruskega jezika, zaprt. Sicer je pa zaprt tudi mnogim Rusom, ker je njegov jezik navdahnjen, temán in bloden, a tudi navdahnjeno omamljiv. Tudi v barvi skuša izražati omamo, a godba se neprestano dviga. Zato se njegove besede tudi v prozi družijo v glasbene vence. Kar vidi in predstavlja, je brez krvi, brez mesa in teže. Vse se razliva v fantastične linije vizij. Kaj je tu prepojeno od duševnosti? Zrcalo, optična prevara? Vse se giblje. Ni počitka. Vrtinci so, ki nosijo ljudi, ali bolje: prikazni v človeški podobi. Demiurg tega sveta, on sam večno bega in nima miru, nima časa, da bi se ustavil, precenil, premišljeval. Hudournik ga nosi, besede in podobe ga obvladujejo, roka jih utegne komaj zapisavati.

»Simfonije« in »Zlato v sinjini« so mladostne stvari. Bjelyj je bil tedaj še mlad in je z Blokom pričakoval blesteče prikazni ter gledal mistične zarje. Bloku se je vse razblinilo, a Bjelyj je vzdržal. Šel je preko »Žare«, »Pepela« (verzi), prevar in brezupov. S pepelnato sivo udušenimi barvami so pisana ta dela: ihtenje je v njih in omamno pretresujoče stvari, a to ni kapitulacija. Tužen in blazen je roman »Peterburg«, a ni več kot poteza. V svojem gigantskem delu »Epopeja« hoče Bjelyj podati sliko o dviganju duše preko izkušenj, padcev in prevar do miru duhovne resnice.

»Epopeja« je komaj pričeta. Njeni okviri so ogromni, objeti mora ves naš čas (XX. stol.). Težko je še govoriti o njej, določneje moremo omeniti le naturo njegove besede. Bjelyj, omamljen od ritmov, izpremeni prozo skoro v verz. Težkoča obstaja v pomanjkanju gibanja, v preobilju besed in dolžin. Na kakih

kolesih se bo gibala ta kultura — Mahabharatam naših dni, vmesna oblika med prozo in verzom, lirično-epični poem brez verzov — se ne ve. A že v dejstvu, da se je pojavila, se vidi uveljavljajoči se duh; neka gotova »gnozis« (če že ne sklep), do katere je avtor dospel. Njegovo svetovno naziranje je antropozofsko, in s tega stališča, na katerem se je Bjelyj ustalil že pred leti, ocenjuje svet. Antropozofija je zanj skala, na katero se je povzpел po dobi prevar in padcev. Res je, da nima več one mamljive, primitivne, angelske barve, kot sta sinjina in zlato njegove mladosti. Njegova paleta je postala temnejša, motnejša, a pridobila je na bogastvu, postala je zamotnejša. Kar je pa najvažnejše, našel je oporo, stoji; ne pada, in četudi vse njegove figure letajo in se on sam giblje v katerisibodi smeri, ne gre nikdar navzdol. Našel je svojega Boga in ne živi osamljen. (Dalje.)

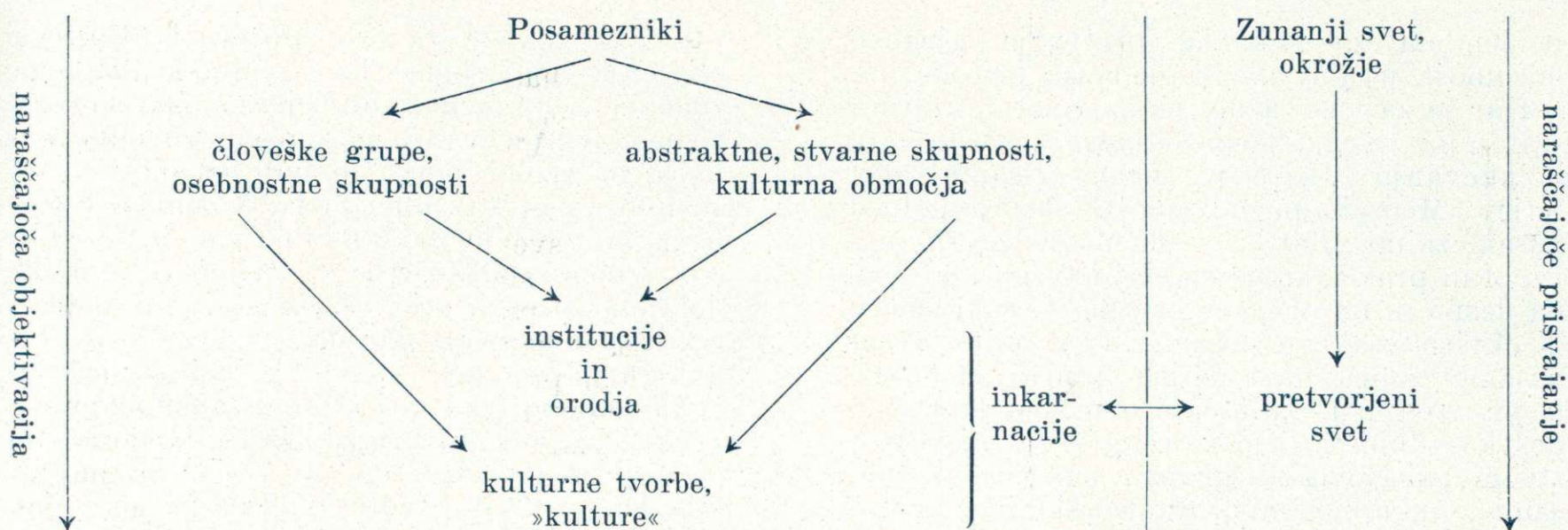
DONESKI K UTEMELJITVI SOCIOLOGIJE UMETNOSTI.

DR. FRANJO ČIBEJ.

Pojem sociologije umetnosti, oziroma sociologije leposlovja se nam zdi na prvi mah protisloven in nezmiseln, ali vsaj nebistvene važnosti. Zlasti še, če bi dali razpravi naslov »umetnost in gospodarstvo«. Kajti v takem slučaju bi nam mogle priti misli na gospodarsko udejstvovanje umetnikov, na gospodarske odvisnosti umetnikov od različnih magnatov, vladarjev, založnikov in tiskarjev, na vprašanja o materieli odvisnosti umetnikov sploh. Toda ta vprašanja, ki spadajo deloma v kulturno politiko, nas tu ne zanimajo, vprašanje o sociologiji umetnosti, o sociološkem obravnavanju umetnosti sega drugam in globlje, kot vse take orisane perspektive.

Gre namreč za kompleks vprašanj in problemov, ki se tičejo fundamentalnega dejstva odvisnosti posameznih kulturnih območij od družabnih, socialnih dejstev in zakonitosti. Kakor znanost, pravo, religija, etika, je tudi umetnost odvisna od družabnega ozadja in temelja. Umetniško hotenje, doživljanje in ustvarjanje je po svojem postanku, po rasti in razvoju, učinkovanju in pomenu v obilni meri socialnega značaja; odvisno od družabne podlage.

Kaj spada k temu socialnemu fundamentu: ali samo okvir prehranjevanja in materialni boj za obstanek, ali forma gospodarskega produciranja in vsi tozadevni interesi, ali »ensemble družabnih odnošajev«, odgovarjajoč gospodarski produkcijski formi kake dobe, ali še širši in globlji krog; nadalje vprašanje, kake vrste je odvisnost umetnosti, oziroma kulture sploh, od družabnih činitelev: ali kavzalne ali funkcionalne; ali je enostranska, ali medsebojna; nadalje: obstaja

HEMA 1.

li odvisnost ob vseh časih, za vse kulturne stopnje, je li enaka za vsa področja umetnosti — vse to so najvažnejša vprašanja, ki jih prinaša sociološko gledanje in raziskovanje. Sociološka analiza torej še nikakor ne vključuje trditve, da gre v umetnosti primat socialnim činiteljem; ta metoda ostane v veljavi in porabna tudi tedaj, če obstaja le medsebojno vplivanje, ali če gospodarski in družabni momenti dajo umetnosti kake dobe le približno svoj žig, če iz »materialističnega« podzidka segajo le majhni vplivi v duhovni nadzidek kulture. Celo tedaj ostane sociološkemu gledanju pomembnost, če bi se izkazali »kulturni« činitelji kot neodvisne spremenljivke in socialni fenomeni za funkcije »kulture«.

Tako približno in seveda neizogibno nejasno se formulirajo naši problemi v sodobnem slovstvu; k vsemu pride še nepriljubljenost marksističnega, »zgodovinsko-materialističnega« razpravljanja umetnostno-socioloških vprašanj. Že itak enostranska, pogosto napačna in površna poenostavljanja kulturnega življenja od strani marksistov se v današnji dobi še površno in grobo, da, celo popolnoma napačno in krivično tolmačijo; in posledica je, da se za grehe delajo odgovorni misleci, ki jim vest ne more očitati ničesar. A vendar je danes stališče sociologije umetnosti dvomljivo in skepsa napram nji razumljiva.

Zato je potrebno, da izkažemo nove možnosti in pota do čim popolnejše sistematike in razporeditve socialnih činiteljev ter njihove vloge v kulturnem območju umetnosti. Že uvodoma naglašam, da je doslej orisano stavijanje socioloških vprašanj preomejeno in da bomo mogli izkazati mnogo širša tla in predvsem opravičiti gotove sodobne rešitve kulturnosocioloških vprašanj od strani sodobnih poglobiteljev marksizma. Zlasti miselnost Maksa Adlerja se mi zdi značilna in upoštevanja vredna toliko, kolikor vsebuje resnično jedro. Že tu, uvodoma lahko ugotovim, da njemu »pro-

dukcijske razmere«, ki tvorijo temelj vsemu kulturnemu prizadevanju, niso le ekonomski in tehniški interesi in kompleksi, temveč socialno zadržanje, ki se tiče tudi duhovne bitnosti človeške. Produktivne razmere so po Adlerju življenjske razmere, ki določajo njegov jezik, njegovo socialno sožitje, tičejo se njegovega razmerja do dela in podobno.

O vsem tem bo v naslednjem govoru. Gre torej za to, da orišem pregled o temeljih in osnovnih vprašanjih, ki pridejo za kulturno sociologijo vobče v poštev. Izhajam s stališča moderne kulturnofilozofične in kulturnoslovne metode ter predpostavljam vse podrobne rezultate in analize. Za izhodišče svoji razpravi jemljem shemo, ki naj predločuje glavne strani in činitelje »kulturnega življenja«, najvažnejšega in najzamotnejšega pojava naše zemlje, in ki naj približno in sistematično ponazori celoto družabnokulturnih funkcijskih odvisnosti in njihovo zaporednost. (Shema 1.)

Izhajajoč od individuov izkazuje ta shema naraščajočo objektivacijo: najprej v človeške grupe in skupnosti ter v »stvarne« skupnosti, kjer imanentni, predmetni red omogoča skupnost (predvsem važna kulturna območja so: religija, znanost, umetnost, pravo, gospodarstvo itd.). Nadalje gre objektivacija teh grup in skupnosti v institucije, gospodarske in kulturne »naprave« ter v »orodja«; poleg tega pa v kulturne stvaritve, tvorbo umetnin, znanstvenih del, dogme itd. Zadnje stopnje objektivacije pomenijo često že utelešenja v materiji, zunanjem svetu, gredo torej v eno vrsto z zunanjim svetom, za katerega velja podobno prehajanje od neobdelane prirodne oblike v vedno bolj pretvorjeno. Narava sama ni nič trajnega, nespremenljivega; spreminja se ne samo po svojem prirodnem stanju, ampak tudi po obdelovanju zemlje, po ustvaritvi človeških naselbin, po razdelitvi gozdov, travnikov in polja, po mestih in njihovi legi, ter na ta način po svoji slikovitosti postaja

pomembna za slikarja, pretvarja njegovo miselnost, njegov način gledanja prirode itd.

Kar je za nas važno, je, da celotna kultura sestoji iz živega, medsebojnega vplivanja in učinkovanja vseh v shemi orisanih činiteljev. Medsebojne odvisnosti obstajajo med posameznimi činitelji v shemi od zgoraj navzdol in prav tako od spodaj navzgor, od leve na desno in narobe, ter križem v vsaki smeri. V okviru vsakega posameznega činitelja nahajamo zopet medsebojna vplivanja: tako n. pr. v okviru »kulturnih območij« med znanostjo — umetnostjo — religijo — gospodarstvom, pri človeških grupah zopet: med »masami«, »skupnostmi«, življenjskimi zajednicami, družbami itd.; med »napravami« in »kulturnimi tvorbami«: n. pr. med obrtništvom in umetnostjo v arhitekturi, pri postanku umetnostnega prizadevanja itd.

Nadalje treba zabeležiti, da nobeden izmed naštetih činiteljev ni zaokrožena celota, ampak da nosi značaj kontinuitete, kakor vsak pojav življenja, da je zabrisan, tekoč, vedno v prehajanju, vedno v novih prehodnih oblikah.

Ko imamo približno predmet medseboj in njegove činitelje in elemente, treba še, da določimo, kaka so orisana medsebojna vplivanja; zato treba ugotoviti, kaj vključimo v svojo analizo, predvsem v »sociološko« analizo.

Za določitev pojma »sociologija« (v širšem pomenu besede) rabim naslednja dva znaka: prvič, da tej vedi ne gre za individualna dejstva in dogajanja, ampak za pravila, za tipe in splošne zakonitosti. V tem pogledu je sociologija zainteresirana na moderni tipologiji posameznika ter to tipologijo sistematično izpopolnjuje in nadaljuje (1.). Drugič (2.), da analizira in raziskuje vso množico (predvsem) »človeškega življenja« po njegovi določenosti po socialnih formah in odnosih. (Raziskovanje vseh možnih socialnih forem in odnosov spada v »splošno« sociologijo, sociologijo v ožjem pomenu besede.) »Človeško življenje« razumemo v subjektivnem in objektivnem oziru, po njegovi psihični in predmetni strukturi. Nadalje treba ugotoviti, da sociologija raziskuje samo »istinitost«, faktičnost, ne spada torej med normativne, idealno stanje določujoče vede. Zanima se za socialne odnose in skupnosti ter njihov vpliv z ozirom na sočasnost, vzporednost, ter z ozirom na časovno zaporednost, prehod iz ene oblike v drugo. Socialne forme, skupnosti, medsebojno vplivanje se tiče nadalje tudi doživljanja, hotenja, razumevanja, zavestnega dejanja: stopajo takorekoč v »zavest« dotičnih subjektov — tičejo se tudi realno-kavzalnega dogajanja, ne pridejo torej do »zavesti« in postanejo kvečjemu posredno predmet znanstvenega, empirično-genetičnega raziskovanja.

Ker so odvisnosti med činitelji kulturnega življenja (glej shemo I.) i realno-kavzalnega značaja i idejnega, intencionalnega, korelativnega vključevanja in zmiselnega odgovaranja in razporejanja, je tudi sociologija deskriptivna in kavzalna veda. V zmislu Schelerja bi torej ločili kulturno in realno sociologijo. Zgled: »Če ima kak subjekt določeno prepričanje o božanstvu, o poteku zgodovine svojega naroda, o zgradbi zvezdnatega neba, ker spada k privilegiranim stanovom ali k zatiranim slojem, ker je pruski uradnik ali kitajski kuli, ker je krvno ene ali druge rase (!), ni treba da on ali kdo drug za to dejstvo ve, ali da ga sluti.« (Scheler, Soziologie des Wissens 1924, str. 6.) V polnem obsegu velja Marxov stavek, da je bitnost človeška (seveda ne samo ekonomska, »materialna«) oni činitelj, po katerem se ravna tudi doživljanje, zavedanje človeško. Sociologija je torej navezana na »idejno« in »realno« plat dogajanja in doživljanja v družbi. Ta dva vidika (1. + 2.) treba nekoliko obširneje izkazati.

1. Tipika kulturne celote, predvsem po njenih činiteljih.¹

A. Že v življenju vsakdanjosti pregledamo množico individualnih subjektov na način, da jih urejamo v vrste, skale; vsakdo ima v svoji duši, v svojem gledanju, doživljanju, v svoji fantaziji množico tipskih slik in predstav, s katerimi spravlja v red in sistem življenje, ki ga srečuje izven sebe. Po svoji širokosti obzorja, po globini in zanesljivosti spomina, po dovzetnosti in sprejemljivosti, po posameznih pogledih v nižine in globine človeške duševne bede bodo tipske slike v vsakem posameznem različne. Površno gledanje pozna morda le velike in majhne, plave in črne, kmetske in gosposke individue, ljudi čuvstva, razuma, odločnega hotenja; trdne in spremenljive narave, optimistične in pesimistične, religiozne in estetične osebnosti itd.

Poglobljenemu in znastvenemu razmišljanju se tipi pokažejo v drugi luči. Vsak posamezen pojav uvršča istočasno v več skal, vsaka skala ne pozna samo ekstremov, ampak vsebuje, odgovarjajoč nepreglednim in nepreračunljivim formam življenja, kontinue, zvezano prehajanje iz enega ekstrema v drugi. In če pozna vsakdanje življenje kvečjemu tipe individui, subjektov, je moderna tipologija kulture začela tvoriti tipe po vseh v shemi I. označenih činiteljih in po njih skuša doumeti in raztolmačiti snovanje in potek družabnega življenja.

1. Začnimo pri individuih. Tipizirati se dajo posamezniki po fizioloških razlikah človeških grup. Pri tem moremo verovati v

¹ Prim. k temu: Walther, Typologie der Kultur. (Hefte für Soziologie IV. 1/2.)

prave rase, ali pa samo v takozvane »historične rase«; kdor si predočuje nenadni postanek amerikanske rase, ali zgodovino Židov v Palestini, ki so postali iz krepkega, bojovitega kmetskega naroda dobrohotni felahi, ima zgled za »historične rase«. Svojstvenost vsake rase določa vse ostale činitelje kulturnega življenja: intelektualno, umetniško, religiozno, gospodarsko življenje izkazuje večje ali manjše razlike.

Nadaljnji vidik za tipiziranje individuov (in preko individuov vseh ostalih kulturnih činiteljev) se naslanja na ugotovitev prvotnih človeških instinktov in nagonov in razvršča posameznike in kulture po večjem ali manjšem prevladovanju, stopnjevanju, zadrževanju ali pojemanju posameznih instinktov in nagonov. Mc. Dougall in Oppenheimer razvrščata po instinktu boja, črednem instinktu in instinktu posnemanja. A za celotno linijo človeškega življenja pridejo predvsem v poštev tri grupe gonov in instinktov, trije sistemi, iz katerih so nastali vsi specielni goni po vitalno-psihični diferenciaciji ali po sklopitvi nagonskih impulzov z duhovnimi faktorji, in sicer: nagoni seksualnega značaja, nagoni teženja za močjo, ki služijo i posameznemu i kolektivnosti, in nagoni prehranjevanja, ki se tičejo ohranitve posameznika. Kako vlogo imajo ti činitelji v družabnem življenju, bomo videli spodaj. Tu se oziram samo na tipiko, ki izkazuje prevladovanja in napetosti rodov in spolov, medsebojna nasprotovanja ras, prodiranje politične moči in državne oblasti, prodiranje ekonomskih prehranjevalnih vidikov.

Zelo pomemben vidik za tipiziranje prinaša psihološko raziskavanje ne samo instinktov in tozadevnih dispozicij (»habit«), ampak pridobljenih sposobnosti in utrjenih in izgubljenih nagnjenj (predvsem po fiziološki strani). Zgled: Predočimo si, kako dorašča otrok na Kitajskem, otrok našega srednjega veka, otrok naših delavskih slojev, kaj ima za dnem okrog sebe; kake čitanke, slike in učne knjige, tovariše i. t. d. Čitajmo kitajske klasike ali amerikanske dnevnike ali naše podeželske liste, uživimo se v vse, kar doživljajo odrasli, kako se jim tvorijo že fiziološko navade, zastira fantazija, razvijajo in zatirajo čuvstva in teženja, kako postajajo posamezni impulzi volje odločujoče dominante itd.

Tipologija bi se nadalje lahko naslanjala na odvisnosti med »značaji« in celotno zgradbo telesa itd. Če preidemo od »naravoslovne« psihologije do »duhoslovne«, pridemo do najvažnejših vidikov za tipologijo: tipi se ločijo po osnovnem ocenjevanju, ki odloča v vsej kulturi, po stavljanju ciljev in smeri hotenja, po celotnem življenjskem nazoru, stališču napram svetu. Kar imenujemo danes »kultura«, je imenovala aristokratskoindividualistična doba »humaniteto« ali »izobrazbo«; »poliran« je bil človek v dobi pro-

svetljenosti in njene družabne kulture; gentleman ali cortegiano so podobni ideali; »civilizacija« pravimo kulturi v dobi s pretežno praktično in socialno-etično usmerjenostjo. Kitajcu zveni beseda Li (sveto opravilo) enako veličastno. In če primerjamo pojma: Li in civilizacijo, pomeni antiteza na eni strani ideal organične harmonije, na drugi neprestano aktivnost: tu vzraščanje v večnost in neskončnost, tam dviganje in poduhovljenje končnega, zemeljskega. Na eni strani tvorjenje stila, na drugi prekipevanje življenja; in zopet: ideal o človeku, ki je niveliran v socialnoetično sredino in povprečnost, in ideal o duhovnem človeku antične humanistične klasike. Celotna smer človeškega doživljanja je (v shemi izražena): aktivno-kontemplativna, intuitivna, estetična, racionalna, uživajoča ali asketična. (Prim. k temu Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen* 1922).

Očitno je, da ne moremo izolirati psihične strukture individua od ostalih činiteljev družabnega življenja. In tudi pravkar orisani tipi osnovnega življenjskega ocenjevanja se nanašajo na najrazličnejše načine (glej spodaj!) na okrožje, človeške grupe in posamezna kulturna območja. Dušo odtrgati od zemlje, od njenega lica; uničiti vezi med posameznikom in soljudmi, raztrgati niti, s katerimi je posameznik vpleten v znanost, religijo, umetnost, politiko, gospodarstvo, se pravi onemogočiti vsako duševnost.

2. Zato naj kratko navedem tipe okrožij ter njihov pomen za celoto kulture. Antropogeografija loči živahne obmorske kulture, močne, centralizirane kulture daljnih ravnin, ali geografsko zaprte in zaokrožene kulture. V podrobnem spada semkaj vse, kar določa »okrožje«, kar določa »pokrajino«. Če izhajamo od prvotne prirodne oblike in prehajamo do vedno večje preureditve narave, bi mogli imenovati mogočno samoto puščave, svečanost visokih gora, otožnost širokih planjav, tajno snovanje pragozda, valovanje svetlikajočih se morskih obali. Tej pokrajini se prilagajajo tvorbe in preosnovanja človeške roke od piramid, sfing in egipčanskih stebrov, kitajskih stolpov in grških svetišč, do slovenske kmetske hiše, železniških tračnic, telegrafskih drogov, prekopov, vodnih naprav, tovarn, vasi in mest, cest, potov in steza.

Te različnosti in mnogoličnosti tvorijo podlago izpremembi duševnosti, vsej kulturi, razmahu ali postanku kulture itd.

3. Najvažnejša poglavja tipologije kulturnega organizma se opirajo na tipe grup in tipe kulturnih območij. V normalnih razmerah je vsaka kultura sestavljena iz »kultur« posameznih grup in plasti, ki so v njej vključene. Naša moderna kultura se cepi v kulture: univerzitetnih krogov, literatov in umetnikov, žurnalizma, birokratov, industrijcev, kmetov, rokodelcev in

obrtnikov, delavcev. Iz bistva in narave take grupe, iz njenih poslov, iz njene socialne pozicije se dá razbrati, katere psihične dominante se vedno vračajo in določajo vse ostalo doživljanje in prizadevanje: delokrog, interesna sfera, horizont kmeta so organični, vse življenje se več ali manj ureja v ritmu prirodnega snovanja in življenja. Delavec se sklaplja v mase, uradniki nosijo žig spremenljivega formalizma, literati se shajajo po kavarnah. Izkušnja kaže, da so izobraženci različnih narodov zelo enaki, da predstavljajo delavci vsega sveta isti kulturni tip. In kjer so bile posamezne grupe in socialne plasti skozi daljšo dobo odločujoči činitelj, nam tipika socialnih grup tolmači celotno kulturno življenje. Doba s prevladujočim plemstvom, viteštvom, doba in kultura, v kateri odloča humanistična birokracija, kultura brez izrazitega plemstva, zato pa z meščansko-ljudsko miselnostjo, doba z istočasnim plemskim in ljudsko-meščanskim elementom; kulture, z duhovniškim ali meniškim licem; velikomešno-kapitalistična in kmetijska kultura, Angleška in Amerika s tipično kulturo srednjih plasti, kulturna območja, kjer se je izločila posebna plast izobražencev, uradnikov, industrijskih delavcev — vse to so zgledi in sheme za orisano zakonitost.

(Konkreten material predvsem za tipiko grup se nahaja v sodobni literaturi v obilni meri pri M. Weberju, Troeltschu, Schelerju, Vierkandtu, Wieseju in drugih.) Staroindiska filozofija je razumljiva le kot kultura samotarjev, grška kultura, sloneča na plasti svobodnih mislecev, je bila mogoča v svetu, kjer ni bilo centralizirane države in mogočnega svečeništva, težečega po izenačenju in formalizmu. Podobno velja za renesanso itd. Ene napake se moramo pri vsem varovati, da ne posplošimo miselnosti in svojstvenosti ene grupe na vse grupe, da ne pripišemo značaja ene kaste, enega stanu vsemu plemenu, narodu; Spengler, Ziegler, Keyserling, Frobenius, Marx, Adler in njihove analize so dovolj znani slučaji in zgledi za napačno tipiziranje kulturnih činiteljev.

4. Kulturna območja (gospodarstvo, pravo, znanost, etika, umetnost, religija, politika) so v družabnem organizmu nahajajoče se stvarne, abstraktne skupnosti, ki niso le produkt trenutnih teženj in bioloških-socialnih potreb, ampak kompaktni sistemi. Ker ima vsak sistem svojo strukturo, svoj immanentni red in zmisel, jih moremo imenovati »kulturne sisteme«, ali s stališča subjektov: življenjske kroge, vrednostne pojave, področja objektivnega, predmetno-zmiselnega reda.

Tipika skuša izločiti tipe kulturnih celot, kultur, družabnega življenja, kjer določa pretežno eno ali več naštetih kulturnih območij celotno kulturo. V otroški dobi človeštva je bilo nra v s t v o v ospredje stopajoč sistem; iz nra v s t v a in prava se je p o t e m diferenciacije izločilo vedno bolj področje s m o t r e -

n e g a, praktičnega, »gospodarskega« prizadevanja itd. Zopet nahajamo prevladovanje religije: taka kultura pozna samo kanonično pravo, versko vzgojo, v političnih tvorbah vidi samo religiozne občine. D r ž a v a s pravnim redom postane podobno nositeljica socialnega blagostanja in »kulture«. In zopet so dobe, da g o s p o d a r s t v o nastopa svojo vladno: da tvori svoja kraljestva, da odloča v parlamentih, da vpliva po tisku na duhovno življenje. Vzporedno z gospodarstvom gre tehnika.

Velike in diferencirane kulture vsebujejo vse neštete možnosti ter najrazličnejša medsebojna križanja in nasprotovanja. Današnja doba gibljejo še vedno religije; a le-te so se očitno prilagodile socialno-etičnim zahtevam, in gredo vzporedno z moderno obliko socialno-etičnih zahtevkov mas. Estetično življenje je postalo često zatekališče pred krutostjo naših političnih in gospodarskih bojov ter nadomestek za religijo in nra v n o s t itd. Tipika po kulturnih območjih od svoje strani dopolnjuje tipiko kulture po drugih činiteljih.

5. Končno naj omenim še tipološko gledanje i n s t i t u c i j, o r o d j a i n n a p r a v: so li same sebi namen (zgled prodiranje tehnizacije v našem državnem, gospodarskem, znanstvenem in umetniškem življenju), so li ohranile svojo podrejeno vlogo in zmisel »sredstev« (da so n. pr. zakonodaja, dogmatizacija, kodifikacija, šolstvo, javno mnenje, tradicija itd. dovolj gibčni, da se prilagodijo nanovo rastočim potrebam ter življenje in hotenje dotične dobe primerno oblikujejo.)

B. Dosedanja izvajanja so pač izkazala, da se celotne kulture (kitajska, orientalska, srednjeveška...) ne dajo splošno označiti, ampak da pridemo do trdnih tal šele tedaj, če razčlenimo celoto po podrobnejših vidikih. In šele po v s e h orisanih straneh in činiteljih je mogoče označiti »kulture«, »dobe«, »duha časa«.

A naša dosedanja tipologija se je omejila le na ogrodje, ni šla v podrobnosti in še ni vpoštevala funkcijskih odvisnosti med posameznimi činitelji. Ozirala se je takorekoč le na s t a t i k o (prerez) kulturne celote, ne pa na podrobne o d n o s e med njenimi faktorji in d i n a m i k o teh odnosov. In tudi o t e h stvareh je možna t i p o l o g i j a.

Glede p o d r o b n o s t i: Vsak izmed navedenih kulturnih činiteljev se da razčleniti po svoji strukturi: n. pr. religija se loči v svoje komponente: odrešenje posameznega in celote, metafiziko, doktrino, kult, občino, socialno etiko; vsaka izmed teh strani postane važna za tipologijo in je treba za vsako posebej raziskati odnose do socialnih grup, institucij, okrožja itd. Na u m e t n o s t i nahajamo zopet material, snov, forme; vsebino in oblikovanje itd.; zopet je treba podrobne tipologije.

Če vzamemo s o c i a l n e g r u p e, izkazuje podrobnejša tipologija zopet: »mase«, krvne

zajednice, življenjske in duhovne zajednice in skupnosti, interesne zveze; zajednice in družbe; širše in ožje kroge: človeštvo, evropsko prebivalstvo, narod, pleme, družino, »državo«, društva, »družbe«, poklice, stanove, razrede itd. Po vseh teh podrobnejših vidikih je možna tipologija, iskanje odvisnosti. — Glavno področje za tipologijo pa se nam odpre pri analizi odnosov in procesov med navedenimi kulturnimi činitelji. Treba je torej izkazati medsebojnosti, medsebojna vplivanja in odvisnosti za vsakega izmed činiteljev z ozirom na ostale. Tako n. pr. za odnose posameznika do socialnih grup, za odnose posameznika do kulturnih območij, za odnose grup do kulturnih območij, za odnose med kulturnimi območji samimi (gospodarstva do znanosti, mita do religije, religije do znanosti, religije do etosa, prava, moraličnosti, religije do umetnosti, umetnosti do filozofije, prava do gospodarstva itd.), za odnose grup in kulturnih območij do institucij, oblikovanj in formalizacij.

Najsplošnejša tozadevna tipologija bi izkazala n. pr. naslednje slučaje: za odnos posameznika do grup skalo: posameznik, ki se ureja v celoto, posameznik, ki postaja čim avtonomnejši; med krajnima slučajema je mnogo prehodov; ali: posameznik, ki se organično, brez konfliktov in križanj uvršča v več skupnosti (cerkev, narod, poklic, stan) — posameznik, ki se prišteva več nasprotujočim si grupam. Ali zopet drug vidik: prevladujejo li med posameznimi subjekti odnosi združevanja: kontakti, približevanja, prilagajanje, združevanje; ali odnosi razdruževanja in ločenja: konkurenca, opozicija, konflikt. V enem slučaju imamo družabnost, družbo, zajednice, v drugem osamljenost, samosvojost, avtonomijo. Za odnose med posameznimi subjekti je nadalje zopet važno, izhajajo li a) iz nagnjenja, prijateljstva, simpatije, oziroma antipatije, sovraštva in mržnje, b) iz interesov, c) iz stvarnih razlogov (torej že zveza s kulturnimi območji). Nadalje kako subjekt doživlja druge subjekte ter prevzema njihovo doživljanje: ali se primitivno identificira z drugim subjektom, ali ob drugem subjektu, ali nehote posnema tuja dejanja, izrazne kretnje; ali kopira in v »tradiciji« prevzema tujo miselnost, ali sodoživlja in sledi zmiselnemu poteku doživljanja. (Scheler, *Soziologie* 40/41). Važno je nadalje, kako vzrašča posameznik v grupe: ali počasi, ali hitro; ali že po svoji biološko-vitalni in zunanji naravi (krvna odvisnost, gospodarska odvisnost, zunanja politična odvisnost), ali po duhovni podreditvi.

Za odnos posameznega in grup do zunanjega okrožja imamo zopet tipe. Odnosi so najrazličnejši: gre samo za trenutne kontakte, za prilagoditve, za razmerje nasprotovanja; gre za stališče interesov, stvarne odnose, nagnjenja. Odnosi med kulturnimi področji in institucijami

bi izkazali skalo: individue, grupe, ki jih družijo zanimanja, umetniško teženje, znanstveno delo, prijateljstvo, mladost s svojo strukturo in pristnimi viri življenja — na drugem koncu skale: individue in grupe, kjer je institucija vsrkala vse življenje in se šopiri namesto življenja.

Predvsem važni so odnošaji in odvisnosti med kulturnimi območji na eni strani in posamezniki in njihovo ureditvijo v socialne grupe na drugi; nadalje odnošaji med posameznimi kulturnimi sistemi; posebno če jih ne smatramo samo za abstraktne tvorbe s svojo imanentno logiko in strukturo, ampak če vključimo vanje že tudi tiste človeške grupe, ki one sisteme nosijo. To se pravi, da raziskujemo »gospodarske grupe«, »politične grupe« itd. »Gospodarstvo« nam ni torej le oni svet, v katerem vladajo zakoni »čiste ekonomije«, ampak v zmislu naše sheme I. obsega i gospodarečo grupo, i institucije i naprave v zunanjem svetu. Prav tako velja za »politiko« in za ostale skupine. Pravo, znanost, izobrazba, vzgoja, umetnost, religija stoje v določenih medsebojnih razmerjih, ki jih treba tipizirati. S tem naj bo dovolj tipologije; popolnega sistema tu itak ne morem podati.

JOZA ABRAM — PETDESETLETNIK.

DR. J. LOVRENČIČ.

Sv. Lucija na Mostu, znana po svojih prehistoričnih grobovih, bo slovela tudi po svojih duhovnih gospodih: po Tomažu Rutarju, ki je grobišča preiskoval in poročal o njih v *Arkiv za povjestnicu jugoslovansku* III., str. 223—30, po Alojziju Čarliju-Lukoviču, ki je prišel za Tomažem 1877 in bil prvi goriški prozaist in živi še v romanu »Zadnji dnevi v Ogleju« in v »Evfemiji«, po Jožefu Fabijanu, Alojzijevega kaplana in od 1891 njegovem nasledniku, ki je vzgojil Ivana Preglja in vztrajal med svojimi v ognju granat, dokler ga ni 1916 ena smrtonosna obiskala, in slovela bo tudi po zadnjem, ki je Joza Abram.

Na Svečnico 2. februarja je Abram dosegel petdeseto leto.

Dom in svet se ga spominja.

V letu potresa 1895 je prinesel Dom in svet — tridesetletnica! — pesem 20 letnega J. A.: »Ukrajinec«. Bil je to čas, ko je zbiral Krek mladino okoli sebe in je Ukrajina prevzela njena srca in jo je nje pesem dihala, pa naj je bila Abramova ali naj jo je pel Gojko — Župančič. Tudi v »Vrtecu« in »Angelčku« se je oglašal tista leta Abram kakor so se oglašali Smiljanič, Siluška, Lucijan.

Kraševac iz staroznane družine Abramov iz Tupelč pri Štanjelu, se je Joza 1895, ko je končal v Ljubljani višjo gimnazijo — nižjo

je študiral v Gorici — vrnil v solnčno mesto ob Soči in vstopil v bogoslovje, odkoder je s prijateljem Cirilom (Ciril Metod Vuga, r. 1875, umrl 12. VII. 1922) zalagal dalje »Vrtec« in »Angelček« s pesmijo, istotako našo dunajsko Zoro«, v kateri so se pa obenem pojavili še s članki in leposlovjem Kazaki Bajda, Salop, Bogdan — pozneje je v to kazaško pobratimstvo vstopil še Ostap Kazak — Krek. Prvi trije so: Abram, Vuga, Breclj.

Članki, ki jih je pisal v »Zori« Bajda Kazak so »Oblika in snov v umetnosti, nekaj o njenem namenu« (Zora IV. 1898, str. 86—96), »Naturalizem pa socialno stanje« (Z. IV., str. 127 do 138), »Materialistiška vzgoja« (Z. V., str. 4—23, šifr. J. A.), »Zopet stara pesem« (Z. V., str. 86—96, o programu dijaške »Nove Nade« in principielnem stališču napram umetnosti) in še »Dijak, liberalizem in socialno vprašanje« (Z. V., str. 129—143).

V istem letniku je na str. 149 zapel Al. Peterlin v treh »rispettih«, ki jih je bil uvedel prvi v »Zori« in ostal do danes naš edini »rispettist«, prigodnico »Novomašnikoma, čaštitima gospodoma Josipu Abramcu in Cirilu Vugi za 23. julij 1899«.

Po novi maši je prišel Abram za kaplana v Bovec, iz Boveca je šel za vikarja v Trento, iz Trente za kurata v Novake, iz Novakov v Bilje pri Gorici, iz Bilj v Obloke nad Hudojužno (kjer je preživel tudi vojno in bil »vihar v oblakih«), po vojni pa k Sv. Luciji.

Službujoč v Bovecu in v Trenti je postal Abram navdušen planinščak, kar pričajo številni njegovi spisi v »Planinskih vestnikih«, a tudi na leposlovje ni zabil. Najpomembnejše njegovo originalno delo iz te dobe je drama »Zlatorog«, ki so jo ponekod že igrali in je doživela lansko leto v rokopisu čast zaplembe in obenem prevod v italijanščino...

Leta 1907 je izšel v petem zvezku »Leposlovne knjižnice« »Kobzar. Izbrane pesmi Tarasa Ševčenka z zgodovinskim pregledom Ukrajine in pesnikovem življenjepisu«, v sedmem zvezku iste knjižnice pa je sledil l. 1908 »Kobzar Tarasa Ševčenka. II. del. Hajdamaki. Pesem z zgodovinskim uvodom o hajdamaščini«.

Po teh dveh delih, ki Abramcu zagotavljata lepo mesto v našem prevodnem slovstvu, je naš jubilar prešel v politiko. Izredno delavnega moža na ljudskoprosvetnem, socialnem in združnem polju je hotela imeti SLS tudi v goriškem deželnem zboru.

Pa so prišla leta vojne in povrnil se je k leposlovju, ki ga pa ni pošiljal v svet, držeč se onega »nonum prematur in annum...«

Zadnje, kar smo brali, je bil »Mazepovec« v D. in sv. 1917, str. 131... in toplo pisan nekrolog pobratimu C. M. Vugi »Šopek na grob moža« v Mladiki III. 1922, str. 363—365.

V zemlji, ki trpi, živi Abram in trpi z njo. Bog ga ohrani tej ožji domovini zdravega in delavnega in — kazaškega borca za vse lepo, dobro in pravično, ki mora zmagati!

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

F. S. Finžgarjevi zbrani spisi. V. zvezek. Prerokovana. Slike iz svetovne vojne. V Ljubljani, 1924. Založila Nova založba v Ljubljani. Natisnila Zadružna tiskarna. Ko je pisal Finžgar »Prerokovano«, je bil edini. Njegova epopeja je po desetih letih še edina, še bolj dehtiva kot kadarkoli. »Prerokovana« je čista epika brez umetniško intuitivne prestilizacije, je neposreden izraz rodu, kakor ga je zajel en tip človeka in svečenika v lastni klimatičnosti in čudi, je duh rodu in bol, ki se je stigmatizirala v eno srce in eno lice. Preden spregovorim književno: »Prerokovana« je tudi »dokument človečanstva« v velikem kodeksu, ki mu je stokrat drugo ime: Tolstoj, Suttner, Barbusse, »Sevastopolj«, Die Waffen nieder, Le Feu... »Prerokovana« je slovenski dokument človečanstva, potrjenje slovenske klime in duše v uri, ko slovenske duše nikjer nihče ni poznal ne priznal; »Prerokovana« je zanikanje srda iz duše rodu, ki nikoli sovražil ni, le trpel in se — ohranil. »Prerokovana« je izraz visoke, samorasle kulture pod enim Samim, brezpogojno najvišjim, pod svobodnim solncem za vse, pod Bogom ljubezni in miru...

To so besede občutja. Slovstveno zasluži »Prerokovana« po desetih letih v knjižni obliki (264 strani) dogmatično ostre opredelitve. Tudi knjižno je ostala »Prerokovana« deloma še to, kar so bili ulomki (Prerokbe zore, Boji, Kronika gospoda Urbana, Golobova njiva, Polom). Tako je kljub umetniško jačji notranji strnjenosti zunanje vendar ostalo delo — velik fragment. Pa je moralo tako biti! Po prvem principu vse estetike, da umetnina rasti organsko. Ste pa dve vrsti fragmentov, da o samovoljno namerovanih ne govorim: fragmenti slučajno okrnjene celote in fragmenti, ki jih pisatelj sam ni dopolnil. Prvi in drugi so tipika v zgodovini umetnosti, premnogokrat celó simbol dobe in duha, nekajkrat celó ukusa in estetičnega nazora, kakor n. pr. v dobi romantike. »Prerokovana« je fragment, ki je ostal okrnjen, in fragment, ki ni dozorel v polno, sintetično obliko. Ne eno ni drugo ni zaviselo od Finžgarja. Glede okrnjenosti ne bo dvomil nihče, glede nedozorelosti pa je navesti: Čas, v katerem in iz katerega je Finžgar rapsodil (v vsem pomenu besede!), je bil tak, da je moral ubiti mirno snujočo rapsodovo basen. Saj rapsod more sploh peti le — pesmi poedinice, ki jih šele poznejši rodovi sintezirajo ali epopejizirajo in še tedaj včasih kakor v Ilijadi le relativno, analitično vpeto v tesen motivni ali časovni okvir (Odiseja!). Vprašal bi seveda, ali ne bi bil smel storiti tega Finžgar po desetih letih. Smel bi bil, če bi bil hotel biti tradicionalen, pisatelj za ljudstvo. Če je hotel ostati umetnik, ni smel. Pa saj mimo fragmentarnosti vpliva »Prerokovana« v knjižni redakciji kot umetniško smotreno urejena celota, ki ji drugega špilmansko-palirskega homerosa sploh treba ni bilo. Basen v »Bojih« — najširše

novelstvo v epopeji — bi bila itak takó šablonsko ekstemporativna invencija, da si je bolj misliti ne morem v Finžgarjevem nastroju lie in zemlje, če ne bi bila res duša od duše, če ne bi bila pesem poedinka naravnost iz najvernejše resničnosti, dejal bi, analstvo, urejeno v fabulo, kot sem to analstvo kot tako ob prvem branju resnično tudi občutil in mi šele sedaj dehti v sladki poeziji, odkar morem verjeti, da vse to ni, da je vse to — bilo. Kakor bolna resignacija veje iz »Kronike«, ki je že v prvem tisku prijetno romantično kontrastirala in simbolizirala (Naša kri!) v realizmu vsakdanjega življenja in izrazito le enega osredja v epopeji — gorenjsko kmetiškega in srenjskega okoli Sore in preko.

Tako je »Prerokovana« krasen igrokaz z dramatičnim uvodnim akordom, z igro v »Bojih« in »Kroniki« in še z epilogom »Golobova njiva«. »Polom« ne sodi več umetniško v okvir. Pohojen Golobov travnik bi izzvenel kot disonanca trpkeje in trajneje in močnejše, nego more nastroj v »Polomu«, ki je, četudi sam po sebi lep, v zvezi s prejšnjim, neorganski... Glede izražalne sile Finžgarjeve si je danes že vsa Slovenska na jasnem. Povem pa vendar svoje mnenje: Eden pred Finžgarjem je pisal v še pristrčnejše domači besedi! Eden in le enkrat! Jurčič v »Spominih starega Slovenca«, ki je krasen pendant posebej še »Kroniki« in nje plemenitemu patosu. A Jurčič je bil le Slovenec, Finžgar bo čez naše meje...

Dr. I. Pregelj.

Pripovedne slovenske narodne pesmi. Mladini izbral in priredil Pavel Flere. Z risbami okrasil Maksim Gaspari. V Ljubljani, 1924. Izdala in založila »Učiteljska tiskarna v Ljubljani«.

Narodne pripovedke iz Mežiške doline. Zbral Vinko Möderndorfer. Ljubljana, 1924. Tiskala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Storije. Koroške narodne pripovedke in pravljice zbral in uredil France Kotnik. (Mohorjeva knjižnica 3) 1924. Založila Družba sv. Mohorja. Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja na Prevaljah.

Fleretova zbirka ni slaba. Ne rečem pa, da si jaz mladinske zbirke slov. pripovedne pesmi ne mislim malce drugačne bodisi glede umetniške plati bodisi glede bolj strokovnjaške ureditve in glosarske opreme. Moja zbirka »junaških« bi začela s Pegamom in Lambergarjem ne pa s »turškimi«. »Lepo Vido« bi označil kot Prešernovo, »pesmi o rastlinah in živalih« bi nazval »basniške« in bi pisal »Urh«, zlasti če ne bi bil še zmožel glasovne fiziologije v »Ulriku«, ki ga Flere piše »Urlik«.

Manj je vredna mladinska Möderndorferjeva zbirka, ki je bogata lokalna folklor. Kako se folklor književno podaja kot mladinsko leposlovje, je pokazal Milčinski. Möderndorfer ga ne pozna. Namen biti poljudno berilo imajo tudi Kotnikove Storije iz Koroške, kakor kaže nepriemerni naslov. Vsebina knjige očituje namreč strokovnjaka nabirača in izdajatelja. Dr. I. P.

Andrej Rapé: **Iz dni trpljenja.** VIII. zvezek. Ljubljana, 1924. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Knjiga ima naslov po prvi točki, ki obsega skoraj polovico knjige. Ne vem ji prave opredelbe. Nekak lirski nadomestek za pravi notranji glas, psevdopesniško epigonstvo po Mešku in Cankarju. Za deco ni. Drugo v knjigi je zvončkarstvo, za silo literatura, umetnost nikakor. Le zakaj si je avtor pridržal vse pravice! Dr. P.

Josip Ribičič: **Kokošji rod.** Mladim in starim v pouk in zabavo. Gorica, 1924. Izdala in založila Narodna knjigarna. Tiskala Narodna tiskarna v Gorici. Prav kakor Zieglerjeva »Sreča v nesreči«: mladim in starim v pouk in zabavo! Žal, da Ribičičev slog ni Zieglerjeva sladka in neposredno ljudska naivnost. Jaz vsaj se ob tej basniški intuitivnosti nisem ogrel. Občutil sem ob »kokošjem rodu« le literatstvo, pogreti Cankarjev in cankarski »ressentiment«. Literarna miselnost ni najvišja. Zato, ker ni najgloblja. Samo iz najglobljega, življenjsko spoznanega smemo parabolizirati. Pa še ta križ, da je od očeta Vzvišenega k sosedu Smešnemu — en sam korak. Dr. I. P.

Ljuba D. Jurković: **Kotarke.** Pesme za narod. Ljubljana, 1924. Naklada i tisk »Zvezne tiskarne in knjigarne« u Ljubljani. Naslovni list izradio Ljuba D. Jurković.

Ali ni to vsaj prva srbska (cirilska) knjiga verzov, ki se je tiskala v Ljubljani? Ekzotična je tudi sicer. Jurković pesni namenoma samo v desetercu. Obeta si, da bi znal zrasti v svoje ljudi kot rapsod. Bogve, da mu to privoščim spričo mnogoosebne intimite, ki jo očituje s svojimi številnimi posvetitvami, spričo hvalne miselnosti in jasnega patriotstva, spričo mnogo dobre in pametne moralne besednosti v sedmih pesmih »veselja in lepote«, šestih »borbe in življenja«, dveh »prosvete in nade«, osmih »rodoljublja in svobode«, v uvodni o »pesmi in goslih«, v zaključni o »starem samostancu« in še štirih parafrazah po škotskih baladah. Sicer pa »Kotarke« niso umetnost nego besedilo. Verzifiksovska spretnost, ki pa nima globljega čuta za vonj prave rapsodike, ki je klima in naivna primitivnost. Ekavstvo, z izjemo: pa zapeva grlom bijelijem. Knjižtvo ob neknjiževnem: devojka, dedovi... Ali Jurković nič ne ve za velikega fra Grgo? Rapsod iz svojega časa, vrstnik nemškega Jordana! Rapsodstvo našega časa pa hoče še več! Veliko več nego samo spretnost v deseterčenju. Dr. I. P.

UMETNOST.

Ivan Meštrović o svojem notranjem razvoju.

»Kolo«, hrvaški mesečnik za glasbo in umetnost v New Yorku je priobčil o priliki Meštrovićeve razstave v Ameriki na čelu njemu posvečene posebne številke zelo zanimivo izjavo tega umetnika o značaju njegove umetnosti in njegovem notranjem razvoju, iz katere posnemamo ono, kar ni naslovljeno posebej na Amerikance.

»Za razstavo v Ameriki sem izbral dela iz vseh dob svojega umetniškega delovanja, tako da dobro predstavlja vse moje delo. Vseeno pa ni bilo mogoče prepeljati sem vseh bolj zgodnjih del, ki so v ozki zvezi z našimi narodnimi tradicijami in aspiracijami. Od del iz predvojne dobe, ki so nadahnjena po naši narodni poeziji in narodnih idealih, jih je na razstavi samo pet: model »Vidovdanskega hrama« in 4 velike figure iz marmorja. To so fragmenti za projektirani Hram, ki sem ga zasnoval po lastni iniciativi veliko pred vojno in ki naj bi bil služil kot neke vrste panteon združenih Jugoslovanov, Srbov, Hrvatov in Slovencev.«

»Smisel Vidovdanskega hrama sem pojasnil že l. 1915, v bojni vihri, v članku, namenjenem angleški javnosti. Rekel sem, da je Kosovski hram »tempelj religije skrajne požrtvovalnosti« in da se bo v njem propovedovalo, da je treba živeti v pravičnosti in luči in da je treba za ti dve tudi umirati. Svečenik templja je Slepec, ki po zemlji hodeč zre v carstvo večnosti, odkoder se vidi, da so vsi ljudje bratje, vse vere samo ena vera, vse cerkve samo plamenčki, ki gore v slavo enega večnega ognja, kateri jih je vžgal in ki vse razsvetljuje. Temelji templja so brezmejne pravične žrtve naše rase; stebri so vsi oni, ki trpe in prenašajo; litanije v njem petje ljudskih muk; kadilo njegovo je ljubezen; blagoslovljena voda pa solze ponižanih in pravice željnih. Stolp templja so očiščene duše, ki spajajo zemljo z nebom, zvonovi pa njihov močni glas, ki pravi: »Živite v miru in ljubezni z ljudmi in vsem stvarstvom Gospodovim, izpopolnajte se neprestano, da postanete enaki Njemu, ki je neizmeren.«

»Vprašate, ali se je po našem ujedinjenju kaj storilo v ti smeri in če je upanje, da se bo v bližnji bodočnosti začel graditi ta Hram. Odgovoriti Vam morem le, da se dosedaj ni ničesar storilo. Naša domovina ima polno bolj nujnih potreb, poklicni politiki pa nimajo smisla za zadeve take vrste. Ali se bo kesneje kaj naredilo, ne vem. Nagibam se k veri, da se bo. Če tega ne bom jaz napravil, ali če Hram ne bo točno tak, kakor sem ga jaz zasnoval, je mogoče postranska stvar. Glavno je samo to, da se enkrat v resnici zgradi Hram edinosti in da se potrdi, da so bratska ljubezen, resnica in prosveta glavni cilj nacije.«

»Zanima Vas, kako sem prešel v svojem delu od narodno-zgodovinskih na versko-biblične motive. To vprašanje sem zelo pogosto čul. Evo kratko pojasnilo: kdor je intimneje zasledoval moje delovanje, za tega bodo moja kesnejša dela logična in v zvezi s prejšnjimi. To je razvidno že iz povedanega. Moj nacionalizem ni bil nikdar vsakdanji in tudi moja dela one dobe niso bila zgodovinsko ilustrativna. Ona so skušala biti izraz zgodovine duše našega naroda, duše, ki je v svojem bistvu občečloveška. Jaz — pa mislim, da tudi Vi, — ne smatram za junake onih posameznikov ali narodov, ki se borijo samo za svojo svobodo ali materialno korist, ampak one, ki se bore za občo svobodo in za občo korist, ki

pa ne more biti samo na materialnem polju. Navadno razumejo pod pojmom junaka vojskovodja, jaz pa menim, da so pravi junaki oni, ki se borijo za najvišje ideale vsega človeštva. Bržkone se boste skladali z menoj, če rečem, da je sveti Pavel večji junak kakor Cezar.«

»Precej po balkanski vojni, posebno pa za časa svetovne vojne se mi je zazdelo, da je premajhen samo ideal enega naroda, da so premajhnega pomena žrtve in zmage enega samega naroda v primeri z vsemi žrtvami in pravično zmago vseh. Toda »zmaga vseh« more nastopiti le, če ni »prijateljev« in »neprijateljev«, kadar bomo vsi ljudje bratje.«

»Evo Vam, po vrsti teh idej in čuvstev sem prišel na predmete iz biblije. Čuvstvo občega človeškega trpljenja je od takrat zavzelo večje mesto kakor samo trpljenje lastnega naroda. Potreba pobijanja nekega posebnega zla, zadanega nam, se je razširila v potrebo pobijanja zla splošno, naj bi bilo kjerkoli in naj ga je kdorkoli povzročil komurkoli. To so pač stare misli in star ideal, toda poskusimo ga vendar enkrat že tudi uresničiti. Če ne bo šlo danes, pojde jutri.«

»Iz stremljenja po obči harmoniji so nastale tudi moje novejši stvari z glasbenimi in melodičnimi motivi. One so izraz želje in čuvstva harmonije med nami in vsemi stvarmi. Če se nam posreči, da vsaj trenutno dosežemo harmonijo med seboj in vsem okrog nas in nad nami, je že nekaj doseženo. Bodo že enkrat prišli tudi oni, ki bodo dosegli trajno harmonijo.«

»Moja umetnost se izraža v trdem lesu in kamenu, toda tisto, kar ona vsebuje, ni niti iz lesa niti iz kamena, ono je izven prostora in časa. Umetnost je pesem in molitev obenem.«

»Kakor v splošnem, človeškem, tako želim tudi, da se v našem narodnem življenju najde harmonija: harmonija izmed ljudi in zemlje, na kateri žive in od katere žive, med vasjo in mestom, med neukim in učenim, predvsem pa harmonija med našimi plemeni. Iz ljubezni do te harmonije sem na svoj način sodeloval v borbi za svobodo in uedinjenje našega naroda, ker sem bil prepričan, da se more v svobodi bolje izraziti duhovna sila in se doseže skladno brnjenje strun. Za ta cilj in želeč te harmonije sem pred in med vojno, kolikor sem mogel, storil za ugled naše Srbije tudi na kulturnem polju, da bi bila tako nji in nam vsem olajšana pot do cilja.«

»Iz ljubezni do te harmonije se danes veselim vedno bolj odkrite samozvesti nas Hrvatov in bratov Slovencev, ker sem prepričan, da bo ta samozavest pozneje, ko se naše sile koordinirajo, tem večji donesek k naši skupni zavesti. Treba je, da pridejo do izraza vse naše narodne sile in posebnosti, da se bo tako čul zvok vseh strun na naši lutnji, kajti ena sama struna ne daje in ne more dati popolne harmonije, dà, niti pravega valeurja melodije. Želim si te naše harmonije in verujem vanjo ter že čutim v duši njeno lepoto. Tako pojmujem naše jugoslovanstvo: Ono mora biti ta harmonija raznih zvokov vseh naših strun. Vendar ta harmonija v naši hiši ne bo imela vrednosti sama zase, ampak samo toliko, kolikor

bo obenem donesek k splošni harmoniji človeštva. Kolikor bomo vredni in kolikor bomo prispevali k splošnemu napredku in skladu, tak bo naš položaj in toliko nas bodo vpoštevali.«

PRAVDA O VERONIKI DESENIŠKI.

Odgovor Franu Albrechtu.

1.

Predvsem mi je dolžnost izjaviti, da sem kritiko o Veroniki Deseniški jaz ponudil Domu in svetu, ne da bi me bil urednik k temu nagovarjal. Napisal pa sem jo šele tedaj, ko je urednik mojo ponudbo sprejel. Napisal sem to kritiko, ker dobro poznam naše slovstvene prilike in ker sem raditega naprej vedel, da je pri nas sicer dovolj kritikov, ki bodo imeli o delu podobno mnenje kot jaz, da pa se bo težko kdo izmed njih odločil to javno povedati.

Lahko bi bil kritiko ponudil Ljubljanskemu Zvonu, toda tega nisem storil, ker sem vedel, da njegov urednik Fr. Albrecht ni dovolj možat in vesten, da bi jo objavil, tudi če bi bil istega mnenja o delu kot jaz. Da sem imel pravico tako misliti o njem, kaže njegovo ravnanje z mojo kritiko o dr. Prijateljevi knjigi — Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma, ki se je nad leto dni ni upal natisniti. Ko je kritika o Veroniki Deseniški izšla, je tudi sam priznal, da bi je ne bil natisnil. To je vnanje pojasnilo, zakaj je napadena revija objavila mojo kritiko; urednikova zadeva pa je, zakaj jo je smatral za vredno, da se natisne.

V svojem napadu name kot kritika ravna Albrecht kakor tisti preprosti polemiki, ki enostavno zoperstavijo dani misli nasprotno misel in so isti hip že uverjeni, da jim je lahko ta njihova nasprotna misel že izhodišče za njihovo polemiko, dasi je smoter polemike baš v tem, to misel šele podpreti in dokazati. Če pa Albrecht izvaja, da ima pravico govoriti, kot da je njegova antiteza že dokazana, iz tega, ker sem jaz v svoji neokretnosti rabil o Veroniki Deseniški izraz »umetnina« v pomenu delo sploh, potem na tihem sam dobro ve, da uporablja v boju ne-prava in kriva sredstva. Zakaj vsa moja kritika ni drugega kakor dokazovanje, da delo kot celota ni umetnina.

Da bo postala ta preprosta logika Albrechtu jasna, jo bom skušal ponazoriti. Predstavite si človeka, ki je dobil knjigo v roke. Pred njenim izidom je bilo o knjigi toliko govorjenja, da je prvo njegovo čuvstvo ob knjigi radovednost. Nestrpen sede in bere. Pri branju ga lahko doleti dvojje: ali ga čtivo razvname, da mu prisluhne »z vseodpovedljivo ljubeznijo in spoštovanjem«, ali pa ga ne ogreje. Zgodilo se je, da ga Veronika Deseniška nele ni razvnela, marveč da ga je celo odbila. Zato se je zamislil in si je pojasnil, kje je vzrok. Našel ga je v delu in je to tudi z dokazovanjem podprto drugim povedal. Povedal sem to javno, in sem s tem tvegano, da mi kdo pokaže pego, ki jo morda res imam v očesu. Albrecht trdi, da jo imam, ni mi je pa pokazal;

to more storiti le na ta način, če mi dokaže, da je delo dobro. Dokler pa tega ne stori, imam pravico, njegovo trditev, češ, da imam pego v očesu, smatrati za neutemeljeno in osebno obrekovanje.

Goethe pravi nekje Eckermannu, da se mu zdi vselej tvegano, hoteti z besedami tolmačiti besedno umetnino. Tem bolj je kajpada tvegano s čuvstvenostjo hoteti razlagati umetnost, ki je sama po večini snovi, iz katere je ustvarjena, čuvstvena. Pri takem obravnavanju umetnosti se navadno dogaja tisto zoprno pogrevanje slovstvenih ekstaz, ki ni poučno ne zanimivo. Toda tako piše marsikateri naš kritik. Moje pojmovanje kritike je drugačno. Čuvstvenost je treba razlagati z drugo prvino in v svetu te prvine je treba zgraditi lik, ki bo odzrcaljena podoba umetnine. Samo po sebi je umevno, da podoba v zrcalu nima nikoli tiste vrednosti in resničnosti kakor živo telo; tega se mora vsak kritik zavedati. Ne zavedajo pa se tega tisti izmed njih, ki skušajo z naporom vse svoje čuvstvenosti kritiko napraviti za nekaj »enakorodnega« z umetnino. Svet in osnovna prvina kritike je razum. V ta svet sem hotel postaviti svojo kritiko o Veroniki Deseniški. In to je najbrž pega, ki mi jo Albrecht očita in ki jo pojasnjuje z izrazi kakor so: Prokrustova postelja, poezija, ki sem jo vklenil v galejo, šolski nauk in lastne doktrine, in da berem z možgani. Ne brati, pač pa pisati skušam z možgani. To mu priznam.

Na žalost pa ne morem tega reči o njegovem pisanju, deloma iz razloga, ki sem ga omenil pri označevanju njegovega polemiziranja, deloma pa iz razlogov, ki jih bom še pojasnil. Albrecht namreč pravi med drugim tudi sledeče: »logično je: kdor veruje v umetnost, Carja mavričnih kač, ne more hkratu verovati v umetnost Veronike. Eno ali drugo; oboje ni.« Zame in za vsakega logično mislečega človeka mora biti jasno, da se lahko najde kje človek, ki je tako neverjetno neomejen in ki je tako širokogruden opazovalec umetnosti, da se mu zdi i Župančičevo i Podbevškovo umetnostno načelo pravo in res umetniško. Če Albrecht tega ne verjame, ga bo morda uveril tale dogodek: Po Podbevškovem nastopu v Narodnem gledališču sem srečal v gledališki veži pesnika Otona Župančiča, ki je pristopil k meni in mi dejal dobesedno tole: »Danes me je pa prepričal!« Da Župančič tedaj ni dvomil o svojem umetnostnem načelu, tega menda ni treba dokazovati. Evo torej potrebnega primera. Med ljudi, ki smatrajo obe načeli za pravi, se štejem tudi jaz, če pa se Albrecht ne, je s tem le pokazal svojo slabotnost v logiki in pa svojo literarno ozkosrčnost in doktrinarnost, ki jo očita meni. Iste težave z logiko očituje njegovo pisanje še na drugem mestu. Osnovna misel njegovega odstavka, ki ga zaključuje stavek »Umetnikovo delo je zmerom neocenljivo, neprecenljivo«, je tale: Nihče ne more reči o kakem umetniškem proizvodu na primer: to ni drama, to ni epos, to ni roman i. t. d. Kaj pa, ga vprašam, če bi kak poet pod sonet zapisal, da je tragedija. (V trenutni zablodi se to lahko pripeti. Rabim pa tako

pretirano primero le radi jasnosti, ki je očitno nujno potrebna.) Ali mu ne bi lahko vsak profesorček z upravičenostjo dejal, da sonet ni tragedija marveč pesem, pa če bi bil tisti pesnik magari sam Shakespeare. Vem, da Albrecht ne misli drugače in da mu ni prav to trganje za besede. Toda tudi on je izrabljaj moje besede. Poleg tega je pa dobro, če izve, da je s čuvstvom pisati lahko nevarna ali pa vsaj nerodna stvar. Zakaj te njegove besede in one prejšnje so bile pisane s čuvstvom, ne pa z — razumom.

Nadalje mi očita Albrecht, da se nisem zavedal, kaj sem storil s svojo kritiko. Izjavljam samo to, da sem pripravljen zagovarjati svoje besede proti komur koli. Da se zavedam resnosti dela, ki ga vršim, sem skušal pokazati z vestnostjo, s katero sem se lotil vsega, kar sem pisal. Na vsak način pa lahko mirno rečem, nisem še nikoli, niti na reklamnem listku primerjal Juša Kozaka z Dostojevskim. Tudi se mi zdi neprimerno, če mi brezvestnost očita kritik, ki je kot urednik dve leti tiskal Mirana Jarca, zdaj pa ga je zavoljo osebnih čenč v istem listu proglasil za frazerja. O bogve kakšni vestnosti končno tudi to ne priča, da je ves odstavek Albrechtovega napada name, ki govori o klikarstvu, napisan tako, kakor da avtor meri name, čeprav mi je v pogovoru izjavil, da s tem ni mislil mene, temveč nekatere druge izmed »mladih«. Bilo bi v redu, če to nepravilnost vsaj naknadno popravi.

Najočitneje pa kaže, kam človeka lahko zavede čustveno in impulzivno pisanje, očitek, češ da sem kriv, »če o Veroniki Deseniški razpravljajo ljudje, ki razpravljajo običajno o devizah, o politiki in ženskah...« Človek bi menil, da je želja vsakega kulturnega delavca, da bi se za umetnost zanimali vsi ljudje brez izjeme. Kajti vnanja naloga umetnosti je človeštvo dvigati; najprej pa je treba dvigniti tiste, ki so od njene sveta najbolj oddaljeni. Vzbuditi zanimanje za umetnost v najširših slojih naroda je tako važna naloga, da bi bilo že to hvale vredno, če bi človek od časa do časa nalašč pisal krivične kritike, ki bi izzvale v občinstvu ogorčenje in s tem stopnjevano zanimanje, kaj šele če to doseže s pravično oceno. Če bi to dosegel, kar mi Albrecht očita, bi bil vesel in zadovoljen, kajti s tem bi dosegel tisto, kar je smoter vsake kritike.

Josip Vidmar.

2.

Fran Albrecht je storil prijateljsko ali družinsko ali kakršnokoli dolžnost, ko se je oglasil v 12. številki Lj. Zvona za l. 1924. proti poročilu o Župančičevi Veroniki Deseniški, ki ga je prinesel naš list v 5. številki lanskega leta. Prav. Velika napaka tega ugovora pa se mi zdi, da se ne gleda popolnoma iz oči v oči, tako da bi imel vsega nasprotnika pred seboj. Zase razumem Albrechta takole: Očita Domu in svetu kritiko o »Samogovorih« iz l. 1908. — nato obsodi kritika »Veronike«, ki jo je slučajno priobčil v Domu in svetu. Datuma 1908 in 1924 zveže in skuša postaviti sistem in ž njim vred naslovi na slovensko kritiko častne priimke: literarno analfa-

betstvo, kulturni snobizem, brezobraznost. Ni se mu posrečila besedna igra kritika in klika. Premočno čuvstvo preveva njegove trditve. Iz tega sledi, da je odgovarjanje na take besede osebno neprijetna zadeva, zlasti, če v naših razmerah poznamo še drugačne, sicer manj hude, pa za literaturo bolj neplodovite besede. Zato bo besedo o kliku treba osvetliti meni:

1. Zakaj je Dom in svet sprejel Vidmarjevo kritiko o Župančičevi tragediji? Pač zato, ker ima stvarne in oblikovne vrednote v podobi dognanj, ki naj pripomorejo h kolikor mogoče pravi ocenitvi tega dela. Te vrednote se mi zde za končni cilj tem tehtnejše, ker so brez zunanjega lišpa in je v njih pot do jedra tem krajša. Če se kdo s temi dognanji ne strinja, je tem lažje zanj, da jih ovrže.

2. Ker ta ocena Veronike Deseniške ni bila povsem ugodna, udari Fran Albrecht Dom in svet in se opre pri tem na poznani literarni kuriozum dr. Lenarda l. 1908. v Domu in svetu, obenem pa govori o tipu ene vrste kritikov: »Kritik pač vzame v roko knjigo, lista in čita. Kaj čita, ne ve. Ne ve, a vidi: evo, to so črke in to so besede. Zatorej sede in napiše: 'Ta knjiga je ploha besed...'« Ne, gospod, še več, ta kritik dr. Lenard menda sploh ni prebral Samogovorov, vsaj v celoti ne. Pa to je zadeva tedanjega uredništva, da je tako »kritiko« priobčilo. Zato o kliku nikar, saj s takim dokazovanjem ne, ker je Fr. Albrecht v isti številki Doma in sveta, v kateri je izšla sodba o Veroniki, bral na strani 221. tudi mojo sodbo o prav isti Lenardovi kritiki — tedaj ni imel pravice zvezati teh dveh dogodkov.

Kaj pa se pravi, da kdo vedoma naprti komu dejstva, ki ne veljajo, ter ž njimi nekaj slabega dokazuje, za to naj postavi pravo ime Fr. Albrecht sam.

3. Prav zato, ker sistem ali klika ali karkoli že, kar Fr. Albrecht v zvezi z Veroniko hoče naprtiti Domu in svetu, dosledno ali prezira ali ubija gotova dela, nisem šel gledat, kaj in kako ocenjuje Dom in svet in kaj in kako Ljubljanski Zvon, čigar urednik je Fr. Albrecht, temveč sem zbral vse sodbe in književna poročila, ki sta jih dosedaj prinesla o O. Župančiču Ljubljanski Zvon in Dom in svet in te sodbe sporedil. Ta obširna snov, ki sem jo radi dragocenosti prostora moral izpustiti, živo govori, da je podoba O. Župančiča pri nas stvarno odkril Dom in svet in ne Ljubljanski Zvon, ki se je njegovim delom — kakor zahteva Fr. Albrecht — približal vedno z »vseodpovedljivo ljubeznijo in spoštovanjem«. Ker Fr. Albrecht pozna samo leti 1908. in 1924., bo treba to zanimivo snov za slovensko kritiko samo preložiti na drug prostor. Pa zakaj bi v l. 1924. ne smeli kakega dela formalno drugače ocenjevati kakor — recimo v l. 1908., ne da bi pri tem odvrgli »ljubezen in spoštovanje«? To je skušal Dom in svet doseči s tem, da se je tako na široko pečal z delom. V ponudbo je dobil že tretjo oceno, ki je vendar nepotrebna — saj Ljubljanski Zvon dosedaj še nobene ni priobčil.

Za uredništvo France Koblar.

PESNIK SU TUNG-PO (SLIKA S TUŠOM).

DOM IN SVET

V LETU 1925!

Dom in svet hoče v letošnjem letu z vso voljo nadaljevati in zboljšati tisto delo, ki mu je bilo zadnja leta dodeljeno kot literarni in umetniški reviji. Če bi se pri tem, ko vnovič prosi pri svojih sodelavcih in naročnikih za zvestobo, skliceval na starost, na 37 letno mnogostransko svoje delo, bi mu danes gotovo ne bilo več do samega življenja, kajti premnogo, kar je zasnoval in negoval ta čas, se je izločilo iz njega: dozorelo je ob njem in sedaj živi v samostojnih glasilih kot poljudno slovstvo in prosveta, znanost sama zase in umetnostno razglabljanje kot stroka in še marsikaj — vse samo dokaz, da so bile kali žive in da so korenine srkale iz zdrave zemlje. Pri vsem tem pa se je pri Domu in svetu samem vedno bolj živo izoblikovala nova podoba slovstvene in prosvetne revije, ki bodi ne le živa priča našega izčiščenega umetniškega hotenja, temveč zlasti zatočišče in glasilo tistega ustvarjanja, ki poganja svoje korenine iz vere našega naroda in tako ohranjuje in goji dokaze njegovih posebnih svojstev. To je danes naš program, katerega bomo s tem večjo zavestjo in odločnostjo skušali udejstvovati, čim bolj živo čutimo, da je prenovitev človeške družbe in nas samih mogoča edino v priznanju in brezpogojnem sprejemanju vseh tistih visokih čednosti, ki dvigajo nad materialnost in jih ustvarja versko-etična nujnost. Ta naš program mora dobivati vedno jasnejši obraz in krepkejši značaj. — Na tej svoji osnovi bo skušal Dom in svet v večji meri kakor doslej tudi zbirati umetniško stremljenje in dognanje sorodnega in nasprotnega zunanjega sveta ter tako nuditi zvezo med domačim in tujim hotenjem.

Dom in svet je zadnja leta v precejšnji meri sprejel estetično revolucijo pri nas. To dejstvo je zahtevalo mnogo žrtev in izpričuje vse prej kot dobičkarstvo in strah za svoj obstanek ali pehanje za naročniki. Ta revolucija je izšla iz ustroja našega lista in ni ostala brez prida; dokazala je predvsem, da v umetnosti ni malikov in danes nam nihče ne more očitati zaostalosti ali nesvobodumnosti. Prav radi teh dejstev sme Dom in svet združevati v sebi vse dobrohoteče tvorce, bodisi izkušene in priznane osebnosti, ki so dale pečat listu in dobi, bodisi mlajše moči, katerih umetniška in moralna resnost se krije z našim programom.

Tako mora Dom in svet postati v leposlovnem delu glasilo etično poglobljenega umetniškega ustvarjanja, v prosvetnem delu pošten in načelen, zlasti pa odkritosrčen glasnik, neizprosen in dosleden do sebe in do drugih. Ko stopamo v 38. leto, čutimo nujno dolžnost, da po marsikakem bridkem spoznanju in preizkušnji, zlasti pa ob enostranosti, neiskrenosti in nenačelnosti v našem narodnem življenju, izjavljamo, da podtikanje kompromisnosti od domače in tuje strani gre mimo programa Doma in sveta.

S tem vabimo sodelavce in naročnike, naj nas podpirajo.

List bo izhajal letos v nekoliko pomnoženem obsegu in bo izšel od 1. marca naprej točno vsakega prvega v mesecu razen avgusta in septembra. Prva številka bo imela dvojen obseg, tako da bomo v celem dosegli 288 strani.

Gradiva, leposlovnega in znanstvenega, bomo imeli dovolj. Ostali so nam zvesti vsi dosedanja sotrudniki in pridobili smo novih: F. S. Finžgar nam pripravlja večje delo, Ivan Pregelj priobči več krajših novel, prispevke so obljubili Ksaver Meško, Alojzij Remec in Janez Jalen. V prvi polovici letnika bo izhajala daljša novela Franceta Bevka: Muka gospe Vere in njegova drama Kajn ter novela Narta Velikonje: Sirote. V pesniškem delu bodo poleg Silvina Sardenka, Joža Lovrenčiča, A. Vodnika in Tineta Debeljaka sodelovali dosedanja pesniki znanci.

Za »Kajnom« bo izšla dramatična pesnitev Mlada Breda, ki jo je napisal Jernej Stantè in je brez dvoma najtehtnejši sad naše najmlajše poezije.

Letošnji letnik zaključuje dr. Josipa Debeveca prevod Divine Commedie, h kateremu bo napisal prelagatelj sklepno besedo o načelih in spominih svojega prevoda.

Uredništvo razpolaga z več članki o najnovejših tujih slovstvih, ki so jih napisali tuji strokovnjaki. Takoj v prvi številki bo začel izhajati pregled o najnovejši ruski knjigi, ki ga je napisal B. Zajcev. O francoskem slovstvu bosta poročala dr. A. Debeljak in dr. Lovro Sušnik. J. Pogačnik bo priobčil vrsto skic iz najnovejše nemške literature.

Članke o umetnosti bosta priobčila dr. Fr. Mesesnel in Stanko Vurnik, dalje izide serija ilustriranih člankov o najnovejšem italijanskem slikarstvu iz peresa italijanskih avtorjev. Dr. Fr. Čibej je napisal Doneske k sociologiji umetnosti.

O najnovejših domačih knjižnih, gledaliških in glasbenih dogodkih bodo poročali dosedanja sotrudniki.

Naročnina lista ostane 100 Din kot doslej, za dijake 75 Din, in naj se pošlje na Upravo Doma in sveta v Jugoslovanski tiskarni v Ljubljani.

UREDNIŠTVO.

UPRAVNIŠTVO.

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE

ali o posebnostih slovenske žurnalistike.

Prvi, ki je proslavljal jezik v »Veroniki Deseniški« — in to v političnih predelih, je bil »Slovenec«.

V kulturnih koticah pa se je potegoval zanj »Tabor« in zapisal tale dva aforizma:

»Klerikalci so zlorabljali Župančiča proti jugoslovanskemu štetju v naših šolah. Ko jim je povedalo »Jutro«, da pravi tudi Župančič dvajset pet, zažgali so Veroniko Deseniško in ji napisali v »Domu in svetu« pamflet v dokaz, da ima slovenski narod res svoje posebnosti, po katerih se mora večno ločiti od drugih Jugoslovancev («Tabor», 1. I. 1925).

— »Kaj mislite o Veroniki Deseniški?« — »Mislim, da je Veronika rada jedla klobase, česar Župančič ni povedal, kar pa so opazili njegovi kritiki in pristavili, da je bilo to velikega pomena za razvoj njene tragedije.« («Tabor» 27. I. 1925.)

V istem času je prinesel Zvonček, list za slovensko mladino, ilustrirano pesem »Kos bojevnik«. Prav bi bilo, ko bi Zvončkovo lastništvo darovalo kaj za ugankarsko nagrado uredniku, da ugane, kaj je prinesel mladini, poslušajoči Cicibana. Potem morda nakloni še eno nagrado pesniku, da odgovori, kdaj in kam bo napravil tretjo pesem o »Kosu in škrjančku« — če pogledamo »Dom in svet« l. 1919., str. 50.

Po tem dogodku — tako smo brali v enem delu slov. časopisja — je stopil celo dr. Dinko Puc v krog kulturnih zgodovinarjev in na političnem shodu slavnostno razglasil tudi O. Župančiča za mučenika klerikalizma.

* * *

Dvoje kulturnih ugotovitev.

»Od Hrena preko Mahniča do Jegliča pa je bil klerikalni zelotizem stalni sovražnik vseh zlahtnejših pojavov med Slovenci. Kastirana umetnost v »Domu in svetu« in Mohorjevi družbi je živa priča, kakšna »kultura« je ideal klerikalizma.« («Jutro» uvodnik 26. aprila 1924.)

»Ta družba (se. okoli »Jutra«) danes nima niti ene znanstvene revije, dočim jih imajo »klerikalci« tri! »Klerikalci« obvladujejo tudi naše umetniško stvarjenje, najboljši moderni slovenski romanopisec je »klerikalec«, vsaka nova struja je izšla ali vsaj našla največ odmeva pri »klerikalcih«, pa naj gre za to ali ono polje.« («Slovenec» uvodnik 16. februarja 1925.)

Pri prvi krilatici smo se spomnili, kako so pristaši tega mnenja predlagali, da se izloči naš list iz neke mestne učiteljske knjižnice — radi pohujšljivosti, pri drugi pa — da »Slovenec« do tedaj vse leto že ni povedal, da »Dom in svet« izhaja.

PREJELI SMO V OCENO:

Aleš Ušeničnik: **Ontologija**. Učbenik. Bogoslovna akademija, knj. VI. Založilo Katoliško tiskovno društvo v Ljubljani, 1924.

Pesme M. M. Rakića (cir.). Izdanje »Nove Evrope«, Zagreb, 1924.

Dr. I. Lah: **Miklavž prihaja**. Trije prizori. Glasbene točke posebej, uglasil F. J. »Šolski oder«, zv. III. Izdalo Pov. UJU v Ljubljani, 1924.

Ivo Šorli: **Golobovi**. Novela. Celje, 1924. Zal. Goričar & Leskovšek.

Vl. Levstik: **Deček brez imena** in druge zgodbe za mlade čitatelje. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.

Gaj Salustij Krisp: **Vojna z Jugurto**. Poslovenil R. Dokler. Splošna knjižnica, 35. V Ljubljani, 1924.

Lipovec L.: **Spodobni ljudje**. Četvero komedijc-enodejank: 1. Čisto rodoljubje. — 2. Roka roko... — 3. Živeti! — 4. Iskrena ljubezen. — Epilog: Prekvašeni svet. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1924. Splošna knjižnica, zv. 30, 31, 32, 33, 34.

E. R. Burroughs: **Tarzan, sin opice**. Roman. Poslovenil —z—. Splošna knjižnica, št. 29, v Ljubljani, 1924.

Al. Šerko: **Živčevje človeka**, I. knj. **Anatomija**. Splošna knjižnica, znanstvena zbirka, št. III. V Ljubljani, 1924.

Fr. Veber: **Očrt psihologije**, I.—IV. + 22. Zvezna knjigarna v Ljubljani, 1924.

Dr. J. Plečnik: **Kratek pregled anatomije**. Vademecum za kolegije in rigoroz po Breitensteinovih repetitorijih poslovenil — —. I. Skelet. Splošna knjižnica, št. 40. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1924.

Predpisi za zaščito delavstva. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.

Helene Pagés: **Von Godefried und Mechtildis, die kreuzfahren gingen**. Eine Erzählung aus dem Kinderkreuzzug. — Leo Weismantel: **Der närrische Freier**. Roman. — Ludwig Mathar: **Fünf Junggesellen und ein Kind**. Eine traurig-lustige Geschichte. — A. Bernard: **Am Landestor**. Roman. — Alfons Schreieck: **Das Land unter dem Regenbogen**. Roman. — Franz Michel Willam: **Knechte der Klugheit**. Roman. — Anton Schott: **Die Hacker von Freiwald**. Roman. — Vse pri Herderju. Freiburg i. Br., 1924. Pagés mladinska povest je dobra, a izrazito za nemški mladi svet. Weismantel ima sloves. »Snubač« je zgled, kako gre umetniško s plemenitim človečanstvom obdelati na sebi komičen motiv. Mathar je prijeten, dasi ni ne Raabe ne Reuter in najmanj Dickens. Bernard pomeni zabavno povest z lokal-

nim ozadjem, ki je nam predaleč. Povest ne kaže zrele pripovedne tehnike. Tudi Schreieck ne zadovolji s kaotično epsko širino in že kaj obledelim literarnim sentimentalizmom. William je dal ljudsko povest s tematično moralom, ki ni ne izvirna ne globlje dramatizirana. Schott, širokoznani, ni ne novejši ne starejši, a rutino ima v večji meri nego umetnostno hotenje. Splošno knjige — izvzemši Weismantela ne gredo nad povprečnost. Dr. P.

Zakon za volitve narodnih poslancev za narodno skupščino. Zbirka zakonov, XVI. snop. Zal. Tiskovna zadruga, Ljubljana, 1924.

D. Filip: Kako so se vrage ženili ter druge legende in bajke. Iz češčine prevel dr. Fr. Bradač. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.

Dr. Jos. Jeraj: Ob skrivnih virih. Maribor, tiskarna sv. Cirila in Metoda, 1924.

Nova Evropa, knj. X., br. 16. Ideja sporazuma; Jedinstvo crkava.

Knjige Družbe sv. Mohorja za l. 1924.:

1. **Koledar** za l. 1925. Koledarski del prekrasen v novi opremi Helene Vurnik; zaslužil bi boljši papir. Bogata poučna vsebina.

2. **Dr. Jož. Lesar: Apostoli Gospodovi,** I. zv. Krasni risbi H. Vurnik (sv. Peter in Pavel).

3. **Jules Verne: Carski sel,** II. del. Poslovenil dr. A. R. Slov. večernic 77. zvezek.

4. **Jakob Turk: Travišstvo.** Slovenskim živinorejcem v pouk.

Dr. L. Pivko: Proti Avstriji V. Carzano, 5. knj. **Tožitelji in branitelji.** Maribor, 1924. Zal. Klub dobrovoljcev v M.

Schönherr: Zemlja. Poslovenil M. Skrbinek. »Oder«, zbirka gledal. iger, 8. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.

Janko Kersnik: Agitator. Roman. Prosveti in zabavi, 8. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1924.

Maurice Leblanc: Tigrovi zobje. Iz francoščine prevel F. J—a, knjižnica »Jutra«, 7. Ljubljana, 1924.

Janko Kersnik: Izbrani spisi za mladino. Priredila Fr. Erjavec in P. Flerè. Z risbmi okrasil A. G. Kos. Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1924.

E. L. Bulwer: Poslednji dnevi Pompejev, 2. del. Roman. Posl. A. G. Splošna knjižnica, 25. Ljubljana, Zvezna tiskarna, 1924.

A. Remec: Magda, tragedija ubogega dekleta v 12 scenah. Splošna knjižnica, 46. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1924.

Josip Ribičič: Zavratne pošasti. Slovenski mladini napisal J. R. Lesoreze izdelal Božidar Jakac. Trst, 1924. Založba »Jug« v Ljubljani.

E. Rice Burroughs: Tarzanove živali. Roman. Posl. —z—. Splošna knjižnica, 48. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1924.

W. Shakespeare: Oluja. Gluma u 5 činova. Prevel dr. M. Bogdanović. Izdala Matica Hrvatska, Zagreb, 1924.

Nova Zora. Kalendar - almanah za g. 1925. Izd. Udruženje monopolskih činovnika i službenika, Beograd, 1924.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino, IV. letn. Izd. Seminar za slovan. filologijo v Ljubljani, 1924. Uredili Fr. Kidrič, R. Nahtigal in Fr. Ramovš. (Vsebina: M. Kos: Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom. — P. Skok: Tri etimologije. — I. Prijatelj: Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v l. 1848—57. — Fr. Kidrič: Stapleton med Slovenci. — I. Grafenauer: Pripombe k slovenskemu Stapletonu. — Fr. Ramovš: Razvoj imperfekta v rezijansčini. — Male vesti. — J. Šlebinger: Bibliografija.)

Janez Jalen: Srenja. Drama v 4 dej. Ponatis iz Doma in sveta. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1924.

A. S. Puškin: Kapetanova hči. Preložil dr. I. Prijatelj. Prosveti in zabavi, 6. Zveza kulturnih društev v Ljubljani, 1924.

Dr. J. Mal: Uskočke seobe i slovenske pokrajine. Povest naseobina o kulturno-istorijskim prikazom (sa kartom) [cir.]. Srp. kralj. akademija, Srpski etnografski zbornik, knj. 30., 1. odelj. Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima, knj. 18. Ur. J. Cvijić. Ljubljana, natisnila Jugoslovanska tiskarna, 1924.

U tva: Kraguljčki. 2. pomnožena izdaja. Hutstrata Ksenija. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1924.

Dr. O. Hellinghaus: Karl Maria von Weber. Seine Persönlichkeit in seinen Briefen und Tagebüchern und in Aufzeichnungen seiner Zeitgenossen. Herder & Co. Freiburg i. Br., 1924. Interesantna slika osebnosti velikega glasbenika.

Ecclesia orans, XII. zv. Die Hymnen des Breviers II. Dr. H. Rosenberg. Freiburg i. Br. Herder, 1924. 2. oddelek vsebuje himne propria sanctorum in dodatek himne in sequence misala.

Klub hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku. 1909—1924. Spominski spis ob 15 letnici.

Narodna starina. Urednik dr. J. Matasović. 6. zv. Zagreb, 1924. Iz vsebine: Dr. N. Radojčić: J. K. Jireček; Gj. Szabo: O oltarima u našim crkvama; J. Matasović: Sarod Rakitića. Pregledi, ocene in drobtine.

Veraikon. Umělecká revue št. 11/12. Praha, 1924. Češka moderna arhitektura.